

ДОБРОВОЛЬЦІ НА ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

V Всеукраїнська наукова конференція
13 березня 2026 р.
Збірник тез доповідей

“НЕ РИДАТЬ, А ЗДОБУВАТЬ”

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО
ІНСТИТУТ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ

ДОБРОВОЛЬЦІ НА ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

V Всеукраїнська наукова конференція
13 березня 2026 р.
Збірник тез доповідей

“НЕ РИДАТЬ, А ЗДОБУВАТЬ”

Львів
Національна академія сухопутних військ
2026

УДК 94[355.097.2:355.216](477)
Д 56

Рекомендовано до друку рішенням
кафедри історії
(протокол від 28.04.2026 р. № 15)

Укладачі:

Харук А., Скорич Л., Шелюх О., Павлік М.

Д 56 **Добровольці на захисті української державності: історія та сучасність.** V Всеукраїнська наукова конференція, 13 березня 2026 р.: Збірник тез доповідей. – Львів: НАСВ, 2026. 179 с.

Матеріали наукового заходу висвітлюють актуальні питання з історії розвитку феномену добровольчого руху. Представлені дослідження охоплюють історичні етапи від ХХ ст. до сьогодення.

УДК 94[355.097.2:355.216](477)

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ

Ігор Соляр, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Віталій Виздрик, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Іван Патриляк, *д.і.н., професор* (м. Київ, Україна)
Олеся Ісаюк, *доктор філософії* (м. Львів, Україна)
Юрій Гаврилишин (м. Київ, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Андрій Харук, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна),
голова організаційного комітету
Лілія Скорич, *к.і.н., доцент* (м. Львів, Україна),
секретар конференції
Назар Баліцький, *д.ф.т.н.* (м. Львів, Україна)
Андрій Нечепуренко (м. Львів, Україна)
Олеся Куцька, *д.і.н., професор* (м. Львів, Україна)
Ольга Шелюх, *к.філ.н., доцент* (м. Львів, Україна)
Олександр Сівак (м. Львів, Україна)
Наталія Климович (м. Львів, Україна)
Ганна Носова (м. Львів, Україна)
Микола Платонов (м. Львів, Україна)
Марина Павлік (м. Львів, Україна),
секретар організаційного комітету

Розробка символіки заходу

Олексій Руденко, *заслужений художник України* (м. Київ, Україна)

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ ПРОМОВА Начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Героя України полковника Романа Качура 11

СЕКЦІЯ 1

«МАРШИРУЮТЬ НАШІ ДОБРОВОЛЬЦІ У КРИВАВИЙ ТАН»: УКРАЇНСЬКИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ У ВІЙНАХ ХХ ст.

Баранов А., Баранов Ю., Балога В.

ДОБРОВОЛЬЧИЙ ЧИННИК У ЗБРОЙНІЙ БОРОТБІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ХХ СТОЛІТТІ

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)..... 12

Виздрик В.

ВІД ДОБРОВОЛЬЧОГО ЧИНУ ДО РЕГУЛЯРНОГО ПІДРОЗДІЛУ: ГАЙДАМАЦЬКИЙ КІШ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ (1917 – 1918 рр.)

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) 14

Давидов Д.

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬСТВА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

(Центр досліджень Сил підтримки Збройних Сил України)..... 16

Заболотнюк В., Кривизюк Л.

СТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДИВІЗІЇ ІЗ ДОБРОВОЛЬЦІВ- УКРАЇНЦІВ У НІМЕЧЧИНІ: 1918 РІК

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) .. 18

Зінкевич Р.

ТВОРЕННЯ КУРЕНЯ УПА «МЕСНИКИ» НА ЗАКЕРЗОННІ

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) .. 21

Климович Н.

УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ ХХ ст. В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) .. 24

Ковальов Г.

ВІЙСЬКОВИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) .. 26

Крайсвітний О.

КРИВАВИЙ ТАН УКРАЇНСЬКОЇ СВОБОДИ

(в/ч А4983)..... 29

Кривизюк Л., Ленівий О., Матала І.

ЗАРОДЖЕННЯ АРТИЛЕРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) .. 31

Кривизюк Л., Перемибіда Д., Горняков І.

ДОБРОВОЛЬЦІ НА СЛУЖБІ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) .. 34

Куцька О., Гулима О. УКРАЇНО-ГРУЗИНСЬКА ВІЙСЬКОВА СОЛІДАРНІСТЬ ДОБРОВОЛЬЦІВ У БОРОТБІ ПРОТИ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТЬ) <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова).....</i>	37
Матвеев Г., Баранов А. ЖИТТЯ ТА ПОБУТ ВОЇНІВ УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ У ВІЙНАХ ХХ СТОЛІТТЯ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) ..</i>	39
Патриляк І. ТАКТИКА ОУН У ПИТАННІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОБРОВОЛЬЧОГО РЕВОЛЮЦІЙНОГО ВІЙСЬКА У ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНЕ <i>(1-й корпус Національної гвардії України «Азов»).....</i>	41
Перемибіда І., Перемибіда Д. ЖІНКИ В БОЯХ ЗА ЩАСТЯ РІДНОГО НАРОДУ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)..</i>	46
Поручник А. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ СКАУТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПЛАСТ» У ФОРМУВАННІ АКТИВНИХ УЧАСНИКІВ ТА КЕРІВНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) ..</i>	48
Стрільчук В. ОЛЕКСАНДР ВИСЛОЦЬКИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ <i>(Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України).....</i>	50
Трофимович Л. ДОБРОВІЛЬНА УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК У НАЦІОНАЛЬНО- ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ (СЕРЕДИНА 1940-х – ПОЧАТОК 1950-х років) <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) ..</i>	52
Церковняк-Городецька О. ДО ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОЇ КУХНІ: УКРАЇНА ТА ЄВРОПА <i>(Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут) ...</i>	54
Штонда В. МЕМУАРИСТИКА МАРІЇ САВЧИН ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ СПЕЦИФІКИ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ <i>(Київський столичний університет імені Бориса Грінченка).....</i>	56
СЕКЦІЯ 2	
«ДО БОЮ, ПАНОВЕ!»: УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014 – 2026 рр.	
Балога В., Бричинський О. ВПЛИВ ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ НА ФОРМУВАННЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) ...</i>	58
Бисов А., Огородник І., Онищук О. УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ У БОЯХ ЗА БУЧУ, ІРПІНЬ ТА ГОСТОМЕЛЬ (ЛЮТИЙ – БЕРЕЗЕНЬ 2022 р.) <i>(в/ч А4983).....</i>	60

Бондарук А., Барзак О., Радзіковський С. МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ КОМБАТАНТІВ-ДОБРОВОЛЬЦІВ: ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПЕРЕХОДУ ДО НЕВОСННОГО СОЦІУМУ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i>	62
Борисенко М., Серга А. КУЛЬТУРА ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА В ДОБРОВОЛЬЧИХ ПІДРОЗДІЛАХ В РОКИ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ <i>(Науково-методичний центр кадрової політики Міністерства оборони України)</i>	65
Бривко О. ВОЇН-ДОБРОВОЛЕЦЬ АТО В ПАМ'ЯТІ ТА БРОНЗИ <i>(Національний історико-архітектурний музей «Київська фортеця»)</i>	67
Гавриш І. ПОЛЬСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ НА БОЦІ УКРАЇНИ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: МІЖ ДЕРЖАВНОЮ ПОЛІТИКОЮ ТА СУСПІЛЬНОЮ СОЛІДАРНІСТЮ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i>	70
Деміхова С., Жукова А. РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: УРОКИ З ДІЯЛЬНОСТІ ДОБРОВОЛЬЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ УКРАЇНИ (2014 – 2026 рр.) <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i> ...	72
Дем'янюк О. ДОБРОВОЛЬЦІ РОТИ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ МІЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ «СВІТЯЗЬ» В АТО <i>(Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти)</i>	74
Долганова М., Долганов О. ВІЙСЬКОВІ КАПЕЛАНИ У ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАННЯХ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ УКРАЇНИ (2014 – 2026 рр.) <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i> ...	76
Дорош Р., Юшук А. АРМІЯ, ЩО ВИРОСЛА З СУСПІЛЬСТВА <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i> ..	78
Дударко Р. ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА МОТИВАЦІЮ ДОБРОВОЛЬЦІВ ДОЛУЧАТИСЬ ДО СЛУЖБИ У СИЛАХ ОБОРОНИ <i>(1-й корпус Національної гвардії України «Азов»)</i>	79
Жукова А. ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДІ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ (2014 – 2026 рр.) <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i> ..	83
Іваничко В., Кравчук Р. ДОСВІД СТВОРЕННЯ І БОЙОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛУ (НА ПРИКЛАДІ БРИГАДИ «К-2» ТА КОМАНДИРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КИРИЛА ВЕРЕСА) <i>(в/ч А4983)</i>	85
Івахів О., Кудимов С., Швай В. ПІДГОТОВКА ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i> ..	87

Клочун І., Бабарик А., Онищук О. РОЛЬ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ В ОБОРОНІ ДОНЕЦЬКОГО АЕРОПОРТУ (2014 – 2015 рр.). <i>(Центр досліджень Сил підтримки ЗС України).....</i>	89
Колотело П., Головатий Р. ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЦЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД СПРОТИВУ ДО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ (2014 – 2026) <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	91
Кравець Н. ДОБРОВОЛЬЦІ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ (2014 – 2026 рр.) <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	93
Красота І. РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У СТРУКТУРІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ДОБРОВОЛЬЧИЙ КАПЕЛАНСЬКИЙ РУХ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УПЦ (МП) У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	95
Лібрुक-Ліпкевич С., Юрченко Р., Міхін А. ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ УКРАЇНИ В ПІДГОТОВЦІ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДОБРОВОЛЬЦІВ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	97
Лівінська Ю., Черненко А., Рудковський О., Цицик М. ДОСВІД ДОБРОВОЛЬЧИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ З 2014 РОКУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК БОЙОВОГО ЕКІПРУВАННЯ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	100
Лівінська Ю. МАРКІАН ПАСЛАВСЬКИЙ («ФРАНКО»): ІНТЕЛЕКТУАЛ У СТРОЮ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ УКРАЇНИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	102
Ломов А., Кирильчук В. «ДО БОЮ, ПАНОВЕ!» УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014 – 2026 рр. <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	104
Лук'янченко С. BELARUSIAN VOLUNTEERS IN UKRAINIAN MILITARY FORMATIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR, 2014 – 2026 <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	105
Лучка Т. ЖІНОЧИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: НОВІ РОЛІ ТА ВИКЛИКИ <i>(Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка).....</i>	108
Мартинюк І., Ємельянов О., Шматов Є., Погребняк Т. УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ-ДЕМІНЕРИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ THE HALO TRUST ТА MAG В УКРАЇНІ (2014 – 2026 рр.): ПОКЛИК, ОСОБЛИВОСТІ, ВНЕСОК <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	110

Мельник В. МІСЦЕ ТА РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ В ХОДІ БОЇВ ЗА МОЩУН У 2022 РОЦІ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i>	113
Морошан Н. ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ДОСВІД «ВОВКІВ ДА ВІНЧІ» <i>(Дунайський фаховий коледж Національного університету «Одеська морська академія»)</i>	115
Окіпняк Д., Фарбота А. РОЛЬ ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ ПІД ЧАС ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i> ..	117
Ринський І., Беззубцева Т. ДОБРОВОЛЬЦІ У СКЛАДІ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВІДСІЧІ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i> ..	119
Рожкова Л., Барбін О. ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ: ФОРМУВАННЯ, БОЙОВИЙ ШЛЯХ, ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕРОЇВ <i>(Сумський національний аграрний університет)</i>	122
Рудько С. ДОБРОВОЛЬЧИЙ ЧИННИК У СТАНОВЛЕННІ 131 ОКРЕМОГО РОЗВІДУВАЛЬНОГО БАТАЛЬЙОНУ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i>	124
Сівак О. РОЛЬ, ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОБРОВОЛЬЦІВ-АРТИЛЕРИСТІВ У 2022 РОЦІ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i>	126
Скорич Л., Пачковська Л. 9 ТАКТІВ ТИШІ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Nottingham Trent University)</i>	128
Словак С. ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ СТІЙКОСТІ (2014 – 2024): ВІД САМООРГАНІЗАЦІЇ ДО ІНСТИТУЦІЙНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ <i>(Національний університет «Острозька академія»)</i>	130
Сороківська-Обіход А. ДОБРОВОЛЬЦІ РОСІЙСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО КОРПУСУ (РДК) У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014 – 2026 рр. <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)</i>	131
Станіславчук Х., Гасич С., Куцька К. БРАТИ ПО ЗБРОЇ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ІНОЗЕМНИМИ ДОБРОВОЛЬЦЯМИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, в/ч А0666)</i>	133

Фарбота А., Окіпняк Д. ДОБРОВОЛЬЧИЙ ФАКТОР ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНИХ КОНФЛІКТАХ (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)	136
Фуртес О., Супріган Л. ПОЛЬСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ У ВІЙНІ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)	138
Харук А. ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ОБОРОНІ ХАРКОВА І ХАРКІВЩИНИ (2022 р.) (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....	140
Харук Л. «АІДА»: ІСТОРІЯ ДОБРОВОЛИЦІ ВЛАДИСЛАВИ ЧЕРНИХ (Нововолинський фаховий електромеханічний коледж).....	142
Цегельник В., Задорожний В., Файфура М. УЧАСТЬ ДОБРОВОЛЬЧОГО БАТАЛЬЙОНУ «ВОВКИ ДА ВІНЧІ» У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) ..	143
Церковняк-Городецька О., Дранішнікова М. СУЧАСНИЙ ОБРАЗ ДОБРОВОЛЬЦЯ У МЕМОЛОГІЇ ТА МЕДІА (Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут)	145
Церковняк-Городецька О., Лісаченко Е. БИТВА ЗА ДОНЕЦЬКИЙ АЕРОПОРТ 2014: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД (Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут)	146
Щеглов А., Щеглова Л. ТЕМАТИКА ЗАХИСТУ УКРАЇНИ В ПРОГРАМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ (5 – 9 КЛАСИ) (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Селищенська гімназія Гніванської міської ради).....	148
Ющук А., Алеханов В. ДОБРОВОЛЬЦІ ЯК ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКА (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)	150
СЕКЦІЯ 3	
«ПЕРО, ЩО СТАЛО МЕЧЕМ»: УКРАЇНСЬКИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ В ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ДИСКУРСІ	
Ісаюк О. «МОГУЧИЙ ДУХ МАЗЕПИ»: ТЕМА ІСТОРИЧНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МІЛІТАРНІЙ ЛІРИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТ- ТЯ У КОНТЕКСТІ ДОЛАННЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ ГЕНОЦИДНОЇ ТРАВМИ (Національний музей-меморіал «Тюрма на Лонцького» Центр досліджень визвольного руху)	152
Ковальов Г., Нещадін О. «ПЕРО, ЩО СТАЛО МЕЧЕМ»: УКРАЇНСЬКИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ У ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ДИСКУРСІ (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)	157
Кравчук Р., Іваничко В. МИТЕЦЬ ЗІ ЗБРОЄЮ В РУКАХ: ЯК УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ВОЮЄ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД СЕРЕДИНИ ХХ ст. ДО СЬОГОДЕННЯ (в/ч А4983).....	159

Лівінська Ю. ВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ОСИПА КУРИЛАСА <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) .....</i>	161
Малежик Д., Михальова О. ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЦЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ <i>(Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут).....</i>	163
Павлік М., Тарковська О. ВІЙНА, ДОБРОВОЛЬЧИЙ ЧИН І МОВНА ПРОСВІТА: ПАМ'ЯТІ АНТОНА БОНДАРЕНКА <i>((Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Національна академія Національної гвардії України).....</i>	165
Перемибіда І., Перемибіда Д. ПІСНЯ ЯК ПАМ'ЯТЬ: ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ У МУЗИЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного) ..</i>	167
Руденко О. ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СЛІПАКА В МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТАХ ТА МУЗЕЙНИХ ВИСТАВКАХ МІСТА ЛЬВОВА (2019 – 2025 рр.) <i>(Відділ музей історії Львова Львівський історичний музей) .....</i>	168
Церковняк-Городецька О., Антонюк В. ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ ХХ СТОЛІТТЯ <i>(Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут).....</i>	171
Церковняк-Городецька О., Ворона Д. ОБРАЗ ДОБРОВОЛЬЦЯ У ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ВИШЕБАБИ <i>(Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут).....</i>	173
Шелюх О. АРТУР ДРОНЬ – ВОЇН-ДОБРОВОЛЕЦЬ ЗІ СТИЛОСОМ У РУЦІ <i>(Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного).....</i>	175
Якубовський І. СЛОВО ЯК ЗБРОЯ: ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕЛЕКТУАЛА-ДОБРОВОЛЬЦЯ <i>(1-й корпус Національної гвардії України «Азов») .....</i>	176

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні колеги, учасники та гості конференції!

Минає дванадцятий рік війни за Незалежність України. За цей час суттєво змінились масштаб та умови ведення бойових дій, зброя і тактика. Незмінними залишаються споконвічні істини: підступний ворог – росія та наша незламна воля до Перемоги. Визначну роль у цій війні відіграють добровольці – слава та гордість української нації, чоловіки і жінки, які за покликом серця, не шкодуючи свого життя, приєднались до захисників Батьківщини.

Від 2014 року і дотепер добровольці мужньо і самовіддано боронять Україну. Приємно зазначити, що чимало з них, пройшовши хрещення у боях, свідомо обрали шлях професійних військових, стали курсантами Національної академії, згодом – гідними офіцерами Збройних Сил України.

Після початку широкомасштабного вторгнення російської орди у лютому 2022 року добровольці у складі Сил оборони України відстоювали Батьківщину на найважчих напрямках, надихаючись свідомим почуттям обов'язку, самовідданості та самопожертви.

Вшановуючи добровольців сучасної війни за Незалежність України, ми маємо пам'ятати і їхніх попередників – добровольців попередніх епох, які упродовж століть виборювали Українську державу та віддавали за неї життя. Дослідження добровольчого руху наших співвітчизників – актуальне завдання української військово-історичної науки. Поряд із науковим значенням воно має й важливий прикладний зміст – плекання вітчизняних військових традицій, виховання нових поколінь захисників України.

Українські добровольці нашої доби гідно продовжують славетні традиції своїх пращурів. В одних лавах з ними воюють за ідеали свободи іноземні добровольці – представники багатьох інших народів. Їхня участь у війні на захист України теж є предметом дослідження учасників нашого наукового форуму.

Нехай наша конференція стане даниною пам'яті полеглим і джерелом натхнення новим поколінням оборонців України!

Бажаю учасникам наукової конференції плідної праці!

З повагою,

Начальник Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Герой України полковник Роман Качур

СЕКЦІЯ 1

«МАРШИРУЮТЬ НАШІ ДОБРОВОЛЬЦІ У КРИВАВИЙ ТАН»: УКРАЇНСЬКИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ У ВІЙНАХ ХХ ст.

Баранов А., к.т.н.

Баранов Ю., к.т.н.

Балога В.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЧИЙ ЧИННИК У ЗБРОЙНІЙ БОРОТЬБІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ХХ СТОЛІТТІ

Український добровольчий рух у війнах ХХ століття є одним із фундаментальних явищ вітчизняної воєнної історії, що відображає специфіку історичного розвитку українського народу в умовах тривалої бездержавності, зовнішнього панування та системних репресій. Протягом ХХ століття українці не мали стабільної можливості формувати й утримувати власні регулярні збройні сили, а тому добровольчі формування стали ключовою формою організованого збройного спротиву, носієм військової традиції та інструментом збереження національної ідентичності. Саме добровольчий характер боротьби визначив не лише організаційні особливості цих формувань, а й їхній світоглядний, моральний та ідейний зміст, формуючи особливий тип воїна, для якого участь у збройній боротьбі була свідомим ідейним вибором, а не результатом примусу.

На початку ХХ століття український добровольчий рух формувався в контексті загальноєвропейських воєнно-політичних процесів, пов'язаних із Першою світовою війною та розпадом імперій. У цих умовах українці вперше за тривалий час отримали можливість відкрито заявити про власні військово-політичні прагнення та відродити національну військовою традицію. Добровольчі формування, що виникли в цей період, стали не лише військовою силою, а й важливим інструментом політичної мобілізації суспільства та консолідації національно-свідомих верств населення. Добровільна участь у збройній боротьбі розглядалася, як усвідомлений акт служіння національній ідеї, що значною мірою компенсувало обмежені матеріальні ресурси, нестачу досвіду та відсутність розвинених військових інституцій.

Події Української революції 1917 – 1921 рр. остаточно закріпили добровольчий характер українських збройних формувань. У цей період військова служба часто поєднувалася із громадською, адміністративною та політичною діяльністю, що робило добровольців не лише виконавцями бойових завдань, а й активними учасниками державотворчих процесів. Водночас саме добровольчий принцип комплектування армії зумовив низку системних проблем, зокрема нестабільність чисельного складу, труднощі з централізованим управлінням та обмежену спроможність до тривалого ведення бойових дій у протистоянні з регулярними арміями противника.

Незважаючи на це, досвід згаданого періоду сформував базові елементи української військової культури, зокрема традицію ініціативності, локальної самоорганізації та тісного зв'язку війська з суспільством, які зберігалися навіть після поразки визвольних змагань.

У міжвоєнний період добровольчий рух змушений був функціонувати в умовах жорсткого політичного контролю та репресій. Українські землі, поділені між кількома державами, стали простором постійного тиску на будь-які прояви національної самоорганізації та збройної активності. За цих обставин добровольчий рух набув латентного характеру, трансформувавшись у мережі підпільних структур, молодіжних організацій та напіввійськових формувань, діяльність яких була спрямована на збереження кадрового потенціалу та підготовку до можливого відновлення збройної боротьби. Участь у них була виключно добровільною й пов'язаною з високими особистими ризиками, що ще раз підкреслює ідейний характер цього руху та його відмінність від масових мобілізаційних моделей тогочасних держав.

Друга світова війна стала кульмінаційним і водночас найбільш суперечливим етапом розвитку українського добровольчого руху. Українське населення опинилося між двома тоталітарними системами, кожна з яких проводила політику масової мобілізації, насильства та репресій. У цих умовах добровольчий рух розвивався вкрай нерівномірно, поєднуючи елементи вимушеної участі у воєнних діях із формами свідомого, ідейно мотивованого збройного опору. Для багатьох добровольців участь у збройній боротьбі була не стільки вибором між воюючими сторонами, скільки спробою захистити місцеве населення, зберегти контроль над власним життєвим простором і відстояти право на національне самовизначення в умовах повної відсутності політичних гарантій.

Повоєнний період засвідчив надзвичайну стійкість українського добровольчого руху. Збройний опір радянській владі, що тривав у низці регіонів до початку 1950-х років, мав чітко виражений добровольчий характер і ґрунтувався на глибокому ідейному переконанні його учасників. Умови цієї боротьби були вкрай несприятливими: відсутність зовнішньої підтримки, чисельна та технічна перевага противника, жорсткі репресії проти цивільного населення. Проте, саме в цей період добровольчий рух набув особливої символічної ваги, ставши виявом морального спротиву та історичної тяглості української державницької ідеї, навіть за відсутності реальних перспектив швидкого успіху.

У другій половині ХХ століття поступове згорання збройних форм боротьби не означало зникнення добровольчої традиції. Вона трансформувалася в інші, переважно немілітарні форми, зокрема дисидентський рух, правозахисну діяльність і культурний спротив, які зберігали спадковість ідей та цінностей попередніх поколінь добровольців. Хоча ці форми не передбачали збройного протистояння, вони зберігали ключову рису добровольчого руху – свідомий вибір дії всупереч ризикам і загрозам, що забезпечувало безперервність національного спротиву.

Таким чином, український добровольчий рух у війнах ХХ століття слід трактувати як складну, багаторівневу історичну традицію, яка формувалася в умовах постійної боротьби за виживання нації. Його характерними ознаками стали опора на суспільну ініціативу, високий рівень ідейної мотивації, здатність до самоорганізації та готовність діяти в умовах дефіциту ресурсів і відсутності державної підтримки. Водночас досвід ХХ століття демонструє й обмеження добровольчого руху, зокрема його вразливість до фрагментації, залежність від зовнішніх обставин і складність переходу від добровольчих форм до сталих військово-державних інституцій.

Підсумовуючи, слід наголосити, що досвід українського добровольчого руху у війнах ХХ століття має не лише історичне, а й прикладне значення. Він дозволяє глибше зрозуміти природу сучасного добровольчого руху в Україні, його сильні сторони та потенційні ризики, а також роль суспільної мобілізації в умовах загрози державності. Усвідомлення цього досвіду є необхідним для формування ефективної системи національної безпеки, здатної поєднувати державні інститути з мобілізаційним потенціалом суспільства, що становить ключовий урок ХХ століття і зберігає свою актуальність у сучасних умовах.

Виздик В., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ВІД ДОБРОВОЛЬЧОГО ЧИНУ ДО РЕГУЛЯРНОГО ПІДРОЗДІЛУ: ГАЙДАМАЦЬКИЙ КІШ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ (1917 – 1918 рр.)

Сучасний етап боротьби за незалежність України актуалізує потребу в глибокому переосмисленні історичного досвіду добровольчого руху початку ХХ століття. Парадигма захисту державної цілісності виступає тим ідейним континуумом, що інтегрує різні генерації комбатантів – від гайдамацьких з'єднань періоду Симона Петлюри до сучасних сил оборони, чий шлях пролягав крізь Революцію Гідності та активні фази сучасної війни. Генеза Гайдамацького коша Слобідської України (ГКСУ) є одним із найяскравіших прикладів того, як добровольчий рух стає фундаментом для розбудови регулярного національного війська.

Становлення ГКСУ відбувалося у критичний для Української Центральної Ради період – наприкінці 1917 р. – на початку 1918 р. У цей час молода республіка зіткнулася з проблемою відсутності дисциплінованих збройних сил, здатних протистояти більшовицькій агресії. Значна частина українізованих підрозділів колишньої імперської армії підпала під деструктивний вплив соціалістичної пропаганди, що призвело до їхньої повної втрати боєздатності. У цих умовах єдиною надійною опорою державності стали добровольчі формування, що будувалися на принципах усвідомленого патріотизму та ідейної відданості.

Ініціатива створення ГКСУ належала С. Петлюрі, який після відставки з посади Генерального секретаря військових справ зосередив зусилля на розбудові оборонного потенціалу. Формування підрозділу розпочалося в

грудні 1917 р. на теренах Слобожанщини (зокрема в Харкові) з подальшим розгортанням у Києві. С. Петлюра обрав назву «Гайдамацький кіш», апелюючи до славетних сторінок національної історії та козацького духу, що мало потужний мобілізаційний ефект. Структурно кіш складався з куренів (зокрема Червоних та Чорних гайдамаків), кінної сотні та артилерійського дивізіону. Внутрішня згуртованість та зовнішнє позиціонування підрозділу безпосередньо визначалися характером військової самоідентифікації та символікою військової форми. Елементи однострою, як-от специфічні шлики червоного та чорного кольорів на головних уборах, перетворилися на впізнаваний бренд «петлюрівців», що дозволяло чітко диференціювати підрозділ на полі бою. Візуальна атрибутика виступала дієвим інструментом психологічного впливу, викликаючи деморалізацію ворожих сил і водночас підвищуючи авторитет й повагу з боку союзників.

Основу особового складу становили представники зі східно-українських теренів, а саме шахтарі Донецького басейну та працівники залізничної галузі. Важливою особливістю підрозділу було те, що він комплектувався виключно добровольцями, які були готові до безкомпромісної боротьби за УНР. Наявність великої кількості східних українців у війську підтверджувало загальнонаціональну природу визвольних змагань і нівелювало тогочасні наративи про локальний характер українського руху. Крім того, збройний опір більшовизму силами самого пролетаріату слугував ефективною протидією ідеології «класової війни».

Бойове хрещення Гайдамацького коша відбулося під час січневих боїв 1918 р., коли більшовицькі загони М. Муравйова розпочали наступ на Київ, Кіш залишився одним із найбільш боєздатних з'єднань. Важливим епізодом стала ліквідація більшовицького заколоту на заводі «Арсенал». Підрозділ, що прямував до станції Крути, здійснив стратегічний маневр і повернувся до столиці для нейтралізації внутрішньої загрози. Протягом 1 – 4 лютого 1918 р. гайдамаки в координації із січовими стрільцями звільнили ключові об'єкти Києва: Лавру, «Арсенал», товарні станції та Царський палац. Особливо важкими були бої за станції Київ-І та Київ-ІІ, де добровольці діяли під гарматним вогнем ворожих бронепоїздів.

Незважаючи на подальший відступ з Києва 8 лютого під натиском переважаючих сил більшовиків, Гайдамацький кіш продемонстрував високу боєздатність. Приклади особистого героїзму С. Петлюри та О. Волоха в безпосередніх зіткненнях сприяли зміцненню морального стану бійців.

Надалі ГКСУ став фундаментом для створення 3-го Гайдамацького полку Окремої Запорізької дивізії, що маркувало перехід від партизанських методів до регулярної військової побудови. Згодом він став основою для формування регулярних частин Армії УНР, зокрема 3-го Гайдамацького полку Запорізької дивізії. Гайдамаки відіграли провідну роль у визволенні Лівобережжя та в легендарному Кримському поході П. Болбочана.

Водночас історія гайдамацьких формувань має і трагічні сторінки, пов'язані з політичною дезорієнтацією частини старшин. Прикладом є доля отамана О. Волоха, який у 1919 р. перейшов на бік більшовиків, але зрештою

став жертвою сталінських репресій у 1930-х років. Це підкреслює важливість не лише воєнної фаховості, а й непохитної ідейної стійкості добровольця.

Досвід Гайдамацького коша Слобідської України дозволяє зробити кілька фундаментальних висновків, актуальних для сучасності. По-перше, добровольчий рух є найшвидшою і найефективнішою реакцією нації на екзистенційну загрозу. Коли державні інститути перебувають у стадії формування або кризи, саме свідомі громадяни беруть на себе відповідальність за захист Батьківщини. По-друге, успіх добровольчих формувань залежить від наявності сильного ідейного лідера та чіткої національно-державницької позиції. С. Петлюра зумів спрямувати стихійну енергію гайдамацтва в річище будівництва регулярного війська.

По-третє, історія ГКСУ підкреслює важливість єдності політичної еліти та військового командування, що є запорукою успіху; відсутність консолідації у 1919 р. стала критичним фактором поразки.

Сьогодні ми бачимо тяглість традицій. Так само як і понад століття тому, українські добровольці йдуть у бій з вірою у те, що їхній чин є внеском у загальну справу побудови вільної держави. Постаті гайдамаків, як і постаті сучасних героїв, нагадують нам про ціну свободи. Важливо, щоб сучасні військові та історики не лише вшановували пам'ять про героїчне минуле, а й критично аналізували помилки минулих поколінь, зокрема щодо питань військової дисципліни та державної стабільності.

Підсумовуючи, зазначимо, що Гайдамацький кіш Слобідської України був не просто військовим підрозділом, а втіленням волі української нації до життя. Незважаючи на поразку Визвольних змагань 1917 – 1921 рр., дух гайдамацтва вижив у підпіллі, у спогадах еміграції та, зрештою, відродився у боротьбі за відновлення незалежності у 1991 р. та її захисті у 2014 – 2026 рр. Наша «головна мета» залишається незмінною – сильна, суверенна Україна, здатна захистити себе від будь-якого агресора.

Давидов Д.
Центр досліджень Сил підтримки
Збройних Сил України
в/ч А4983

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬСТВА: ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Український військово-добровольчий рух починає свою славетну історію з часів Першої світової війни, а саме від 6 серпня 1914 р., коли у складі військ Австро-Угорщини був створений легіон Українських січових стрільців.

Українські січові стрільці стали першим українським військовим підрозділом після століть неволі, що відродив ідею власної держави, використовували червоно-чорні кольори, які успадкували наступні покоління борців. Їхня бойова звитяга, пісні та культура стали «школою» для майбутніх провідників українського визвольного руху. З того часу українські добровольці

продовжують багатовікову боротьбу українців за незалежність, демонструючи незламний патріотизм та готовність до самопожертви за свою батьківщину.

Історія українського війська у різні періоди налічує чимало прикладів добровольчих формувань. Основою українського добровольчого руху у 1917–1921 рр. було Вільне козацтво та формування на основі козацьких традицій й ідеї захисту здобутої волі проти окупаційних режимів, а також селянські повстанські загони.

Українські добровольчі формування 1917 – 1921 рр. (Січові Стрільці, Гайдамацький кіш Слобідської України, Студентський курінь, Чорноморський кіш), хоч і мали різне походження та склад, були об'єднані спільною метою – боротьбою за соборну й незалежну Україну, що стало у період національно-визвольної боротьби українського народу яскравим прикладом самоорганізації та відданості.

В умовах безвладдя, хаосу та анархії того часу саме загони українських добровольців стали на підтримку та охорону порядку, а в подальшому долучилися до української армії. У часи великих потрясінь, незважаючи на вкрай тяжке становище на фронтах саме добровольці взяли участь у доукомплектуванні частин армії УНР та сформували основу її ядра.

Визначною сторінкою добровольчого руху в Україні є Українська повстанська армія (УПА), а її боротьба є складовою Українського визвольного руху 1920 – 1950 рр. Українська повстанська армія була масовим добровільним формуванням, яке боролось за незалежність України, об'єднуючи українців різних регіонів у боротьбі проти поневолення, прагнучи створити власну державу, що стало унікальним явищем в умовах Другої світової війни, оскільки склалася формація існування армії народу без держави.

УПА виникла на основі Організації Українських Націоналістів (ОУН), офіційною датою створення вважається 14 жовтня 1942 р., хоча загони формувались і раніше (перші загони УПА Поліська Січ були сформовані ще 28 червня 1941 р.). Її діяльність, що тривала до 1960-х років, була спрямована на незалежність України, при цьому вона вела боротьбу на три фронти проти всіх окупаційних сил. УПА формувалася з добровольців, які на добровільних засадах ішли до лав армії з метою захисту своєї землі, а саме – молоді з навколишніх сіл і містечок, що сприяло масовості визвольного руху. День створення УПА, 14 жовтня, відзначається як символ боротьби за українську державність, пов'язаний зі святом Покрови Богородиці.

У новітній історії нашої держави ідея України ожила під час Революції Гідності, а досвід добровольців минулого століття використали під час організації формування сотень Самооборони.

Після анексії Криму та початку війни на Донбасі, українське суспільство масово відгукнулося на заклик захищати країну, і вже 14 березня 2014-го року з Майдану Незалежності вирушили 500 бійців Самооборони Майдану, які увійшли до першого добровольчого батальйону для захисту України від російської гібридної агресії на Сході. Український добровольчий рух, що розпочався на Майдані, інтегрувавшись в силові структури, став важливою

частиною оборони держави, з часом трансформувався у бригади та інші підрозділи Збройних Сил України.

2014-2015 рр. були надзвичайно важкими для України, адже армія не була готова до повномасштабної війни і тільки самовіддана участь добровольців врятувала українську державність.

«Воїни світла» сьогодні служать у Збройних Силах України, вступаючи за контрактом або мобілізацією, поповнюють лави захисників, що тримають оборону на фронті, приєднуються до лав ТрО, щоб захищати свої громади, беруть активну участь у волонтерському русі аби допомагати Силам Оборони.

Українське добровольство – це символ неперервного тягlosti поколінь, що об'єднує воїнів минулого та сучасних захисників. Тому, коли в перші дні повномасштабного нападу росії на Україну, сотні тисяч громадян залишили свої цивільні справи і добровільно долучилися до захисту держави, це вже було історично закономірним проявом єднання нації, свідченням глибокого усвідомлення загроз та готовність захищати свою незалежність.

Героїзм добровольців – це незламний дух українського народу, щороку 14 березня ми вшановуємо добровольців-патріотів, які за покликом серця у критичний для держави момент свідомо стали на захист країни.

«Разом добровільно» – це девіз людей, яких вітаємо нині.

Заболотнюк В., к.і.н.

Кривизюк Л., к.і.н.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

СТВОРЕННЯ ПЕРШОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДИВІЗІЇ З ДОБРОВОЛЬЦІВ-УКРАЇНЦІВ У НІМЕЧЧИНІ: 1918 РІК

Під час Першої світової війни у німецьких та австрійських таборах у полоні опинилося, за різними даними, від 200 до 500 тисяч військовиків української національності, що служили в російській армії. Члени Союзу Визволення України (СВУ) поширювали серед полонених у таборах Німеччини та Австрії ідеї національно-патріотичного світогляду.

У Німеччині вже наприкінці 1915 р. українців зосередили у таборах Раштат, Вецляр і Зальцведель. Питаннями координації просвітньої роботи опікувалися члени СВУ з Берліна, яку очолював Олександр Скоропис-Йолтуховський. Праця патріотично налаштованого колективу позитивно вплинула на згуртованість полонених вояків-українців, сприяла створенню ними громадських і фахових установ, через допомогу яких військовополонені могли покращити матеріально-побутові умови перебування в таборах, здобути і поглибити фахові знання. Вони усвідомлювали своє національне коріння і необхідність боротьби за державну незалежність.

Завдяки проведеній роботі в таборах, де утримували військовополонених українців, поступово покращувалися і набували вигляду національних установ з українськими написами та оформленими у відповідному стилі інтер'єрами. Бараки, де навчалися, були оснащені картами, таблицями, макетами, плакатами, методичними матеріалами та портретами видатних українських діячів.

Лютнева 1917 р. демократична революція в росії докорінно вплинула на зміну політичної структури суспільства – спричинила бурхливе розгортання революційно-демократичних і національно-визвольних рухів у колишній імперії Романових.

Після заснування Центральної Ради (ЦР) військовополонені українці прагнули швидше повернутися додому, одна частина до власних родин, інша – для участі у творенні своєї держави.

Підписання 9 лютого (27 січня) 1918 р. Німеччиною і Австро-Угорщиною з Українською Народною Республікою (УНР) Берестейського миру стало початком творення добровольчих відділів з військовополонених українців російської армії у таборах Німеччини. Офіцери, які мали вступити в українську армію, складали відповідні іспити перед спеціально створеними українсько-німецькими іспитовими комісіями.

Для подальшої участі військовополонених українців у національно-визвольній боротьбі в Україні необхідно було пройти військовий вишкіл.

Ця ідея знайшла прихильників в українському середовищі. Перші паростки реалізації задуму з'явилися з бажанням частини полонених вступити до лав Українських Січових Стрільців. Необхідний військовий вишкіл відбувався у спортивних товариствах «Січ», «Запорозька Січ», «Залізник». Враховуючи брак зброї, організатори переважно зосередилися на стройовій та фізичній підготовці, засвоєнні компонентів військової дисципліни та впровадженні української військової термінології.

Військовий вишкіл у рамках січових організацій сприяв комплектуванню у таборах повноцінних українських армійських формувань.

Формування «Синьої дивізії» розпочалося в лютому 1918 р. У солдатських таборах Раштаті, Вецлярі та Зальцведелі офіцери-українці розпочали роботу з майбутніми воїнами українських збройних сил, до яких за окремим дорученням СВУ відряджались полонені офіцери.

8 лютого 1918 р. організаційний комітет на чолі з генерал-поручником (генерал-майор царської армії) Віктором Петровичем Зелінським приступив до формування штабу 1-ї Української стрілецької дивізії в таборі Ганновер-Мюнден, а 13 лютого розпочали організувати з полонених українців національний відділ, який складався з 300 офіцерів та 6000 рядових стрільців. Всі питання матеріального забезпечення підрозділу взяло на себе Міністерство оборони Німеччини. З 17 лютого було заплановано виїзд перших підрозділів українських добровольців по 8800 осіб з кожного табору.

Результатом масштабної організаційної праці українських діячів та офіцерів було створено національну дивізію – 1-у Українську стрілецьку дивізію (Синьожупанників) Армії УНР. До складу дивізії входили чотири піхотні полки (по 1200 вояків і старшин) та один гарматний полк. Командиром був призначений генерал В. Зелінський.

Синя уніформа військовиків дивізії виконана у національному «козацькому» стилі. За дивізією закріпилася неофіційна назва «Синьожупанна»

завдяки цій формі. Уніформа для «Синьої» дивізії була виготовлена німецькими військовими. Деякі сучасники скаржилися на її непрактичність. А зброя була трофейною зразка російської імперії.

Вишкіл і остаточне комплектування з'єднання проходило в Ковелі на Волині, під наглядом німецького командування, військова муштра відбувалась прискореним темпом і досить поспішно. Особовий склад синьожупанників відзначався високою національною свідомістю. Вся документація, статuti, підручники, команди здійснювалися українською мовою.

У другій половині березня з'єднання було переведено до Києва. Дивізія не брала участі в бойових діях. Через півтора місяця існування дивізія була розформована за наказом військового міністра УНР О. Жуковського (соціаліста-революціонера). Напередодні розформування він усунув генерала В. Зелінського з посади командира дивізії. Перед розформуванням 27 квітня 1918 р. німці розброїли у Києві 1-шу Синьожупанну дивізію та припинили формування 2-ї на Волині. А 29 квітня вони підтримали державний переворот та прихід до влади в Україні монархістів на чолі з гетьманом Павлом Скоропадським. У цих умовах німецькі військові боялися, що синьожупанники стануть на захист ЦР УНР.

У своїх спогадах В. Зелінський розповідає, що ставлення військового міністра до синьої дивізії було вороже і зокрема до нього. Це недовіра до нього з боку партійця соціал-революціонера, як до колишнього генерала російської армії, що не належить до партії соціалістів-революціонерів.

Варто зауважити, що сам військовий міністр УНР О. Жуковський – колишній штабскапітан російської прикордонної сторожі.

Після повалення Гетьманату, у січні 1919 р., Директорія УНР відновила один Синій полк. Згодом він увійшов до складу 3-ї Залізної стрілецької дивізії Дієвої Армії УНР. Воювали синьожупанники за незалежність України до листопада 1920 р.

Отже, 1-ша Українська стрілецька дивізія (Синьожупанників) була сформована з добровольців – українських військовополонених – у німецьких таборах «Раштат», «Вецляр» і «Зальцведель», які відмовилися дотримуватися присяги, даної російській імперії, та офіційно визнали себе українцями. Їй не судилося вписати яскраві сторінки в історію Українського війська 1917 – 1920 рр. Проіснувала дивізія всього близько трьох місяців та не встигла відзначитись у боях.

Слід зазначити, що табірний вишкіл та формування дивізії позитивно вплинули на створення українських збройних сил доби національно-визвольних змагань в Україні.

Німеччина, яка продовжувала війну з Антантою, не хотіла відпускати полонених у росію та в Україну, не бажаючи посилювати їхні збройні сили і потребувати робочих рук. З іншого боку, уряд Української Держави не поспішав повертати своїх громадян в Україну, побоюючись впливу їх ліво-радикальних настроїв на українських робітників та селян.

ТВОРЕННЯ КУРЕНЯ УПА «МЕСНИКИ» НА ЗАКЕРЗОННІ

До весни 1944 р. на території Посяння не діяло жодного місцевого українського збройного відділу, котрий би мав відповідну військову організацію та структуру, підпорядковувався командній ієрархії й займався виключно військовою справою і на ці землі не проникав жоден такий український підрозділ з інших теренів. УПА, вважаючи територію Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя, що залишилась в кордонах польської держави, споконвічною українською етнічною територією, виступила на захист прав і життя місцевого автохтонного українського населення. В цей період на теренах Надсяння починають формуватися загони УПА, що склалися в основному з місцевого населення. Серед них однією з перших стала сотня «Месники» під командуванням Івана Шпонтака «Залізняка». Формування сотні «Месники» почалося в березні 1944 р. з членів відділення української допоміжної поліції в Раві-Руській, на чолі якої за дорученням ОУН стояв Іван Шпонтак. Він зібрав близько 20 чоловіків своїх підлеглих і попрямував на Любачівщину у село Гораєць, що було розташоване в лісовому масиві, вигідному для партизанських дій. Так почалося формування сотні «Месники», яка пізніше переросла в курінь.

До Горайця, що стає місцем збору, за наказом ОУН прибувають групи бійців. Перш за все із відділень української допоміжної поліції з Тарногороду, Олешич, Дикова, Любачева, Любичі Королівської, а також добровольці із Закарпаття. Туди ж з'являються зі зброєю молоді хлопці, які служили у німецьких формуваннях Вермахту, зокрема дивізії «Галичина», з інших допоміжних формувань з цілої Львівщини, де вони опинилися також за наказом ОУН. Прибувають з довколишніх сіл за наказом ОУН і молоді хлопці, які не були ще в жодній армії. Приносять із собою заздалегідь придбану зброю та боєприпаси. У Гораєцьких лісах формуються три стрілецькі чоти і одна кавалерійська. Кожна чота складалася з 3-х роїв. Крім того, сотня мала ще транспортний рій, що налічував кілька підвод, коней та польову кухню. Крім звичайних стрілецьких роїв у складі сотні, та пізніше куреня, були також відділи, що використовували дещо відмінне озброєння чи виконували інші функції. Сотня «Залізняка» мала обслугу протитанкової гармати та мінометну ланку, які підпорядковувалися безпосередньо Івану Шпонтаку. Так само була мінометна ланка у складі куреня «Месники». А ще – обслуга пускової установки реактивних снарядів. Недовгий час існував, так званий, «Барвінок» – штрафний рій, в якому відбували кару бійці підрозділу, котрі певним чином порушили військову дисципліну. Поповнення особового складу куреня відбувалося, як і в інших підрозділах УПА, на добровільній основі. На початок квітня 1944 р. сотня нараховувала вже у своєму складі близько 180 повстанців.

З моменту формування сотня мала назву «Месники», або, за псевдом її командира, сотня «Залізняка». Пізніше на її основі створено курінь. На кінець квітня командир УПА-Захід Василь Сидор-Шелест підпорядкував поповнену новобранцями сотню «Залізняка» командуванню 2-ї Воєнної Округи «Буг», безпосередньо заступнику командира ВО-2 Мирославу Онишкевичу («Оресту»). Сотня ввійшла до 24-ї Равської округи. На момент організації (кінець березня 1944 р.) сотня проходила бойовий вишкіл на терені свого розташування та брала участь у сутичках та боях з підрозділами більшовицьких партизан.

На початку організації в сотні переважає зброя, залишена польською армією у 1939 р., менше радянська, залишена більшовиками в 1941 р., яку переховувало українське населення. Мали ще зброю німецьку, малярську, голландську, яку принесла зі собою українська допоміжна поліція з вищезазначених відділень, ці люди мали й невеликий запас амуніції. Крім того, сотня володіла протитанковою гарматою малого калібру (1 шт.), гранатометами 80 мм (2 шт.), важким кулеметом «максим» (2 шт.), важким бункеровим кулеметом «токарева» (3 шт.). Майже в кожному рою були на озброєнні один-два кулемети німецького взірця ЛМГ- 42, польські РКМ та радянські «дехтярьова», рушниця та автомати: радянські десятизарядки СВТ, німецькі МП та радянські ППШ. Більшість стрільців була озброєна рушницями, переважно «маузера» та «мосіна». Перші – польського та німецького взірця, другі – радянського.

Вишкіл та бойове злагодження при організації сотні, тобто перетворення колишніх поліцейських та добровольців з переважно навколишніх сіл в єдиний бойовий підрозділ проходило в лісових масивах навколо Горайця. Там було створено лісовий табір, що охоронявся, проводилась військова розвідка околиць. При цьому сотня «Залізняка» тримала зв'язок ще з однією сотнею УПА, котра під командуванням «Ема» також навчалась військової справи в лісах поблизу села Медвежі. Під час вишколу трапилось декілька невеликих сутичок з розвідниками польських та радянських партизанських формувань, що діяли на цих теренах.

Перші сутички та бої сотні відбулися в другій половині квітня та початку травня 1944 р., де в подальшому вони тривали до липня. 20 липня 1944 р. сотня «Залізняка» переходить німецько-радянську лінію фронту між Креховом і Жовквою і впродовж серпня та вересня перебуває біля села Скварява. Під кінець вересня 1944 р. сотня «Залізняка» отримує наказ вертатися на Закерзоння, а конкретно – в Любачівщину. Вже тоді більшовики визначили лінію кордону і тримали на ній свої прикордонні застави. Сотня вночі переходить польсько-більшовицький кордон поміж селами Горинець та Верхратою, розчленувавшись на чотири без жодних перешкод. В листопаді відбувається перший бій з більшовиками в лісі Равщини, біля села Потоки, повстанці були оточені радянськими військами, але з боями їм вдалося прорватися. Вирвавшись щасливо з оточення, сотня «Залізняка» відходить на відому вже місцевість у Гораєцькі ліси.

У листопаді 1944 р. повстанська сотня УПА переходить у лісові масиви, що розкинулись на північ від села Люблинець Новий – у ліси так званої Сольської Пущі, або в Люблинецькі ліси. Тимчасом до повстанського табору починають прибувати добровольці з ближніх та дальших сіл і містечок. Майже всі вони приходять зі зброєю, боєприпасами та обмундируванням, щоб стати воїнами УПА. У таборі перебуває вже майже 400 осіб. 15 листопада 1944 р. провід та командування вирішують створити другу сотню УПА «Месники-2», що становитиме вже повстанський курінь. До складу новоутвореної сотні увійшли частково стрільці із сотні «Месники-1», а також двох груп самооборони «Крука», з околиць Башні Долішньої і Нового Села та «Підкови» – з околиць Нової Греблі і Сухої Волі. Командиром сотні призначають «Метелика», а з 26 грудня 1944 р. – «Біса». Таким чином, курінь УПА «Месники» складається з двох сотень. Командиром куреня стає «Залізняк» – Іван Шпонтак а командиром сотні «Месники-1» стає «Шум» – Іван Шиманський.

У березні-квітні 1945 р. створюється сотня «Месники-3», на чолі якої стає «Біс», з липня 1945 р. – Микола Тарабань (псевдо «Туча»), з вересня 1945 р. – Теодор Булас (псевдо «Балай»), з червня 1946 р. по серпень 1947 р. – знову Микола Тарабань. У грудні 1945 р. особовий склад куреню сумарно становив 394 бійці.

Влітку 1945 р. створюється сотня «Месники-4», а з весни 1946 р. – як вишкільна. Командиром призначений Василь Ярмола (псевдо «Яр»). Після закінчення навчання, восени того ж року більшість стрільців та командирів переведена в сотню «Месники-5». Командиром з листопада 1946 р. до вересня 1947 р. був Григорій Левко (псевдо «Крук»). Восени 1946 р., після розв'язання сотні «Месники-4», більшість стрільців і командирів цієї сотні перейшла до сотні «Месники-5», яка прийняла назву «Месники-4». Командував цією сотнею «Крук» (Григорій Левко).

У вересні 1947 р. Підпільний Провід та Головне Командування ОУН-УПА на Закерзонні ухвалило рішення про розпуск українських збройних формувань та підрозділів на терені Закерзоння. Перед початком операції «Вісла», на день 1 квітня 1947 р. підрозділи куреня «Месники», сумарно 363 бійці. Частина вояків куреня вирішили продовжувати боротьбу далі, проривалися разом зі зброєю на територію радянської України. Інші ухвалили рішення припинити збройне протистояння й вирушали для подальшої легалізації поодиночі та малими групами у протилежних напрямках: у СРСР, куди були депортовані їх рідні сталінським режимом (в основному – у Львівську й Тернопільську область УРСР), чи на захід і північ Польщі, куди, на «Землі одзискани» (територію, яка після Другої світової війни відійшла від Німеччини на користь Польщі), родини були виселені Військом Польським під час операції «Вісла». Ще одна частина партизанів, котрі в ці буремні роки втратили своїх близьких або не знали їх місцезнаходження, невеликими відділами збройно переходили через територію Польщі, Чехословаччини, Австрії в ту частину окупованої Німеччини, яку контролювали союзники.

За три з половиною роки бойових дій курінь провів близько двох сотень різноманітних операцій. Заатаковано 3 міста, які охоронялись військовими підрозділами та міліцейськими силами. В обороні українського населення від грабунку та депортації знищено 5 залізничних станцій та їх гарнізони, 16 автомобільних та 14 залізничних мостів, 4 поїзди, 14 станиць польської міліції. За цей період із загальної кількості відомих 557 вояків куреня майже половина (272 вояки) за підтвердженими даними загинула в боях, четверта частина (133 бійці) пропали безвісти. 75 повстанців засуджено до смертної кари, 53 з них страчено, 22-м іншим вирок замінено на ув'язнення. 104 особи залишилися живими, але більше половини з них за участь у визвольних змаганнях були репресовані та відбули різні тюремні терміни покарання у в'язницях Польщі та Радянського Союзу.

Климович Н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ ХХ ст. В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Українські добровольчі військові формування ХХ ст. посідають важливе місце у національній історичній пам'яті та наукових студіях. Їх дослідження пов'язане не лише з військовою історією, а й з проблемами націєтворення, політичної мобілізації та ідеологічної боротьби. В українській історіографії ці формування розглядаються як феномен суспільної самоорганізації в умовах бездержавності або обмеженої державності. Разом із тим наукове осмислення цієї теми проходило складну еволюцію, зумовлену політичними обставинами, ідеологічними впливами та відкриттям нових джерел.

Перші оцінки добровольчих формувань виникли ще під час їх функціонування. Зокрема, діяльність Легіону Українських січових стрільців у роки Першої світової війни відображалася у мемуарах (Галуцинський М., Назарук О. та ін.), публіцистиці та журналістиці. Ці тексти мали виразний апологетичний характер, оскільки їх авторами часто були самі учасники подій. У міжвоєнний період у Галичині сформувався потужний корпус спогадової та науково-популярної літератури, присвяченої стрілецькому рухові, Українській Галицькій армії та іншим добровольчим формаціям визвольних змагань 1917–1921 рр. («Літопис червоної калини», Паліїв Д., Баран С. та ін.). Дослідження цього часу відзначалися національно-державницькою парадигмою. Добровольчі формування трактувалися як основа української армії майбутньої держави. Значну увагу приділяли проблемам організації, виховання та ролі молоді. Водночас історіографія перебувала під впливом політичних середовищ, зокрема ветеранських організацій та еміграції. Важливе місце у міжвоєнній історіографії посіли праці, присвячені подіям Карпатської України та діяльності Карпатської Січі. Ці дослідження, переважно мемуарного характеру, акцентували на героїзмі добровольців і

символічному значенні їх боротьби. Вони стали основою подальшої наукової традиції.

У радянський період тема українських добровольчих формувань розвивалася нерівномірно. Офіційна історична наука визнавала лише ті структури, які відповідали ідеологічним канонам. Позитивно оцінювалися радянські партизанські загони, народні ополчення та добровольці Червоної армії. Натомість діяльність національних добровольчих формувань, пов'язаних із визвольною боротьбою, зокрема Організація українських націоналістів (ОУН) та Українська повстанська армія (УПА), трактувалася негативно або замовчувалася. Радянська історіографія застосовувала ідеологічні кліше, характеризуючи такі формування як «буржуазно-націоналістичні» чи «колабораціоністські». При цьому обмежений доступ до архівів і цензура не дозволяли проводити об'єктивні дослідження.

На противагу радянській традиції, значний внесок у вивчення добровольчих формувань зробили українські історики в еміграції. У Канаді, США та Західній Європі сформувалися дослідницькі осередки, що розглядали національно-визвольну боротьбу як центральний елемент української історії. У працях діаспорних науковців добровольчі формування інтерпретувалися як прояв національної свідомості та політичної модернізації. Велику увагу приділяли ідеології, соціальному складу, військовій організації та міжнародному контексту. Саме в діаспорній історіографії було започатковано системні дослідження діяльності УПА, зібрано великий масив спогадів, документів та архівів. Водночас ці праці також мали певну тенденційність, зумовлену політичними обставинами «холодної війни». Проте, їх значення полягає у збереженні історичної пам'яті та підготовці наукового підґрунтя для пострадянських студій.

Після відновлення незалежності України у 1991 р. розпочався новий етап досліджень. Відкриття архівів, розвиток військової історії та міждисциплінарних підходів сприяли переосмисленню ролі добровольчих формувань. Сучасні дослідження (В'ятрович В., Патриляк І., Стасюк О., Романюк М., Посівнич М. та ін.) характеризуються прагненням до об'єктивності, критичним аналізом джерел і ширшого міжнародного контексту. У центрі уваги опинилися соціальні, культурні та антропологічні аспекти. Історики аналізують мотивацію добровольців, їх ідентичність, досвід війни та взаємодію з населенням. Значна увага приділяється порівняльним дослідженням, зокрема зі східноєвропейськими визвольними рухами. Сучасна історіографія також розглядає добровольчі формування як важливий чинник формування політичної нації. У цьому контексті досліджується їх вплив на політичну культуру, традиції військової служби та сучасні добровольчі рухи. Особливо актуалізувалося це після початку російсько-української війни 2014 р., коли історичний досвід ХХ ст. став предметом широкого суспільного інтересу.

Попри значний прогрес, у дослідженні українських добровольчих формувань існує низка дискусійних питань. Серед них – проблема політичної

оцінки, співвідношення між національною та соціальною мотивацією. Також тривають дебати щодо структури, чисельності та ефективності різних формацій.

Отже, українська історіографія добровольчих формувань ХХ ст. пройшла складний шлях – від мемуарно-публіцистичних описів до сучасних наукових досліджень. Політичні обставини суттєво впливали на інтерпретацію цих явищ, формуючи різні наукові традиції: міжвоєнну, радянську, діаспорну та сучасну українську. Сьогодні добровольчі формування розглядаються не лише як військовий феномен, а як важливий чинник національної мобілізації, політичної культури та історичної пам'яті.

Ковальов Г.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ВІЙСЬКОВИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ В УКРАЇНІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Український добровольчий рух є унікальним феноменом національної військової історії, що формувався в умовах відсутності власної державності, зовнішньої окупації, політичних репресій та системного нищення української ідентичності. Протягом ХХ століття українці неодноразово ставали до збройної боротьби не в межах регулярних державних армій, а у формі добровольчих формувань, які брали на себе функції захисту нації, території та права на самовизначення.

Збройні добровольчі структури виникали як відповідь суспільства на воєнну загрозу, крах імперських режимів або неспроможність існуючих політичних утворень забезпечити безпеку українського населення. Їх поява була зумовлена не лише військовими, а й ідеологічними, соціальними та культурними чинниками, що робить український добровольчий рух предметом комплексного історико-військового аналізу.

Особливістю цього явища є його тривалість і спадковість: від Першої світової війни, через визвольні змагання, міжвоєнний період і Другу світову війну – до збройного опору в повоєнні десятиліття. Саме ця тяглість дозволяє розглядати добровольчий рух як системний елемент національної історії, а не як сукупність ізольованих військових епізодів.

Проблематика українського добровольчого руху у війнах ХХ століття тривалий час перебувала на маргінесі наукових досліджень або розглядалася в ідеологічно викривленому контексті. У радянській історіографії добровольчі формування українців трактувалися переважно як «нелегальні збройні угруповання», «буржуазно-націоналістичні елементи» або повністю ігнорувалися. Такий підхід призвів до системного виключення цього явища з офіційного історичного нарративу.

Натомість у працях української політичної еміграції міжвоєнного та повоєнного періодів добровольчий рух інтерпретувався як форма

національно-визвольної боротьби, спрямованої на відновлення державності. Сучасна українська історіографія дедалі частіше розглядає добровольчі формування в міждисциплінарному контексті, поєднуючи військово-історичний, соціальний та культурний аналіз, що дозволяє комплексно оцінити їхню роль у збройних конфліктах ХХ століття.

Першою масштабною формою організованого українського добровольчого руху ХХ століття стали Українські січові стрільці (УСС), сформовані у 1914 р. у складі австро-угорської армії. Хоча формально УСС були регулярною військовою одиницею, за своїм соціальним та ідеологічним наповненням вони являли собою добровольче формування, створене на основі національної ідеї та прагнення до політичного самовизначення.

У період Української революції 1917–1921 рр. добровольчий рух набув масового характеру. Формування Центральної Ради, Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки значною мірою комплектувалися на добровільних засадах. До їх складу входили колишні військовослужбовці імперських армій, студенти, селяни, представники інтелігенції.

Особливу роль відігравали Січові стрільці, Запорізький корпус, Гайдамацький кіш Слобідської України, а також численні отаманські й повстанські загони. Добровольчий принцип комплектування забезпечував високу бойову мотивацію, проте водночас зумовлював проблеми зі структурованістю, матеріальним забезпеченням і централізованим управлінням. Незважаючи на це, саме добровольці стали ядром збройного спротиву більшовицькій агресії та символом прагнення до незалежності.

Поразка визвольних змагань не означала припинення добровольчого руху. У міжвоєнний період він трансформувався у підпільні військово-політичні структури, серед яких провідне місце посідали Українська військова організація (УВО) та Організація українських націоналістів (ОУН). Їх діяльність була спрямована на збереження військових кадрів, ідеологічну підготовку та підтримку національного спротиву.

Під час Другої світової війни добровольчий рух набув нових форм і масштабів. Створення українських батальйонів «Нахтігаль» і «Роланд», а згодом Української повстанської армії (УПА), стало логічним продовженням попереднього етапу боротьби. УПА сформувалася як самостійна військово-політична структура, що діяла в умовах багатовекторного конфлікту та відстоювала інтереси українського населення.

Добровольчий принцип комплектування забезпечував високий рівень ідейної мотивації її бійців. В умовах нестачі ресурсів та постійного тиску з боку сильніших противників повстанська армія продемонструвала ефективність партизанської тактики, мобільність і здатність до тривалого збройного опору.

Важливим аспектом українського добровольчого руху ХХ століття є його культурно-символічне наповнення. Образ добровольця формувалася не

лише через військові дії, а й через пісенну творчість, поезію, мемуаристику та усну традицію. Саме в культурному просторі закріплювався символ добровольця як носія жертвності, честі та національної гідності.

Добровольчі марші, пісні та гасла відігравали важливу мобілізаційну роль, сприяючи консолідації суспільства та підтримці морального духу. Образ «маршу у кривавий тан», зафіксований у пісенній і фольклорній традиції, відображає не романтизацію війни, а усвідомлення її трагічної неминучості в умовах боротьби за національне виживання. Символіка добровольчих формувань виконувала не лише ідентифікаційну, а й ідеологічну функцію, забезпечуючи тяглість традиції збройної боротьби між поколіннями.

Український добровольчий рух ХХ століття мав чітко виражений ідейний характер. Основними мотивами вступу до добровольчих формувань були національна самосвідомість, почуття обов'язку перед громадою та готовність до самопожертви. Соціальний склад добровольців був надзвичайно різноманітним, що свідчить про широку суспільну підтримку добровольчої ідеї.

Добровольці виступали носіями альтернативної моделі військової культури, заснованої на самоорганізації, горизонтальних зв'язках та особистій відповідальності. Добровольчий рух виконував також важливу виховну функцію, формуючи традиції військової честі, дисципліни та відповідальності, що забезпечувало його стійкість упродовж десятиліть.

Український добровольчий рух ХХ століття має низку спільних рис із добровольчими формуваннями інших європейських народів, які вели боротьбу за незалежність у першій половині ХХ століття. Порівняння з польськими легіонами Юзефа Пілсудського, фінськими добровольчими формуваннями періоду Зимової війни та балтійськими рухами опору дозволяє виявити як спільні закономірності, так і принципові відмінності.

Ключовою особливістю українського добровольчого руху була відсутність інституційної підтримки власної держави. На відміну від інших європейських країн, де добровольчі формування поступово інтегрувалися в структури регулярних армій, українські добровольці діяли в умовах тривалої бездержавності, що зумовлювало автономність, гнучкість і водночас вразливість їхніх організаційних структур.

Отже, український добровольчий рух у війнах ХХ століття був закономірною відповіддю суспільства на тривалу відсутність власної державності та постійні зовнішні загрози. Добровольчі формування відігравали вирішальну роль у збереженні національної ідентичності, формуванні військової традиції та передачі досвіду збройної боротьби між поколіннями.

Досвід добровольчого руху ХХ століття має важливе значення для розуміння механізмів суспільної мобілізації в умовах екзистенційної загрози та ролі добровольчих ініціатив у системі національної безпеки. Подальше наукове осмислення цього явища є перспективним напрямом досліджень у галузі військової історії, національної безпеки та історії визвольних рухів.

КРИВАВИЙ ТАН УКРАЇНСЬКОЇ СВОБОДИ

Для більшості народів ХХ століття було добою воєн, але між війнами залишався мир – час відбудови, тиші, повернення до нормального життя. Для України ХХ століття стало іншим. Тут війна не переривалася – вона лише змінювала форму, обличчя і спосіб існування. Саме тому український добровольчий рух не можна розглядати тільки як реакцію на окремі бойові дії. Він був способом життя нації, відповіддю на реальність, у якій омріяна незалежність постійно відкладалася, і здобуття свободи вимагало безперервної присутності людини з готовністю жертвувати собою. Тому Український доброволець ХХ століття – це не лише боєць зі зброєю. Це людина, яка жила в умовах, де сам факт буття українцем уже був викликом. Війна для неї починалася задовго до пострілу і тривала після нього – у заборонах мови, у зруйнованих громадах, у голодоморах, у страху і мовчанні, яке передавалося дітям як форма виживання. Саме тому добровольчий рух став простором внутрішнього спротиву, де боротьба велася не лише на полі бою, а й у щоденному виборі залишатися собою, зберігати українську ідентичність попри тиск обставин.

Початок ХХ століття втягнув Україну у кривавий вир Першої світової війни, але для українців ця війна майже одразу переросла межі між державного конфлікту. Українські землі, поділені між російською та Австро-Угорською імперіями, стали простором бойових дій і масових мобілізацій, у яких українці воювали у складі чужих армій, часто опиняючись по різні боки фронту. Саме в цьому хаосі та умовах розпаду і самознищення імперій війна відкрила українцям шанс вирватися з історичної тіні й проявити себе як окрему націю. Тоді постали перші українські національні добровольці – Українські січові стрільці, об'єднані не наказом, а непохитною вірою у гідність та право свого народу на свободу.

Визвольні змагання 1917–1921 рр. стали моментом, коли добровольці взяли на себе роль не просто солдатів, а творців реальності. Вони одночасно воювали, будували, навчали, охороняли громадський порядок, намагаючись утримати крихку рівновагу між хаосом і надією. Поразка цих змагань не завершила боротьбу – навпаки, вона зробила її довшою і глибшою, перетворивши прагнення незалежності на спадок, який перейшов до наступних поколінь.

Для багатьох народів поразка означала капітуляцію і прийняття нового порядку. Для України вона означала перехід у тривалий стан внутрішньої війни, де добровольцем ставала людина, яка не могла змиритися з втратою права на власну історію. Міжвоєнний період не був часом миру – це був час, коли боротьба перейшла у підпілля, у пам'ять, у внутрішній спротив. Тут доброволець власним кроком у кривавому танці історії ризикував життям, рухаючись назустріч невідомому фіналу, з вірою, що його слід – частина великої дороги, яка приведе майбутнє до свободи.

Друга світова війна не принесла Україні визволення, як це сталося для багатьох європейських держав. Вона лише загострила трагедію. Українці опинилися між двома системами, кожна з яких була ворогом українського народу і заперечувала його право на власний голос. Добровольці УПА стали незгасним символом життєвого вибору – вони боролися проти сил, що нищили Україну, відстоювали за свій народ, його гідність і право на власне життя та майбутнє. Це була боротьба не тому, що є шанс перемогти, а тому, що відмова від боротьби означає зникнення. Це була війна без гарантій, без союзників, без обіцянки результату – але з вірою, що цей шлях не обірветься разом із ними й буде продовжений наступними.

Саме тут український досвід стає унікальним. Багато народів боролися за свободу, але небагато жили в умовах, коли кілька поколінь поспіль змушені були воювати за саме право мати майбутнє. У Європі війна зазвичай завершувалася державністю. В Україні вона тягнулася через десятиліття, змінюючи добровольців, але не змінюючи суті виклику. Це створило особливий тип людини – того, хто вступає у боротьбу, знаючи, що перемога може не настати за його життя.

Кривавий тан XX століття для України – це не хаотичний рух, а ритм дихання й бою сердець поколінь, що одне за одним входили в нього, залишаючи по собі не лише могили, а й пам'ять, яка формувала наступних.

Діти виростили з історіями про зниклих, жертв геноциду, репресованих і вбитих – і ця пам'ять не дозволяла розірвати коло. Вона ставала мовчазним, болісним запитанням совісті, що розривало душу: якщо не ти, то хто? Якщо не зараз – то коли?

Наслідки цієї безперервної війни були глибокими. Українське суспільство XX століття навчилося жити з втратами, недовірою, страхом, але водночас – з дивовижною здатністю до солідарності. Ті, хто крокував у кривавому танці, залишили у спадок уявлення про відповідальність перед майбутнім, навіть якщо теперішнє було зруйноване. Це створило непорушний моральний фундамент, на якому пізніше стало можливим відродження державності.

У цьому сенсі український добровольчий рух – це не лише історія минулого. Це пам'ять, як зобов'язання. Він залишив майбутнім поколінням не готові відповіді, а приклад: свобода не приходиться раз і назавжди, її потрібно виборювати і відстоювати знову, через страх і втрати, кров'ю, але з гідністю. XX століття показало, що незалежність України визрівала не в тиші, а в постійному напруженні, у кривавому танці історії, де кожен крок добровольця формував майбутнє.

Таким чином, XX століття для України постає як єдина, протяжна війна добровольців за право бути – війна, що виходила далеко за межі бойових дій. Вона тривала в культурі, пам'яті, мовчанні і виборі. Добровольці стали її серцем, її людським виміром. Саме завдяки їм боротьба не розчинилася в поразках, не зупинилась, а перетворилася на досвід, що став орієнтиром для майбутніх українців – як пам'ять, як застереження і як приклад того, що навіть у столітті без миру можна зберегти себе.

На жаль, цей кривавий тан не закінчився – сучасні добровольці так само кров'ю і гідністю продовжують кроки минулих поколінь. Вони входять у нього не тому, що не знають ціни, а тому, що знають її надто добре. Доброволець і сьогодні залишається людиною вибору: між страхом і відвагою, між мовчанням і боротьбою, між зникненням і життям, між забуттям і вічністю. І доки є український доброволець, який свідомо робить цей крок, і доки лунає: «Душу – Богові, життя – Вітчизні, честь – нікому!», історія України не закінчиться. Слава Україні! Героям Слава!

Кривизюк Л., к.і.н.

Ленівий О.

Матала І.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ЗАРОДЖЕННЯ АРТИЛЕРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Лютнева 1917 р. революція у росії та рух за українізацію російської армії на Наддніпрянщині актуалізували перед українським політикумом, революційним парламентом – Центральною Радою в Києві необхідність суверенізації України та організації захисту національної державності від зазіхань іноземних загарбників. Гарантом національного державотворення могла виступити лише добре озброєна, вишколена, морально стійка регулярна армія.

Артилерійські формування доби Центральної Ради є складовою військового будівництва під час Української національно-демократичної революції.

Артилерія збройних сил України доби Центральної Ради успадкувала організацію, озброєння і тактику бойових дій в основному російської армії періоду Першої світової війни, яка за своїми тактико-технічними характеристиками була однією з кращих у Європі. Цьому сприяли три головні обставини:

- українізовані гарматні бригади, полки і дивізії Центральної Ради влітку-восени 1917 р. створювалися на базі гарматних частин російської армії;

- на службу до збройних сил прийшли і очолили органи управління артилерії, гарматні частини десятки фахових генералів і сотні старших офіцерів із колишньої російської армії, високоосвічених артилеристів із багатим фронтовим досвідом, і зокрема інспектор артилерії армійського корпусу генерал Сергій Дельвіг; начальник Одеського Сергієвського арт-училища генерал Андрій Нілус; командир гарматної бригади, автор відомих праць «Артилерія атаки і оборони» (1918 р.) генерал Василь Кирей;

- після закінчення бойових дій на російсько-німецькому фронті і розпаду російської армії на території України залишилася значна кількість артилерії та боєприпасів, яких вистачило б на весь період визвольних

змагань (Української Центральної Ради, Української Народної Республіки, Української держави П.Скоропадського, Західно-Української Народної Республіки).

У порівнянні з іншими родами військ, процес українізації гарматних частин російської армії проходив значно повільніше. До нього були долучені перш за все тиліві запасні частини.

642 делегати гарматників з'їзду українців-артилеристів, який відбувся 20 квітня 1917 р. на Північному фронті, звернулися до Командувача артилерії і Головного артилерійського управління російської армії з вимогою на всіх фронтах утворити українські гарматні бригади, дивізіони, батареї.

Найбільшу активність проявляли артилеристи Південно-Західного фронту серед усіх фронтових частин російської армії влітку 1917 р., що перебували в Україні. На другому Всеукраїнському військовому з'їзді підтвердили, що на 18 квітня 1917 р. було українізовано 17 піхотних дивізій, а в їх складі відповідно – 17 легких гарматних бригад – 102 батареї, які мали 612 гармат.

11 травня 1917 р. з'їзд українців-артилеристів Запасної армії в Казані утворив Український військовий комітет на чолі з полковником Савченком, ухвалив резолюцію про створення українських гарматних батарей, дивізіонів і бригад та надіслав до Києва військову делегацію.

Українізація охопила також навчальні військові заклади артилерії, насамперед ті, що дислокувалися в Україні. Наприкінці квітня 1917 р. у Києві утворено Всеукраїнську юнкерську спілку, що об'єднала 32 військових навчальних заклади, зокрема Одеське Сергієвське, Київське Миколаївське артилерійські училища, 5-ту артилерійську школу прапорщиків. 16 липня 1917 р. Рада Спілки ухвалила резолюцію, в якій, зокрема, вимагалось від Українського військового генерального комітету, очолюваного С.Петлюрою, щоб негайно і найрішучіше взятися за формування українських частин, направляти українців лише у військові заклади України, а також залишати їх після закінчення навчання служити на батьківщині.

Процес формування української армії шляхом українізації російської хоча й не був ефективним і перспективним, проте давав змогу Центральній Раді мати власне військо, чисельність якого різні джерела оцінюють із великою амплітудою від – 60 тис. до 1,5 млн вояків.

Аналіз організації української артилерії, її кількісного складу і озброєння у листопаді 1917 р., тобто наприкінці українізації, свідчить в переддень проголошення незалежності вона була на належному рівні. Її розбудову очолили начальник артилерійського відділу Українського генерального військового штабу полковник Іван Пащенко та інспектор артилерії армії генерал-лейтенант Сергій Дельвіг. Обидва мали блискучу освіту в обсязі кадетського корпусу, артучилища і Михайлівської артилерійської академії, фронтовий досвід на високих посадах у російській артилерії.

Одними з перших серед українізованих артилерійських частин у військах Центральної Ради були три гарматних бригади 1-го Українського корпусу генерала П. Скоропадського, які дислокувалися у Білій Церкві,

Бердичеві та Вінниці. Артилерія корпусу нараховувала 27 гарматних батарей, з них 12 – 76-мм польових гармат, 6 – 122-мм польових гаубиць, 6 – 152-мм важких гаубиць і 3 – 107-мм далекобійних гармат. Усього корпус мав близько 3,2 тис. артилеристів, 108 гармат і гаубиць. Артилерія 1-го Українського корпусу була найбільш організованою і боєздатною серед українізованих частин російської армії доби Центральної Ради. Втім, корпус перебував у тилу, що сприяло процесу його українізації.

Варто виділити 6-й корпус, був перейменований у 2-й Запорізький, артилерія якого складалася з 27 гарматних батарей (108 гармат), складався на 80% з українців. Всі гарматні частини 2-го корпусу дислокувалися на території Галичини, переважно на Тернопільщині, що сприяло зростанню українського національного духу в російському війську.

Українізацію гарматних бригад організовано проведено у 11-му корпусі на Південно-Західному і Румунському фронтах під командуванням українця генерал-лейтенанта Петра Єрошевича, уродженця Катеринославщини. Генерал особисто піклувався гарматною бригадою 12-ї піхотної дивізії, яка повністю складалася з українців і в часи активної більшовизації інших частин корпусу залишалася вірною Центральній Раді. Після розвалу російської армії йому вдалося в листопаді 1917 р. вивести з фронту в розпорядження Українського генерального військового комітету саме 12-ту дивізію та її гармашів (6 батарей, усього 36 гармат). Частково або у більшості були українізовані гарматні бригади 5, 10, 21, 26, 32, 41-го армійських корпусів та два гарматних дивізіони важкої артилерії. Крім того, окремі частини в тилу фронтів: Сердюцька гарматна бригада імені М. Грушевського під командуванням хорунжого І. Супруненка у Києві, яка мала всього три батареї (12–18 гармат), 3-й важкий гарматний дивізіон у Стародубі (12 гармат), Запасний мортирний дивізіон у Сумах (12 гармат). Українізовано також Одеське Сергієвське артилерійське училище на чолі з генералом А. Нілусом (мала 6 гармат).

Отже, зародження артилерії збройних сил України в добу Центральної Ради, її організаційне становлення проходило у складних умовах. На їх масштаби і темпи суттєво впливала хибна концепція політичного керівництва Центральної Ради, яка на першому етапі діяльності в площині державного і військового будівництва стояла на платформі автономії України в межах російської федерації, не вважала необхідністю створити власну регулярну національну армію. Українізовані гарматні полки і бригади в умовах розпаду російської армії виявилися неспроможними зберігати боєздатність, цьому сприяла також надмірна політизація війська. Вони поступово розвалювалися, а у ході оголошеної демобілізації на початку 1918 р. взагалі припинили своє існування. Подальша розбудова артилерії стала можливою завдяки тому, що Центральній Раді і генеральному Військовому Комітетові вдалося зберегти цінний кадровий потенціал, який склали освічені і збагачені досвідом світової війни офіцери і генерали артилерії колишньої російської армії.

Кривизюк Л., к.і.н.
Перемибіда Д.
Горняков І.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЦІ НА СЛУЖБІ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Проголошення самостійності Української Народної Республіки (УНР) створило сприятливу ситуацію для піднесення національно-визвольної боротьби у Східній Галичині, Північній Буковині та Закарпатті.

Після розпаду Габсбурзької монархії – 1 листопада було створено Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР).

Декларація про створення ЗУНР і українсько-польська війна відчутно вплинули на розвиток національної свідомості галичан, дали значний поштовх зростанню патріотизму серед українського суспільства і в першу чергу серед молоді. Українці, що проживали на території Західної України, завжди з високою пошаною ставилися до війська. Далося взнаки тривале перебування під владою іноземних держав.

Історія виникнення, формування Галицької армії (ГА) та її збройна боротьба за державність і соборність України займає гідне місце в історії Української національно-демократичної революції 1917 – 1921 рр.

Перші польові підрозділи ГА організовувались стихійно проти повстання польських невеликих збройних груп, що діяли у Львові (1 листопада 1918) та нападу польських військ із Польщі на Галичину.

Основою формування власних Збройних сил ЗУНР стали добровольці вояки-українці українізованих частин австрійської армії та полк Українських Січових Стрільців (УСС), що був створений із добровольців як легіон у серпні – вересні 1914 р. Січові Стрільці були сповнені ідеєю національного визволення. До його осередку входили активісти січового, сокільського, пластового і стрілецького руху, гімназисти і студенти Львівського університету.

УСС брали активну участь у бойових діях у складі австро-угорської армії у Карпатах і Надзбруччі. Проїшли нелегкий шлях від нерегулярного військового формування до бойового з'єднання. На базі цього підрозділу у листопаді – грудні 1918 р. було сформовано бригаду, а згодом і корпус, який став основою Збройних сил ЗУНР.

Українсько-польська війна, що розпочалася відразу ж після проголошення ЗУНР, внесла свої корективи у рішення Національної Ради і Держсекретаріату у прийнятті термінових заходів щодо створення власних боєздатних Збройних сил. Було оприлюднено звернення Української Народної Ради до старшин і вояків українців колишньої австрійської армії, всього чоловічого населення краю із закликом стати на оборону рідного краю. Наприкінці листопада на поповнення збройних сил почали прибувати добровольці.

Добровольці, які прибували з підльвівських сіл, не мали найменшого поняття про військову службу і потребували елементарного вишколу.

У складі ГА, окрім галичан, були наддніпрянці, німці, чехи і євреї, які прибували на службу добровільно.

У листопаді – грудні 1918 р., мобілізація сприяла стрімкому зростанню чисельності ГА. Під час формування ГА гостро відчувався брак вишколених старшин. В австрійській армії служила значна кількість старшин-українців, але здебільшого це були старшини запасу нижчого рангу. Старшин вищих рангів, особливо штабних, із вищою військовою освітою, практично не було. До кінця грудня 1918 р. ГА складалася з різних військових груп (регулярного, напівпартизанського і партизанського) характеру, що творили гарнізон Львова або давали відсіч польським військам на шляхах їх наступу.

Створений 9 листопада Державний секретаріат військових справ на чолі з полковником Д. Вітовським прагнув вирішити проблему трьома шляхами: 1. широким залученням на службу добровольців, кваліфікованих офіцерів австро-угорської армії, здебільшого вихідців з Галичини й Буковини, або тих, хто служив на її теренах; 2. укладанням військово-політичного союзу з Наддніпрянською Україною з метою отримати для збройних сил досвідчених генералів і офіцерів Генерального штабу; 3. заснуванням мережі військових навчальних закладів на території ЗУНР.

Влада та командування УГА прихильно і з довірою ставилися до добровольців – військових спеціалістів австрійської армії, сміливо висувало їх на високі посади, заохочувала військовими званнями. Серед яких, буковинський німець, підполковник Антін Кравс був призначений на посаду командира 8-ї Самбірської бригади, згодом 3-го галицького корпусу, отримав генеральський чин за бойові заслуги. Німець за походженням підполковник Альфред Бізанц успішно командував 7-ю Львівською бригадою. Отаман, пізніше генерал Арнольд Вольф очолював бригаду й корпус, високі штабні посади займали генерал Г. Ціріц, підполковники Ф. Льонер, В. Льобковіц, отаман Г. Кох, полковник А. Шаманек, полковник А. Легар, підполковник А. Шльосер, К. Долежал, К. Гофман тощо. Це дає підстави стверджувати, що ГА сформувалася на традиціях австрійської армії.

У грудні 1918 р. з Наддніпрянщини прибула група досвідчених військових: генерал Михайло Омелянович-Павленко на посаду командувача ГА. Штаб армії очолив полковник Генерального штабу Є. Мішковський, штаб корпусу очолив генерал В. Генбачов, а також на командні посади – полковник І. Омелянович-Павленко, отаман А. Долуд, В. Кравчук, полковники Б. Губер і Х. Кануков тощо. В основному вищі ланки ГА були укомплектовані. Основою серед командного складу були галичани. Корпуси очолювали полковники, згодом генерали О. Микитка, М. Тарнавський і В. Курманович, бойові групи, згодом бригади – отамани Р. Дудинський, В. Стафіняк, Ю. Головінський,

О. Букшований, С. Шухевич, К. Слюсарчук та інші молоді старшини, які закінчили австрійські старшинські школи та мали фронтовий досвід.

У зв'язку з гострою нестачею командних кадрів військовий міністр ЗУНР Д. Вітовський у листопаді 1918 р. видав наказ формувати старшинські школи. Були відкриті старшинські школи, за зразком колишніх австрійських офіцерських шкіл. Загалом до 70% старшин ГА мали університетську освіту. Для успішного виконання бойового завдання вояки ГА також повинні були пройти належний військовий вишкіл і курс національно-патріотичного виховання. При Окружних військових командах та під їх проводом було засновано запасні полки й курені, в яких налагоджено військово-навчальний процес. В основу військового вишколу й виховання молодого поповнення армії були покладені традиції та досвід легіону УСС.

У січні 1919 року під керівництвом начальника штабу Начальної команди полковника Є. Мішковський було здійснено реорганізацію ГА і перетворено ЗС ЗУНР у регулярну армію. Військові формування, які були в наявності, реорганізували у складі трьох корпусів. Організаційно до складу корпусу входило 4 бригади, кожна з яких складалася з 3-5 піхотних куренів, полку артилерії, кінної сотні, сотні зв'язку, технічної сотні і корпусного комплексу підрозділів. Але, незважаючи на проведену реорганізацію, вона поступово втрачала територію перед наступом переважаючих сил противника. Польській стороні вдалося використати свою перевагу і нав'язати українцям свою тактику ведення війни.

У квітні до Польщі із Франції прибула добре озброєна 60-тисячна армія генерала Ю. Галлера. Вона була призначена Антантою виключно для війни проти більшовиків, але замість цього польський уряд відрядив її проти ГА. 15 травня 1919 р. розпочався наступ польських військ на українському фронті. Поляків підтримала Румунія.

ГА змушена була відступити в трикутник Збруч–Дністер–залізниця з Гусятин до Чорткова – Заліщик.

З 8 по 28 червня була проведена Чортківська наступальна операція, яка підняла морально-бойовий дух ГА. Але поляки під проводом Ю. Пілсудського перейшли в контрнаступ, і 16-17 липня частини ГА змушені були перейти р. Збруч на територію УНР.

Добровольці УГА – це патріоти Галичини, зазвичай молоді люди, які масово вступали до УГА у 1918-1919 рр. для боротьби за незалежність України, які поповнювали збройні сили ЗУНР із досвідчених вояків з австро-угорської армії, так і юнаків-добровольців, що стали основою УГА. Добровольці стали основою УГА, яка захищала ЗУНР від польської агресії та інших ворогів.

Куцька О., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
Гулима О., к.і.н.
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

УКРАЇНО-ГРУЗИНСЬКА ВІЙСЬКОВА СОЛІДАРНІСТЬ ДОБРОВОЛЬЦІВ У БОРОТЬБІ ПРОТИ ІМПЕРСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТЬ)

Спільна боротьба України та Грузії проти російського тиску сформувалась як наслідок тривалого протистояння імперській політиці Москви, що спрямована на обмеження суверенітету сусідніх держав. Тому, на нашу думку, військове братерство двох країн – це не випадкове явище, а союз, загартований у вогні російської експансії. Понад тридцять останніх років добровольці обох країн незмінно приходять на допомогу один одному, усвідомлюючи, що ворог у них є спільним.

Витоки спільної боротьби розпочали в горах Грузії на початку 90-х років ХХ століття. У 1993 р. українські добровольці з УНСО – експедиційний корпус «Арго» – вирушили до Грузії, щоб воювати на боці законного уряду проти російських найманців та сепаратистів. Боєць цього корпусу, Ігор Мазур (псевдо «Тополя»), згодом згадував, що грузини сприймали українців ледь не як спецпризначенців, хоча професійної підготовки бійці УНСО не мали, а тренувались, зазвичай, власними силами.

Перші добровольці прибули у країну в червні, а вже 2 липня 1993 р. від вогню їх зенітної установки було знищено поблизу Сухумського маяка бойовий катер та моторний човен під абхазьким й андріївським прапорами. З цих суден сепаратистами здійснювався обстріл з подальшою метою висадки десанту. В липні цього ж року українці разом із грузинськими формуваннями брали участь у боях за Сухумі. Зокрема унсовці провели штурмову операцію, у результаті якої було захоплено селище Шрома. Це абхазьке поселення відіграло ключову роль у системі оборони міста, а його захоплення суттєво вплинуло на оперативну обстановку.

У підсумку цих боїв за військову звитягу 7 українців було нагороджено найвищою державною відзнакою Грузії – Орденом Вахтанга Горгасала. Тоді ж народилась фраза: «Якщо ми не зупинимо росіян у горах Грузії, нам доведеться зупиняти їх у степах України». Проте, як бачимо, сьогодні це застереження сприймається не як гіпотетичне припущення, а як трагічно точний прогноз: якщо не зупинити агресію в одному регіоні, вона неминуче поширюється на інші.

На відміну від конфлікту 1993 р., під час російсько-грузинської «п'ятиденної» війни у серпні 2008 р. офіційної участі українських добровольців чи військових підрозділів не було задокументовано. Водночас Україна висловлювала підтримку територіальній цілісності Грузії. А візит тогочасного

Президента України до Тбілісі у напруженіший момент, 12 серпня, став потужним символом підтримки. В. Ющенко виступив на багатотисячному мітингу біля парламенту, на проспекті Шота Руставелі, на підтримку народу Сакартвело, демонструючи солідарність проти російської агресії. Більше того, передані нашою державою Грузії українські зенітно-ракетні комплекси (ЗРК) «Бук-М1» та «Оса-АКМ», відіграли важливу роль у протиповітряній обороні. За окремими відомостями за допомогою них було збито близько 14 російських літаків, у тому числі стратегічний бомбардувальник Ту-22. Крім того, українські фахівці допомагали грузинській стороні в обслуговуванні та застосуванні цих ЗРК.

Зауважимо, що передвісником агресії проти Грузії були навчання росії «Кавказ-2008», що могло бути символічним попередження для України. Проте, тоді ця засторога залишилася непоміченою, й українське керівництво не сприйняло цей досвід як нагоду підготуватися до можливої загрози. Як наслідок аналогічну модель Москва повторила пізніше, під час навчань у Білорусі («Союзна рішучість-2022»), які передували широкомасштабному вторгненню РФ у 2022 р. в Україну.

Повертаючись до теми україно-грузинської солідарності у боротьбі проти спільного ворога, зауважимо, що одразу після анексії Криму та початку війни на Донбасі, у 2014 р., грузинські ветерани на чолі з Мамукою Мамулашвілі створили Грузинський національний легіон. Очільник підрозділу неодноразово зазначав: «Ми приїхали віддати борг Україні за її допомогу у 1990-х. Це спільна війна за нашу незалежність».

Під час Антитерористичної операції на Сході України бійці цього підрозділу брали участь у боях у Луганській (обороні аеропорту) та Донецькій (бої за Дебальцеве) областях, тренували українських резервістів.

На початок широкомасштабного вторгнення російської федерації в Україну, у лютому 2022 р., Грузинський національний легіон був чи не найбільш боєздатним і чисельним іноземним добровольчим підрозділом, що тоді воював на боці Сил Оборони України. За різними відомостями його бійці брали участь у боях на Київщині (зокрема захищали Гостомель), Харківщині (в районі міста Ізюм), Донеччині (на Бахмутському напрямку). Зі створенням у 2023 р. Інтернаціонального Легіону територіальної оборони Збройних Сил України цей підрозділ увійшов до його складу. І хоча етнічні грузини склали його бойове ядро, до нього долучились добровольці з понад 30 країн світу (у тому числі значна кількість ветеранів зі США, Великої Британії та країн Європейського Союзу). 15 грудня 2025 р. Грузинський національний легіон офіційно став частиною Української добровольчої армії. На знак братерства та спільної боротьби Дмитро Ярош (командувач цього формування) вручив командирі Мамуку Мамулашвілі бойовий прапор.

Як бачимо, військова солідарність України та Грузії – це унікальний приклад «горизонтального» союзу двох народів. Добровольці з обох країн – це живий доказ того, що в боротьбі проти спільного ворога не існує кордонів, а спільна історія протистояння йому створює фундамент для колективного майбутнього в демократичній Європі.

ЖИТТЯ ТА ПОБУТ ВОЇНІВ УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ У ВІЙНАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Українські добровольці, які з 2014 р. й до сьогодні захищають країну у війні з росією, йдуть слідами своїх предків. Так само, як і сотню років тому, ці люди в момент загрози залишили свої цивільні професії та інші справи й зі зброєю в руках стали на захист України.

Яскравим феноменом визвольних змагань 1917 – 1921 рр. було Вільне козацтво. Туди входили селяни й міщани, які йшли за покликом свого серця та ідеї України. Саме це формування становило основу добровольчого руху та було ядром війська УНР. Загони Вільного козацтва спершу охороняли порядок в умовах безвладдя та хаосу, згодом їх долучали до творення української армії. Під час буремних подій того часу відповідно до становища на фронтах саме добровольці допомагали доукомплектовувати частини армії УНР.

Колись першими такими добровольцями стали Українські січові стрільці – легіон у складі військ Австро-Угорщини, створений 6 серпня 1914 р. в часи Першої світової війни. Від цього моменту й починається історія українського військово-добровольчого руху.

Факт існування та активної діяльності цього легіону вводить українську воєнну історію у світовий воєнно-історичний контекст. Бо саме тоді разом з українськими було сформовано добровольчі підрозділи й інших націй у межах тогочасних імперій. Саме ті, «усуси», що стали добровольцями, були вінцем українського національного руху в Галичині того часу. Історія українського війська у різні періоди налічує чимало прикладів добровольчих формувань. Якщо йти за хронологією подій, іще одним таким формуванням був Гайдамацький кіш Слобідської України, створений Симоном Петлюрою у січні 1918 р. Історія цього добровольчого підрозділу показує нам, яку величезну роль відіграли у визвольних змаганнях вихідці із сучасних східних областей України. Адже кіш більшою мірою формувався саме з території колишньої Катеринославської губернії – сучасних Донеччини, Бахмутщини, Лисичанщини. Це було доволі популярно в той час – ставати добровольцем. До прикладу, гайдамаком був і відомий загалові Володимир Сосюра, який родом із Дебальцевого. Окремою сторінкою добровольчого руху в Україні є історія Української повстанської армії (УПА).

Воїни УПА – це також були добровольці, починаючи зі створення УПА та перших боїв. Якщо ми подивимося на мартирологи, списки тих осіб, хто входив до лав, то це були хлопці та дівчата переважно з навколишніх сіл і містечок, які на добровільних засадах ішли захищати власну

землю. Саме це й сприяло масовості визвольного руху. Командири повстанської армії Василь Кук, Роман Шухевич, Дмитро Клячківський, Василь Івахів – вони всі пройшли шлях від добровольців до керманічів війська УПА. І досвід їхніх попередників, добровольців перших визвольних змагань був головним та визначальним. Про це вони розповідають у своїх спогадах. Головна мета, яка мотивувала наших добровольців у різні часи, – відновлення самостійної Української держави. А історія УПА – унікальний досвід, у світі жодної подібної формації не було, коли існує армія народу без держави.

Українська повстанська армія (УПА) була військово-політичним формуванням, що діяло на території України з 1942 по 1956 р., метою якого було об'єднання націоналістичних збройних груп під керівництвом ОУН(б) і боротьба за створення самостійної української держави. Вона використовувала партизанську тактику та залучала до своїх лав представників різних національностей. УПА воювала проти нацистської Німеччини під час її окупації України, а пізніше продовжила боротьбу проти радянської влади і користувалася трофейним озброєнням, отриманим з різних джерел. Головними командирами УПА були Дмитро Клячківський, Роман Шухевич і Василь Кук. УПА в Україні функціонувала з розподіленням харчування, де кожен самостійно діючий повстанський відділ був відповідальний за своє харчування. Сотенний або курінний інтендант забезпечував провіант для відповідної сотні або куреня, причому господарська референтура підпільної адміністрації допомагала з постачанням харчів для деяких відділів, збираючи продукти на спеціальних базах чи у таємних місцях. Теренова мережа ОУН відіграла важливу роль у забезпеченні повстанців необхідними продуктами. Селяни, які при заготівлі харчів для більшовицьких частин, частково віддавали продукти повстанцям, тому такий підхід дозволяв воїнам мати регулярну трічі на день їжу та додаткове підгодовування протягом дня. Окрім цього, вояки УПА харчувалися завдяки реквізиціям продуктів у місцевого населення та здобуткам у противника. Українські селяни більшою мірою підтримували повстанців, що забезпечувало легше здійснення зборів продуктів. УПА зазнавала обмежень у внутрішніх ресурсах, особливо під час важких та тривалих рейдів. Тому для поповнення продовольчих та військових запасів використовувалися бойові трофеї. Повстанці вилучали худобу та ешелони з продовольством, які були раніше реквізовані у селян, у ворогів, зокрема у німців та їх союзників. Окрім продовольства, здобувалися зброя, обмундирування, техніка та медикаменти. Упродовж 1943 р. на Волині формувалися «повстанські республіки», які об'єднували кілька десятків сіл під контролем УПА. Тут створювалися господарські бази, що слугували місцем проживання та забезпечення повстанців, у яких були казарми, медпункти, лазарети, лазні, м'ясокомбінати, хлібопекарні, тартаки, млини та ремонтні майстерні для різних видів робіт, у тому числі кравецькі, взуттєві, шкіряні та з ремонту зброї. УПА мусила також здобувати необхідний одяг і обмундирування від ворога, такі як

уніформу Вермахту, поліції, угорської та польської армії, змінюючи їх національним чином. У період німецької окупації, повстанці використовували згаданий одяг, але з часом почали виготовляти власні однострої. Їхні жінки та дівчата виготовляли для бійців, а в «повстанських республіках» були створені спеціальні майстерні для пошиття одягу та взуття, а також білих маскувальних халатів. Час на дозвілля для повстанців був обмеженим, оскільки вони перебували у постійному бойовому стані та небезпеці від ворожих сил, тому не вистачало часу на відпочинок, а «спати доводилося на ходу» під час переходів, однак, у моменти відносного спокою, вони співали пісні, грали на музичних інструментах та займалися спортом. Повстанців супроводжували важкі матеріально-побутові умови, в яких вони перебували. У цей час вояки виявляли витримку, були справжніми героями, які боролися за свої ідеали навіть у найскладніших ситуаціях.

Отже, матеріально-побутове життя українських січових стрільців, українського воїна у складі Австро-Угорської імперії, воїнів УГА, УПА, значно відрізнялося залежно від періоду, умов та рівня забезпечення. Українські січові стрільці, як учасники австрійської армії, діяли в період Першої світової війни та перебували під командуванням Австро-Угорської імперії. Вони стикалися з важкими умовами, обмеженим харчуванням та життям в польових умовах. Воїни УГА та УПА змушені були протистояти в умовах бойових дій та війни проти радянських і німецьких окупантів. Проживання в лісових та гірських зонах було дуже складним, а харчування та забезпечення залежало від доступних ресурсів та підтримки місцевого населення. Встановлено, що на побутові особливості воєнної культури розглянутих нами військових груп впливали умови проживання та способи забезпечення, однак вони зберігали унікальні традиції та звичаї у бойовому середовищі.

Патриляк І., д.і.н., професор
1-й корпус Національної гвардії України «Азов»

ТАКТИКА ОУН У ПИТАННІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДОБРОВОЛЬЧОГО РЕВОЛЮЦІЙНОГО ВІЙСЬКА У ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНЕ

*«На голос бойових сурм зриваються і йдуть
в ополчення тільки люди з лицарською психологією,
для рабів цей голос нечутний»*

Українська мілітарна історія надзвичайно багата на приклади формування військових структур, які маємо характеризувати як «добровольчі». Тож, на зламі епохи середньовіччя і ранньомодерного часу (XV – XVI ст.), коли на європейському континенті домінували станові та наймані армії, формується українське козацтво. Рекрутоване з добровольців (охотників) із різних суспільних станів (шляхти, міщан, селян, духовенства) воно, врешті-решт, саме трансформується у провідну військово-політичну верству українського соціуму. У період існування української козацької державності

відомої як Гетьманщина (друга половина XVII – XVIII ст.), добровольці (охотники), з-поза меж козацького стану, формують полки гетьманських «охотницьких» військ (компанійці, сердюки, жолдаки). З вибухом революції в Європі у 1848 р. з добровольців у Галичині створюються батальйони руських гірських стрільців, а на початку Першої світової війни – Легіон УСС. У часи появи першої модерної української держави – Української народної республіки, – основою її війська були також формування добровольців (Галицько-буковинський курінь січових стрільців, Студентський курінь, Вільне козацтво, Гайдамацький кіш Слобідської України, отаманські підрозділи тощо). Останні акорди збройної боротьби за незалежність у 1921 р. були пов'язані з участю вояків-добровольців у Другому зимовому поході армії УНР. Добровольці були фундаментом Організації оборони Карпатської України «Карпатська Січ» у 1938 – 1939 рр.; націоналістичні активісти-добровольці піднімали антипольські та антирадянські повстання в 1939 і 1941 рр. відповідно, а також вступали до лав українських легіонів при німецькому Вермахті, намагалися творити українські легіони у Фінляндії, Франції, Канаді в ті ж роки.

Як це не дивно, але наявність в історії нашого народу численних прикладів добровольчого ентузіазму у період початку створення будь-яких військових формувань, які боролись (або потенційно могли боротись) за суверенність української землі, була одночасно і сильною, і, на жаль, слабкою стороною національного характеру. Сильна сторона, яка полягає в наявності певної кількості добровольців, готових брати участь у збройній боротьбі за національні інтереси очевидна – це найбільш якісний і мотивований людський елемент для військового будівництва.

Менш очевидною є слабка сторона добровольчого руху, яка, полягає в тому, що історична традиція формувати збройні сили на добровольчій основі кристалізувала в українському суспільному характері (ментальності) одну вкрай небезпечну рису – переконання, що воювати в інтересах усього загалу мають тільки окремі добровольці, тоді як більшість суспільства займає позицію «*bystander-ства*», намагаючись скористатися плодами чужої боротьби, чужих жертв і страждань.

Свого часу, дуже гостро, але точно і рельєфно, таку позицію значної частини українського суспільства охарактеризував керівник Центральної Ради професор Михайло Грушевський, промовляючи над трунами полеглих біля станції Крути добровольців-студентів. Він, зокрема, наголошував: «Велике щастя згинути так, в боротьбі, а не дезертирами, не нейтральними, не замішаними в юрбі страхополохами, що безплатними пасажирами силкуються прослизнути в нове царство української свободи».

На превеликий жаль, в роки національної революції і боротьби за державність початку ХХ ст. «безплатних пасажирів» було куди більше, ніж добровольців, готових «оплатити білет» до «царства свободи». І цей факт дуже добре засвоїли представники наступного покоління борців за українську незалежність, об'єднаних в рамках націоналістичного руху. Зокрема, у

своїх документах, присвячених формам і тактиці національно-визвольної боротьби, вони зазначали: «Не можна пройти із закритими очима побіч того факту, що в час, коли Україна була в завзятій борні, в час, коли горстка героїв обороняла щойно здобуту волю, в цей час в українській Наддніпрянській і Галицькій арміях було заледве близько 200 тисяч чоловік. Порахуйте учасників Визвольних змагань у кожному селі і місті – скільки їх? А де ж була і що робила решта українських чоловіків? Не всі були в чужих полонах. Більшість була вдома. Одні розбивали собі голови за поділ панської землі, а другі чекали поки прийде якась «тверда влада». Одні й другі виправдовували свою пасивність по відношенню до боротьби за оборону української держави горезвісними фразами: «мене з хлопа не скинуть». Не набагато краще було й з інтелігенцією. Коли Муравйов наступав на Київ у ньому було близько 10 тисяч старшин і підстаршин українців, а на оборону столиці вийшло 300 молодих студентів і гімназистів. Корінь цього трагізму полягав у тому, що наш народ, перебуваючи довгі роки у неволі, вийшов з неї духовно скаліченим, втратив смак державного життя».

При цьому, українські націоналісти усвідомлювали, що, попри поразку визвольних змагань 1917 – 1921 рр., вони залишили після себе колосальний «моральний і духовний капітал», який нова генерація борців за незалежність зобов'язана була використати. І використати, насамперед, з метою масштабування українського національного руху, а, відтак, – нарощення потенційної кількості добровольців у черговій війні за здобуття незалежності.

Проте, одного чисельного збільшення кількості добровольців, які потенційно могли б долучитися до визвольного повстання на хвилі емоцій, націоналісти вважали недостатнім, оскільки справедливо припускали, що емоційний ентузіазм початкової фази збройної боротьби згасне в умовах затяжного протистояння. Націоналісти наполягали на необхідності інституційних змін у самому українському державницькому русі. Такі зміни, на їхню думку, могла забезпечити лише політична організація нового типу, як а зуміє запропонувати такі ідейні засади й таку тактику, яка забезпечить зміну всіх цінностей, якими до того часу жило українське суспільство.

Тобто, ОУН прагнула до такої трансформації ментальності українського народу, щоб у принагідний історичний момент Україна в боротьбі за незалежність мала не тисячі добровольців-революціонерів у повстанських чи іррегулярних підрозділах, а мільйони добровольців у загальнонаціональній армії.

З цією метою націоналісти послідовно, упродовж декількох десятиліть, працювали над:

- 1) вихованням лицарської психології в українському народі, плеканням мужності, героїки і готовності віддати на службу батьківщині всього себе (при потребі, навіть своє життя);

- 2) формуванням політичної свідомості мас, спрямованої на демаскування політичних цілей окупантів і на плекання усвідомлення політичної відповідальності в боротьбі за власну державність;

3) піднесенням питання української боротьби за свободу на міжнародний рівень з метою координувати геополітичні інтереси противників Москви і Варшави з українським національним інтересом у момент початку збройної боротьби за свободу і незалежність України.

Формулюючи свою мету одним реченням оунівці писали, що прагнуть: «зробити український народ здібним до державного будівництва, здібним створити кількामільйонну армію, яка не знатиме слів «полон» і «назад», вишколити керівні кадри для політичного і військового керівництва та створити всі потрібні передумови, щоб та армія могла здобути і закріпити УССД». З огляду на зазначене вище, свою підпільну боротьбу в 1930-х – 1940-х років націоналісти розглядали винятково як підготовку до «всеукраїнської визвольної війни». Успішна здатність залучити широкі маси населення до війни за незалежність, бачилася лідерами націоналістів як єдиний шанс надання суб'єктності українській нації. У випадку невдачі у справі масштабування визвольної боротьби Україна вкотре передавала свою долю в руки «великодержав», які, зазвичай були байдужими до наших національних інтересів.

На зламі 1940-х – 1950-х років керівництво українського визвольного руху мало можливість проаналізувати сильні та слабкі сторони свого досвіду військового будівництва у 1940-х років і визначити пріоритети на випадок початку нового глобального протистояння між блоками тепер уже ядерних держав.

Проведений керівниками підпілля аналіз показав, що Повстанська армія, яка на добрих 90% складалася з добровольців, добивалася успіхів у протистоянні з противником за рахунок високої мотивованості вояків і застосування партизанської тактики бою. Усвідомлення цілей боротьби і віра у правоту своєї справи дозволяла у багатьох моментах нівелювати чисельну перевагу ворога, наявність у нього потужніших вогневих засобів, належно підготованого офіцерського і сержантського складу.

Проте, було три чинники, які не могли бути компенсовані «зарядженістю» повстанців-добровольців:

1) неможливість отримання підкріплень у важких оперативних ситуаціях, коли ворог був здатний швидко і кратно нарощувати свою чисельність;

2) відсутність нормального тилу, який міг би дати можливість особовому складу відпочити у відносно безпечному місці, фізично і психологічно відновитися;

3) складність в організації належної опіки над пораненими, що робило практично будь-яке поранення тотожним смерті.

Щоб якоюсь мірою знівелювати вказані вище проблеми під час реалізації збройного повстання у ході ймовірної чергової глобальної війни, керівники ОУН і УПА на зламі 1940-х – 1950-х років прагнули максимально розширити поле потенційних добровольців для наступного акту боротьби за державність. Логіка їхніх дій була такою: якщо після перших визвольних змагань 1917 – 1921 рр., у яких брали участь десятки тисяч добровольців,

ОУН упродовж 1930-х – 1940-х років, шляхом роботи над трансформацією світогляду людей, зуміла розширити добровольчу базу збройного опору до сотень тисяч людей у 1940-х років, то до наступної «серії» боротьби, ця база має бути розширена до 4 - 5 млн осіб, які забезпечать формування Повстанської Армії не як вузько-революційної, а як загальнонаціональної структури. Виходячи з цієї формули, що війни ведуть між собою не армії, а цілі нації, залучення всієї української нації до боротьби ставало першочерговим пріоритетом у діяльності націоналістичного підпілля на початок 1950-х років.

Тут варто наголосити на тому, що усвідомлюючи, яку колосальну роль у модерній війні відіграє озброєння та інші технічні засоби, оунівці наполягали на тому, що «...вирішальною силою у війні й здобуття перемоги є не ті чи інші, хоч би й як нищівні роди зброї, а людина. І то, чим більше людина-воїн озброєна полум'яною любов'ю до своєї батьківщини, почуттям абсолютної правоти своїх національних ідеалів, ненавистю до ворога і відвагою та мужністю, тим сильнішою є армія, яка складається з таких воїнів. (...) Нам, поневоленому народові, якщо ми хочемо визволитися, треба плекати, творити і розбудовувати в першу чергу такі духовні якості в нашому народі, які є основою сильної армії і вирішальним чинником у перемозі над ворогом...».

Період, коли завершилась Друга, але ще не почалась Третя світова війна, керівники підпілля ОУН розглядали як час для максимального «зреволюціонування» мас. Втягнення широких верств у боротьбу на всіх ділянках (проти колгоспів, проти депортацій, проти мобілізацій на роботи в промисловість і призову в окупаційну армію, проти московщення культури, освіти і науки, проти експлуатації на виробництві тощо) бачилося надійним шляхом до перетворення рабської психології людини на лицарську психологію. Завдання полягало в тому, щоб у мільйонів українців зникла психологія покори, а з'явилася психологія опору, психологія борця, лицаря, який за першим покликом готовий брати зброю до рук.

Отже, щоб на заклик піднялися мільйони добровольців, щоб вся нація встала до боротьби, мала бути остаточно зламана рабська психологія мас. Більшість українців мали бути перевиховані в напрямку здатності до здобуття і творення власної держави. А перемога бачилась можливою лише тоді, коли вся нація стане нацією-борцем, єдиним «спаяним фронтом», готовим до швидкого генерування багатомільйонної армії та стійкого державного апарату.

Досягнути поставленої мети вважалося можливим за допомогою перманентного «ідейно-політичного наступу», який мав такі вектори:

1) повна деконструкція всіх гасел, ідеології, пропаганди противника (за всіма напрямками);

2) масове поширення націоналістичної ідеології на всі землі і верстви населення;

3) недопущення практики капсулювання ідейно-політичної роботи лише в тих середовищах, які загалом прихильні до ідеї української державності – завоювання нових, раніше ворожих середовищ.

Ця тактика мала мобілізувати мешканців України до боротьби, даючи їм чіткі цілі, за які слід боротися, а не лише набір гасел і символів.

Індоктринація націоналістичним світоглядом і втягнення мас у вир революції у всіх сферах суспільного життя дозволяло сподіватися на стрибкоподібне розширення соціальної бази самостійницького руху, на самомобілізацію широких мас, які би перетворили боротьбу сотень тисяч на боротьбу мільйонів.

Перемибіда І.

Перемибіда Д.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ЖІНКИ В БОЯХ ЗА ЩАСТЯ РІДНОГО НАРОДУ

На початку минулого століття відбулись значні зміни статусу жінки в суспільстві. Так, жінка тепер була не тільки дружиною, матір'ю, домогосподаркою, а й активним учасником військових дій. Але ці зміни відбувались непросто.

Вперше присутність у бойових лавах жінок зафіксовано в часи Першої світової війни, зокрема у Легіоні Українських Січових стрільців (далі – УСС).

Тому УСС є дійсно одним із яскравих військових феноменів ХХ століття. Це українське національне військове формування у складі австро-угорської армії було сформоване з добровольців, які відгукнулись на заклик Головної Української Ради 6 серпня 1914 року.

Новина про створення українського легіону вразила українське населення. Українські політики закликали молодь стати під синьо-жовтий прапор Українських січових стрільців для боротьби проти Російської імперії, а громадськість – матеріально підтримати організацію свого війська. На заклик зголосилося близько 28 тис. добровольців та було зібрано кілька сотень тисяч крон пожертв. Варто зазначити, що до добровольців могли приєднатись лише особи, які не підлягали загальній мобілізації, тобто віком до 18 або ж після 50 років (пізніше – після 55) або ті, які були звільнені через виконання професійних обов'язків, зокрема вчителі. І звичайно – жінки.

Саме особливістю Легіону УСС стала присутність у бойових лавах жінок. Фактично це була єдина військова частина, де на рівні з чоловіками служили жінки. 37 українок служили в різних частинах легіону УСС, виконували бойові завдання та функції медичного характеру.

Одна з них, Софія Галечко, у щоденнику за 11 вересня 1914 року записала: «Мої мрії здійснилися – працюю для України, йду кувати кращу долю... Кинула я книжки, науку, старий спокійний Грац, забула про рідню, про іспити й увесь світ... Крила вистрілили з рамен і лечу на стрічу сонцю золотому...».

Жінки проходили спеціальну підготовку у військових навчальних центрах, де вивчали основи військової справи, поводження зі зброєю тощо. Також новобранки проходили в обов'язковому порядку фізичну підготовку.

Перші жінки, які стали військовими: Ольга Підвисоцька, Олена Степанів, Ганка Дмитерко, Софія Галечко. Почавши службу в допоміжних частинах легіону УСС як сестри милосердя, вони потім брали участь в бойових діях як стрільці. Деякі жінки навіть згодом проходили службу у званні офіцерок.

Олена Степанів – це перша жінка у світі, яка офіційно зарахована на військову службу у званні офіцерки. Крім того, варто зазначити, що Олена Степанів очолила “Жіночу чоту”, яка була утворена з 36 жінок-добровольців. Учасниця Карпатської воєнної кампанії, була нагороджена медаллю “За хоробрість”, однією з вищих військових нагород Австро-Угорської імперії Габсбургів. На горі Макіївці брала участь у боях вже у званні хорунжої.

Крім неї офіцерські звання на військовій службі отримали Софія Галечко та Анна Дмитерко.

Ольга Підвисоцька, 1899 року народження, стала наймолодшою воячкою УСС, адже вже з 1915 року перебувала в запасних структурах полку, згодом – у бойовому піхотному підрозділі. А ще Ольга Підвисоцька відома тим, що стала командиром сотні січових стрільців, причому це були чоловіки, а не жінки.

Однак, жінкам потрапити до війська було зовсім непросто. Їм доводилось долати безліч перешкод. Дехто з них потрапляв на фронт через протекцію чоловіків-січовиків, деякі йшли воювати зі своїми батьками, інші вдавались до обхідних маневрів, хитрощів.

Наприклад, Олена Степанів для фото на отримання стрілецького посвідчення змушена була приховати свою стать, переодягнутись у чоловіка, волосся сховати під кашкет. Але фотограф впізнав у ній жінку і викликав австрійських жандармів, тому що думав, що затримав шпигунку. Але і це не зупинило Олени Степанів. Вони писали листи до управи, в яких висловлювала бажання іти на фронт, до тих пір, поки її бажання не задовольнили.

Жінки-військові того часу здолали чимало перешкод на шляху до фронту, адже мали твердий намір воювати.

Приклади відваги таких жінок-військових ставали стимулом та прикладом мужності, честі, незламності для інших військових, і навіть для чоловіків. Вони постійно демонстрували силу волі, міцність та стійкість.

Публічне нагородження жінок УСС медалями за відвагу відіграло позитивну роль у піднятті бойового духу чоловіків-стрільців. Розповіді про участь жінок у боях на передовій зробили УСС легендою, тим самим забезпечивши залучення додаткової матеріальної допомоги.

Ці жінки були віддані українським національним інтересам, беззаперечно поважали та підкреслювали авторитет українського військового командування.

Ганна Дмитерко за два місяці зазначила, що «Подвиг жінки-українки в долі нашого народу став історичною традицією. Вона бере початок ще

від великої княгині Ольги. Впродовж століть жінка-українка зберігала в собі прагнення до волі, яке поєднувалося з почуттям високої гідності й відповідальності за щастя рідного народу...».

Після початку повномасштабного вторгнення кількість жінок в Збройних Силах України зросла до 40%. Вони не тільки є медичним персоналом, а й виконують бойові завдання на передових позиціях. Як і століття тому жінки УСС, так і нині їх відважні сучасниці захищають свій народ та державу від незмінного ворога – росії. Але зараз набагато краще юридичне та суспільне становище жінок в армії, ніж під час Першої Світової війни, чим ми багато в чому завдячуємо саме військовим жінкам УСС.

Поручник А.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ СКАУТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «ПЛАСТ» У ФОРМУВАННІ АКТИВНИХ УЧАСНИКІВ ТА КЕРІВНОГО СКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Українська скаутська організація «Пласт», створена у 1911 р., посіла особливе місце у процесі виховання української молоді та формування національно орієнтованої еліти, яка згодом відіграла помітну роль у визвольних змаганнях середини ХХ століття, зокрема в діяльності Української повстанської армії. «Пласт» виконував функцію середовища, у якому поєднувалися фізичний гарт, моральне виховання та розвиток організаційних здібностей, що згодом стало підґрунтям для участі його вихованців у підпільній та збройній боротьбі. Саме у пластовому русі значна частина молоді отримала перший досвід колективної відповідальності, дисципліни та керівництва людьми.

Одним із визначальних результатів діяльності «Пласту» було формування у його членів стійкого почуття належності до української нації та усвідомлення особистої відповідальності за її майбутнє. Через систему внутрішніх правил, символіки, виховних практик, таборів і гурткової роботи молоді люди не лише набували навичок самоорганізації, але й виховувалися в дусі служіння українській справі. Поєднання фізичної підготовки з вивченням історії, культури та традицій сприяло становленню покоління, готового до активних дій у періоди суспільно-політичної нестабільності та воєнних випробувань.

Методи виховання, які застосовувалися у «Пласті», значною мірою перегукувалися з тими принципами, що пізніше були характерними для організаційної побудови УПА. Пластові гуртки виховували самостійність, ініціативність, уміння працювати в малих колективах і брати відповідальність за прийняті рішення. Молодь проходила підготовку, пов'язану з орієнтуванням на місцевості, витривалістю, облаштуванням таборів, а також

психологічною готовністю діяти в умовах підвищеного ризику. Такі навички мали безпосереднє практичне значення у реаліях підпільної боротьби проти окупаційних режимів.

Значна кількість пластунів у подальшому долучилася до лав Української повстанської армії. Організаційна модель «Пласту», що передбачала поділ на гуртки, курені та станиці, виявилася близькою до структури повстанського руху, який також ґрунтувався на суворій дисципліні, взаємній підтримці та чіткому розподілі обов'язків. Старші пластуни, які мали досвід керівництва молодшими учасниками, підготовки заходів і таборів, фактично проходили початкову школу командування, що пізніше допомагало їм виконувати функції командирів відділів та підрозділів УПА.

Окреме місце у пластовому вихованні займала морально-етична складова. Вихованців привчали до дотримання честі, відповідальності перед колективом, витримки та готовності діяти в інтересах спільноти. Саме ці риси стали визначальними для формування бойового духу повстанців, які змушені були діяти в умовах постійної небезпеки, браку ресурсів і тривалого протистояння переважаючим силам противника. Досвід, набутий у пластових таборах, сприяв виробленню самодисципліни та здатності швидко реагувати на зміну обставин.

Вагомим був і внесок «Пласту» у формування національного світогляду молоді. Через вивчення історії визвольної боротьби, проведення виховних занять і участь у культурних заходах закріплювалося розуміння значення державної незалежності та особистої участі у її здобутті. Це створювало ідейне підґрунтя для подальшого вступу частини пластунів до підпільних структур, де мотивація та внутрішня переконаність мали не менше значення, ніж фізична підготовка.

Серед діячів українського визвольного руху, які у юнацькому віці пройшли пластовий вишкіл, були ключові постаті УПА та ОУН. Зокрема, Роман Шухевич, відомий під псевдонімом «Тарас Чупринка», який очолив УПА, неодноразово підкреслював значення пластового досвіду у становленні своїх організаторських і керівних якостей. У пластовому середовищі формувався і світогляд Степана Бандери, що позначилося на його дисциплінованості та ідейній послідовності. До кола колишніх пластунів належали також Ярослав Старух, Дмитро Грицай, Василь Кук та інші командири різних рівнів, які у підпільній боротьбі спиралися на навички, здобуті ще в молоді роки.

Отже, «Пласт» не був військовою організацією у прямому розумінні, однак його виховна система створила середовище, у якому формувалися майбутні учасники та керівники визвольного руху. Саме завдяки поєднанню морального виховання, організаційної підготовки та національної ідеї пластовий рух став важливим чинником у формуванні кадрового ядра Української повстанської армії. Його вплив виходив далеко за межі молодіжної діяльності, перетворившись на підґрунтя для практичної реалізації ідей української незалежності в умовах збройного протистояння.

ОЛЕКСАНДР ВИСЛОЦЬКИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Добровольчий рух, як явище, є невід'ємною складовою української історії. Його поява і розвиток стали формою національного самозахисту в умовах тривалої відсутності власної держави та були тісно пов'язані з державотворчими процесами ХХ ст. У сучасних умовах ця традиція набула нових форм, зберігаючи тяглість ідей та мотивацій. В індивідуальному вимірі добровольчий рух постав як прояв усвідомленого служіння українському народові та державі.

Прикладом представника українського добровольчого руху є постать громадського і політичного діяча Олександра Вислоцького (1896–1941). Він народився у с. Лелюхів на Лемківщині, в родині священника й увібрав характерні для цієї частини української землі риси, зокрема працьовитість, ретельність та ощадливість, вірність Церкві, довіру до своїх провідників і стійкість до різних радикальних впливів. Ці особливості значною мірою сформували світогляд Вислоцького та визначили його життєву позицію.

Освіту здобував у початковій школі рідного села, згодом у гімназіях Нового Сонча та Самбора. Після проходження гірничої практики працював у нафтових фірмах в Бориславі (1913–1914 рр.). З початком Першої світової війни у 18-річному віці добровільно вступив до 77-го піхотного полку австро-угорської армії. Центром округу комплектування полку було місто Самбір, а 69% особового складу становили українці. Вислоцький брав участь у бойових діях, а восени 1916 р. потрапив у російський полон. Перебував в ув'язненні в околицях м. Псков. У грудні 1917 р. Олександр Вислоцький втік з полону, прибув до Києва, де добровільно зголосився до куреня Січових стрільців. У цьому найбільш боєздатному і національно вмотивованому військовому формуванні періоду Української революції він пройшов шлях від рядового до сотника.

Восени 1919 р. був захоплений польськими військами та відправлений до табору інтернованих в Пікуличах. Повернувшись із ув'язнення, Вислоцький одружився та переїхав зі с. Ступниця на Самбірщині (тепер село Дрогобицького району Львівської області), де парохом був його батько, на Брідщину та оселився у с. Гаї Дітковецькі. Деякий час проживав у містечку Лешнів. Основним його заняттям було рільництво. На теренах Брідського повіту розпочався новий етап його добровольчого служіння, який проявився вже не у військовій, а у громадсько-організаційній площині. Як і багато ветеранів визвольних змагань, він спрямував свою енергію на працю в умовах міжвоєнної Галичини, використовуючи легальні форми діяльності. Вислоцький став активним учасником кооперативного руху, долучився до створення та розвитку читалень товариства «Просвіта», був одним із

засновників пожежно-руханкового товариства «Луг» у Бродах, організував осередки цього товариства у селах повіту. Паралельно він включився в політичне життя, став членом повітового комітету Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), а згодом – його головою (1926 р.). Кандидатуру О. Вислоцького було висунуто на виборах до польського сейму в 55-му виборчому окрузі, де, попри значний адміністративний тиск, він здобув мандат депутата (1928 р.).

У парламенті діяч входив до складу сільськогосподарської та військової комісії, був членом Української парламентської репрезентації. Його діяльність вирізнялася активною роботою з населенням: організацією віч, зборів, поїздками селами краю, мобілізацією громади до захисту національних прав та інтересів. За час передвиборчої та депутатської діяльності він провів близько 300 віч. Використовуючи депутатський мандат, Вислоцький сприяв розвитку українського культурно-освітнього життя, підтримував боротьбу за рідну школу, протидіяв колонізаційній політиці та системно подавав депутатські запити на захист прав українців. Його публічна діяльність перебувала під постійним наглядом поліції.

Після розпуску парламенту у 1930 році Олександр Вислоцький, як і деякі інші українські та опозиційні депутати, був заарештований і утримувався у в'язницях Берестя, Львова, Рівного та Золочева. Загалом він провів в ув'язненні понад два роки, що негативно позначилося на його здоров'ї та матеріальному становищі сім'ї. Після звільнення він повернувся до активної громадської праці. Відновив господарську діяльність, увійшов до складу багатьох громадських організацій («Районової молочарні», «Просвіти», «Сільського господаря», «Союзу українських купців» та ін.). Він став ініціатором створення повітового осередку «Луг», який очолив у квітні 1937 року. Під його керівництвом Лугова організація Брідщини стала однією з кращих у Галичині та була відзначена Чашею уряду УНР (1938 р.). Вислоцький входив до складу старшини «Великого Лугу» у Львові.

Одним з напрямів його діяльності була публіцистична робота. Він був дописувачем до українських часописів «Діло», «Народня справа», а в 1936–1937 рр. став видавцем повітового часопису «Брідські вісті». У своїх публікаціях діяч пропагував ідеї економічної самоорганізації українців та громадської солідарності, популяризуючи гасло «свій до свого», закликав до підтримки і розбудови українських інституцій, зазивав до здорового способу життя, переконував дбати про молодь (особливо дітей дошкільного віку), проводив просвітницьку працю, спрямовану на пізнання історії рідного краю та ін.

З приходом радянської влади Олександр Вислоцький був заарештований 19 жовтня 1939 року. Помер у таборі Усольязі (Пермська область, РРФСР) 23 грудня 1941 р.

Таким чином, життєвий шлях Олександра Вислоцького є показовим прикладом українського добровольчого руху першої половини ХХ століття. Його добровільна участь у Першій світовій війні, як вояка австро-угорської

армії, та визвольних змаганнях у лавах Січових стрільців поєднувалася з подальшою активною громадською, організаційною й політичною діяльністю в міжвоєнний період. Добровольчий чин у його випадку не обмежувався фронтом, а трансформувався у системну працю з мобілізації українського суспільства, збереження національної ідентичності та підготовки громади до нових викликів і подальшої боротьби за Українську державність. Репресії з боку польської та радянської влади лише підтверджують сприйняття таких діячів як носіїв потенційної загрози для загарбницьких режимів. Досвід Олександра Вислоцького засвідчує спадкоємність і тяглість українського добровольчого руху, що сформувався у першій половині ХХ століття та став важливим чинником національного спротиву.

Трофимович Л., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВІЛЬНА УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ЖІНОК У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОМУ РУСІ (СЕРЕДИНА 1940-х – ПОЧАТОК 1950-х років)

У реаліях широкомасштабної збройної агресії росії проти нашої держави особливої актуальності набуває переосмислення практики українського визвольного руху, зокрема періоду 1940-х – 1950-х років. Цей етап вирізнявся масовістю саме завдяки активному залученню жіноцтва.

Раніше в героїчному літописі протистояння українського підпілля радянському режиму жіночий внесок в ОУН та УПА безпідставно ігнорувалася. Проте сьогодні історична наука дедалі частіше звертається до гендерних питань. Щоб глибоко зрозуміти специфіку жіночої участі в націоналістичному русі, важливо з'ясувати стимули та переконання, які змушували українок іти в ліси та ризикувати життям заради самостійної України.

Специфіка жіночої присутності в лавах повстанців зумовлена поєднанням прагнення до національного самоствердження та бажання відстояти свої права як повноцінної частини суспільства. На тлі тогочасних процесів фемінізації українки розглядали участь у визвольній боротьбі (де також існували певні гендерні упередження), як шанс вибороти рівноправність і в інших сферах життя. Вони формувались як особистості в тих самих реаліях, що й чоловіки. Так, на західноукраїнських землях терпіли полонізацію освіти, зносили знущання, утиски та образи національної гордості під час примусових польських державних святкувань. Їх дискримінували саме за українську ідентичність, а не через жіночу стать.

Додатковим стимулом для приєднання жіноцтва до повстанців було те, що ОУН загалом прихильно ставилася до розширення своїх лав усіма охочими, не роблячи жорсткого акценту на статі, і активно закликала дівчат до підпільної роботи. Втім, позицію націоналістичного керівництва

щодо жіночого питання логічніше вважати неоднозначною, адже їхні підходи змінювалися залежно від того, наскільки гострою була потреба в жіночих руках на тлі радянського наступу. Один із постулатів націоналіста вимагав поважати жінку як побратима за ідеологією, духом та дією. Ще одним вагомим фактором, що мотивував українок вступати до лав ОУН і УПА, крім політичних і світоглядних переконань, були родинні чи романтичні зв'язки з учасниками руху.

У мемуарах часто трапляються згадки про те, як дружини йшли в ліс за своїми чоловіками, дівчата заради коханих переховували і лікували поранених, а сестри забезпечували харчами братів-повстанців. Такі особисті контакти виховували в жінках надзвичайну відданість, спонукали до винахідливості в критичних обставинах, давали сили витримувати тортури під час арешту і надихали на звитягу.

Водночас до підпільниць висувалися специфічні вимоги: вони мушили зберігати рівну, винятково товариську дистанцію з усіма, аби не викликати ревнощів чи конфліктів, що могли б зруйнувати бойовий дух і безпеку загону. Одружені пари приховували свої емоції на людях, а іноді взагалі служили в різних підрозділах, бачивши один одного украй нечасто.

З іншого боку, перебування жінок у криївках мало й позитивний психологічний ефект, оскільки створювало видимість «звичайного побуту». Вони брали на себе звичні ролі господинь, медсестер та розрадниць у надзвичайно важких моральних умовах глибокої конспірації. Тож перебування в підпіллі було для них виснажливим не лише в побутовому, а й у психологічному плані.

Аналізуючи причини приєднання жінок до повстанського руху, не можна ігнорувати прагматичні розрахунки ОУН, продиктовані ходом бойових дій. Вступ до збройного підпілля завжди залишався суто добровільним – про жодну примусову мобілізацію не йшлося. Проте, крім особистих чи ідейних мотивів, існували суворі вимоги воєнного часу, які Провід ОУН ефективно використовував, залучаючи жіноцтво до боротьби.

На початку 1940-х років Організація постала перед необхідністю охопити своїм впливом найширші верстви населення. Для цього створили спеціальну «жіночу мережу», на яку поклали завдання з агітації, поширення преси, а також збору та зберігання провізії, одягу і техніки. Цей очевидний гендерний зсув у стратегії повстанців дуже швидко зафіксували підрозділи НКВС на Західній Україні.

У таємному рапорті від 11 листопада 1944 р. майор НКВС В. Чугунов систематизував інформацію, здобуту на допитах провідних діячів підпілля. Його звіт розкрив владі нову тактику українського опору, який значно активніше, ніж будь-коли, почав мобілізувати дівчат та жінок. Якщо раніше ОУН і УПА поклалися на них лише епізодично, то до березня 1945 року підпілля стало майже повністю залежати від їхньої допомоги в усіх сферах. Із перспективи самих повстанців це пояснювалося так: після повернення радянських військ на західноукраїнські землі у 1944 році,

репресії мали чітко виражений гендерний характер. Перший удар репресивної машини прийняли на себе чоловіки. Жінки ж, хоча й також були жертвами, мали трохи більше свободи пересування.

За таких умов підпілля, не маючи альтернативи, дедалі частіше довіряло українкам виконання критично важливих місій. Незначна частка жіноцтва в УПА на етапі її формування різко контрастує з масовим припливом дівчат із початком 1944 р. Війна вимагала радикальних кроків для збереження руху та розширення агентурної мережі. Відповідно, у підпіллі стрімко зростала кількість ідейних українок, які брали на себе щоденну небезпечну роботу.

11 серпня та на початку жовтня 1944 р. Провід видав прямі накази про розбудову повстанської «жіночої мережі». Для цього шукали надійних кандидаток, яким довіряли таємні завдання: кур'єрський зв'язок, доставку пошти маршрутами, розвідку, санітарну опіку, логістику і навіть участь у диверсіях.

З кінця 1944 р. жінки-агенти після базового вишколу систематично відправлялися на Східну Україну для підпільної роботи. Згодом повсякденним правилом стала вимога, що українки повинні служити визвольному руху нарівні з чоловіками, і всі підпільниці зобов'язані носити при собі пістолети або іншу зброю. Аж до липня 1945 р. звіти НКВС регулярно повідомляли про озброєні боївки, повністю або переважно укомплектовані молодими жінками.

Отже, масовий прихід жінок у підпілля став закономірним результатом поєднання в тогочасному суспільстві національно-патріотичних та емансипаційних тенденцій. Це був природний процес. Хоча переорієнтація військового керівництва УПА на «жіночу лінію» не була першопричиною, без розуміння Проводом стратегічної користі від такої співпраці масового залучення не відбулося б. Врешті-решт, жінки йшли в ОУН та УПА не заради доведення своєї рівності з чоловіками, а заради ідеалу незалежної держави, адже статус вільної українки був для них набагато важливішим за статус емансипованої жінки в поневоленому більшовиками суспільстві.

Церковняк-Городецька О., к.філ.н.
Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут

ДО ІСТОРІЇ ВІЙСЬКОВОЇ КУХНІ: УКРАЇНА ТА ЄВРОПА

Війна впливає на всі аспекти нашого життя, змінює суспільний устрій та змушує адаптуватися до кардинально нових умов. Їжу можемо розглядати у кількох аспектах: їжа на фронті, їжа під час війни, їжа в окупації, їжа під бомбами, їжа в евакуації, їжа в місті, що борониться, їжа як зброя, їжа як звільнення від депресії, сила їжі, яка повертає життя, коли втратили близьких, пережили стрес, їжа полону, флешбеки голодомору. На окрему увагу заслуговують соціально-економічні проєкти «Борщ для ЗСУ», «СУППАЙ».

Українська військова харчова культура має давнє коріння починаючи від часів Київської Русі, доби козацтва та новітніх часів. У стародавній Русі м'ясо було основним джерелом білка. Наші предки споживали свинину, яловичину, баранину, курятину та гусятину, які варили, смажили й запікали. У раціоні важливу роль відігравала і дичина. «Кутя – це спосіб доторкнутися до давньої Русі, а може навіть і до Скіфів», – переконаний історик Капранов. Борщ отримав назву від буряків (борщ), які фарбували його в червоний колір. Також варили юху – бульйон із м'яса або риби з крупами. Саме від цього слова походить сучасне слово «юшка». «Українці тисячу років тому смажили м'ясо на вогні, просто вони не називали це шашликом чи барбекю», – дотепно додає історик. На Січі ж їжа була адаптована до похідного життя: менше хліба, більше каш і юшок, які легко готувати в казані. Наприклад, пшеничний хліб був рідкістю через брак борошна та складність випікання, тому козаки частіше їли коржі-загребі, запечені в попелі. Ця практичність робила їхній раціон унікальним і водночас універсальним.

Козаки стояли біля витоків так званого сухпайка. У походах козаки, подібно до сучасних військових, отримували денний раціон, який складався з каш, сухарів, борошна, в'яленого м'яса та риби.

«Сухий пайок» козацтва був найпоживнішим серед інших військ європейських країн. Також у походах часто готували соломаху – страву з вареного пшона та борошна.

Варто згадати про стереотипні сало та горілку. Перше козаки дійсно любили та регулярно їли в походах. А ось за вживання спиртних напоїв у цей період могли карати стратою. Винятком була водка – алкогольна настоянка на травах, яку пили як лікувальний засіб. Першими почали солити сало, консервувати, квасити, ферментувати овочі. Пекти та сушити хліб до речі, одним із найцікавіших продуктів армійського пайка, з погляду інновацій, є хліб. Річ у тім, що хліб та різні вироби із зерна історично становили велику частку людської дієти, включно і з дієтою солдатів. Але ось у чому проблема – свіжоспечений хліб починає черствіти фактично у той самий момент, коли його виймають із печі, оскільки в ньому є безліч крихтих ниток крохмалю – його називають амілоза – які починають тверднути. Амілозу можна поглинути за допомогою ферментів, які називаються амілазами, але вони не термостійкі, тобто знищуються під час випікання.

Вчені довго не могли зрозуміти, як продовжити термін придатності хліба, а солдатам доводилося перебиватися сухарями чи кашами, однак у середині ХХ сторіччя американські вчені виявили стійку до нагрівання амілазу, яку можна було додавати у тісто, і яка допомагала хлібу зберігати майже проти природну пружність та м'якість навіть протягом доволі довгого часу.

Спочатку зроблений за цією технологією хліб потрапив до сухпайків американських солдатів, а згодом опинився на полицях супермаркетів по всьому світу. Американський солдат Дік Л. Пауелл із Фіндлі та його друг «Фаззі» їдять, біля фронту під час Корейської війни. 12 березня 1951 р.

Консерви стійкі до зберігання, їх легко транспортувати, їх не потрібно додатково готувати – все це робить консервовану їжу ідеальним компонентом для військового пайка. Тож не дивно, що сучасний процес консервування був винайдений як спосіб прогодувати армію.

Трапилося це ще за часів Наполеона – у 1795 р., поки французька армія брала участь у декількох військових кампаніях на декількох континентах, французький уряд вирішив підтримати інновації в галузі харчових технологій та оголосив що, держава заплатить премію в 12 000 франків людині, яка вигадас новий спосіб зберігати м'ясо свіжим. Їм довелося трохи почекати на свого винахідника, але у 1809 р. чоловік на ім'я Ніколас Апперт нарешті розробив відповідну технологію: він з'ясував, що якщо закрити їжу в герметичній банці та підігрівати її протягом достатньо тривалого часу за достатньо високої температури, то бактерії в їжі зникнуть, а страва буде зберігатися навіть у кімнатній температурі, допоки банка буде закритою.

Наразі для військових, відчувається потреба у веганських стравах, а також у їжі з менш негативним впливом на довкілля – тому, наприклад, у 2023 р. армія США розпочала співпрацю з виробником рослинного м'яса Impossible Food.

Схожим напрямом рухаються і Збройні сили України, які у 2024 р. анонсували розробку нових сухпайків, що краще відповідатимуть етичним та релігійним потребам військовослужбовців – серед них мають бути як кошерні страви, так і халяльні та веганські.

Штонда В.
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка

МЕМУАРИСТИКА МАРІЇ САВЧИН ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ СПЕЦИФІКИ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

Український добровольчий рух ХХ століття, зокрема діяльність Організації українських націоналістів та Української повстанської армії, тривалий час розглядався крізь призму мілітарної історії, де домінував чоловічий наратив. Однак мемуаристика Марії Савчин (псевдо «Марічка»), зокрема її праця «Тисяча доріг», відкриває унікальний пласт для вивчення гендерної специфіки визвольних змагань. Її спогади є не просто хронікою боротьби, а глибоким аналізом ролі жінки, яка добровільно обрала шлях підпілля, стикаючись із викликами, що виходили далеко за межі традиційного воєнного досвіду.

Марія Савчин у своїх листах до видавців наголошувала, що українське суспільство часто не готове писати про підпілля «глибинно й об'єктивно», віддаючи перевагу «чорно-білим» трафаретам. Її мемуари руйнують ці стереотипи, демонструючи складність вибору, страх, побутові труднощі та етичні дилеми жінки-доброволиці. Як зазначає дослідниця Олена Петренко, Савчин

стала однією з перших, хто закликав відійти від «апологетичного бронзування» та глянути на учасників руху як на людей у безвихідних ситуаціях.

У структурі Організації українських націоналістів та Української повстанської армії жінки виконували специфічний спектр завдань, які вимагали не меншої відваги, а ніж відкритий бій. Марія розпочала свій шлях у 14 років у Юнацькій сітці Організації українських націоналістів, де під керівництвом Катерини Зарицької та Ірини Савицької проходила ідеологічну та санітарну підготовку. Будучи шефінею зв'язку при штабі Української повстанської армії, Савчин монтувала лінії зв'язку між військовими референтурами Ярославського, Перемиського та інших повітів. Це була «невидима війна», де жінки-кур'єри, зашиваючи пошту в одяг, забезпечували життєдіяльність усього підпілля. Як окружна провідниця Українського Червоного Хреста, вона організовувала медичну опіку, часто перебуваючи в закритих бункерах без сонячного світла.

Найгостріша гендерна специфіка виявляється в питанні поєднання ролі воїна-добровольця та матері. Марія Савчин описує це як «страшну баталію» в душі. У 1947 році в Кракові, потрапивши в засідку («котел»), Марія була змушена залишити свого сина Зенона, щоб не бути заарештованою і не видати під тортурами чоловіка – провідника Василя Галасу. Вона обрала «смерть як вихід, але не полон», вистрибнувши з вікна другого поверху. Доля другого сина, Петра, також була підпорядкована потребам боротьби: немовля віддали на виховання родичам, а Марія повернулася в підпілля, бо відчувала «великий обов'язок зберегти пам'ять».

Документи радянських та польських спецслужб підтверджують, що «жіночий фактор» активно використовувався для деморалізації підпілля. Олена Петренко вказує на «інструменталізацію страху»: спецслужби шантажували підпільниць дітьми, погрожували висилкою родичів до Сибіру та використовували інсценізації «викрадень» псевдо-групами Служби Безпеки Організації українських націоналістів для виманювання свідчень. Марію Савчин після арешту в 1953 році також намагалися використати як «живий важіль впливу», показуючи їй фото сина, щоб схилити до співпраці.

Мемуари Савчин розкривають «пуританську» етику підпілля, де жінки мусили поводитися максимально дискретно, щоб не деморалізувати середовище в умовах постійної близькості смерті. Водночас вона не приховує жіночих потреб навіть у криївках: історія про парфуми та крем для обличчя в бункері підкреслює прагнення зберегти людську ідентичність у нелюдських обставинах.

Отже, мемуаристика Марії Савчин є незамінним джерелом для розуміння того, що український добровольчий рух був не лише фронтом чоловіків, а й полем героїчного чину жінок. Її досвід свідчить про «фемінізацію» підпілля на його завершальних етапах, коли саме на жінок лягав основний тягар забезпечення зв'язку та логістики. Марія Савчин виконала свою місію – вона стала «останнім живим свідком», який розповів світові правду, де за героїчними вчинками стоять живі люди з їхніми болями, втратами та незламною вірою в державність.

СЕКЦІЯ 2

«ДО БОЮ, ПАНОВЕ!»: УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014 – 2026 рр.

Балога В.

Бричинський О.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ВПЛИВ ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ НА ФОРМУВАННЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ СИЛ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Російсько-Українська війна, що розпочалася у 2014 р. та триває донині, стала одним із найтриваліших і найскладніших воєнних конфліктів у Європі після завершення Другої світової війни. Вона не лише трансформувала систему міжнародної безпеки, а й докорінно змінила уявлення про роль суспільства у збройному протистоянні. Однією з ключових особливостей цієї війни є масова й тривала участь добровольців, які з перших днів агресії відіграли визначальну роль у стримуванні противника, підтримці сил оборони та забезпеченні життєстійкості держави. Добровольчий рух в Україні сформувався як відповідь суспільства на екзистенційну загрозу та став важливим чинником збереження суверенітету і територіальної цілісності країни.

На початковому етапі війни у 2014 – 2015 рр. роль добровольців була особливо критичною. У цей період держава зіткнулася з наслідками тривалої деградації Сектору безпеки і оборони, браком підготовленого особового складу, техніки та ефективної системи управління військами. В умовах швидкої ескалації конфлікту та втрати контролю над окремими територіями саме добровольці стали тим ресурсом, який дозволив оперативно закрити найбільш небезпечні прогалини в обороні. Формування добровольчих підрозділів відбувалося здебільшого на основі громадянської ініціативи, патріотичних мотивів і горизонтальної самоорганізації. Ці підрозділи нерідко діяли в умовах обмеженого матеріального забезпечення, але вирізнялися високим морально-психологічним станом, мотивацією та готовністю до ризику.

Водночас стихійний характер добровольчого руху на початковому етапі мав як переваги, так і суттєві недоліки. З одного боку, гнучкість і швидкість прийняття рішень дозволяли добровольцям діяти ефективно в умовах нестабільної обстановки. З іншого боку, відсутність чіткої правової регламентації, єдиних стандартів підготовки та підпорядкування створювала проблеми з координацією, управлінням і контролем. Це породжувало ризики неузгоджених дій, втрат та ускладнювало взаємодію з регулярними військовими формуваннями. Саме тому вже у 2015 – 2016 рр. постало питання інтеграції добровольчих підрозділів у державну систему оборони.

Процес інституціоналізації добровольців став важливим етапом еволюції добровольчого руху. Частина добровольчих формувань була включена до складу силових структур, що дозволило унормувати їхню діяльність, забезпечити централізоване управління та підвищити рівень бойової підготовки. Разом із тим цей процес супроводжувався певною напругою, пов'язаною з втратою автономності та необхідністю підпорядкування суворішій дисципліні. Попри це, інтеграція добровольців у регулярні структури загалом позитивно вплинула на боєздатність сил оборони та сприяла формуванню нового кадрового резерву, який поєднував бойовий досвід, ініціативність і розуміння сучасних умов війни.

Нова фаза ролі добровольців розпочалася у 2022 р. з початком повномасштабного вторгнення росії. У цей період добровольчий рух набув справді загальнонаціонального масштабу. Мільйони громадян у різних формах долучилися до оборони держави, що засвідчило високий рівень суспільної мобілізації та готовності до тривалого протистояння. Добровольці масово вступали до лав сил територіальної оборони, брали участь у забезпеченні охорони об'єктів критичної інфраструктури, протидії диверсійно-розвідувальним групам, а також виконували широкий спектр допоміжних завдань, без яких ефективне функціонування війська було б неможливим.

Особливої уваги заслуговує діяльність волонтерських і добровольчих ініціатив у сфері матеріально-технічного забезпечення. У період інтенсивних бойових дій саме добровольці забезпечували оперативну доставку спорядження, засобів зв'язку, безпілотних систем, транспортних засобів і медичного обладнання. Вони діяли швидко, адаптивно й часто випереджали за темпами державні механізми постачання, що було критично важливим у перші місяці повномасштабної війни. У цьому контексті добровольчий рух став своєрідним каталізатором модернізації війська та впровадження інноваційних рішень.

Не менш значущим є гуманітарний аспект діяльності добровольців. Евакуація цивільного населення з прифронтових і тимчасово окупованих територій, організація допомоги внутрішньо переміщеним особам, підтримка поранених і сімей загиблих стали невід'ємною складовою національного спротиву. Добровольці часто працювали в умовах підвищеної небезпеки, під обстрілами, ризикуючи власним життям, що підкреслює їхній внесок не лише у військову, а й у гуманітарну безпеку держави. У результаті сформувалася потужна мережа взаємодії між громадами, бізнесом, благодійними фондами та міжнародними партнерами, яка стала основою стійкості українського суспільства в умовах тривалої війни.

Разом із тим тривала й інтенсивна участь добровольців у бойових і допоміжних діях виявила низку системних проблем. Серед них особливе місце посідають питання правового статусу, соціального захисту та психологічної реабілітації добровольців. Багато з них протягом тривалого часу залишалися поза повноцінною системою державної підтримки, що ускладнювало їхню адаптацію після повернення з фронту. Психологічні травми,

професійне вигорання, труднощі з працевлаштуванням і соціальною інтеграцією потребують комплексного підходу та довгострокових програм реабілітації.

Окремим викликом є забезпечення балансу між збереженням ініціативності добровольців і дотриманням принципів законності, підзвітності та міжнародного гуманітарного права. Досвід війни показує, що ефективна взаємодія між державою та добровольчим сектором можлива лише за умови чітких правил, прозорих механізмів координації та взаємної довіри. У цьому контексті добровольці мають розглядатися не як тимчасове явище, а як важливий елемент сучасної системи оборони, який потребує інституційного оформлення та наукового осмислення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що добровольці відіграли і продовжують відігравати визначальну роль у російсько-українській війні протягом усього періоду 2014 – 2026 рр. Їхній внесок виходить далеко за межі суто військових дій і охоплює гуманітарну, соціальну, інформаційну та технологічну сфери. Добровольчий рух став одним із фундаментів національної стійкості України, продемонструвавши здатність суспільства до самоорганізації, солідарності та тривалого спротиву в умовах повномасштабної війни. Подальше вивчення, узагальнення та врахування цього досвіду є необхідною умовою розвитку системи національної безпеки, підготовки військових кадрів і формування ефективної моделі військово-цивільної взаємодії в майбутньому.

Бисов А.
Огородник І.
Онищук О.
в/ч А4983

УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ У БОЯХ ЗА БУЧУ, ІРПІНЬ ТА ГОСТОМЕЛЬ (ЛЮТИЙ – БЕРЕЗЕНЬ 2022 р.)

Період від лютого до березня 2022 р. став однією з найтрагічніших і, водночас, найгероїчніших сторінок новітньої історії України. Саме тоді на північному заході Київщини відбувалися запеклі бої за Бучу, Ірпінь та Гостомель – міста, які повинні були стати воротами для противника на шляху його наступу на Київ. Натомість вони стали символами незламності українського народу, доказом того, що навіть у найскладніших умовах українці здатні чинити потужний спротив агресору. Важливу роль у цих подіях відіграли добровольчі формування, які разом із Збройними силами України та територіальною обороною стали на захист столиці та всієї держави.

24 лютого 2022 р. російська армія розпочала широкомасштабне вторгнення в Україну. Одним із головних напрямків удару став Київ – серце

української державності. Ворог планував здійснити «бліцкриг», розраховуючи за кілька днів захопити столицю та встановити контроль над країною. Для цього російські війська намагалися прорватися через північні райони Київської області, зокрема через Бучу, Ірпінь та Гостомель. Вже 25 лютого відбулася запекла битва за Бучу. На вулиці Вокзальній українські оборонці, серед яких були й добровольці, знищили понад 100 одиниць російської бронетехніки, що намагалася прорватися до Києва через Ірпінь. Цей епізод став переломним моментом, адже він зруйнував плани ворога на швидке захоплення столиці. Добровольці, які часто мали лише мисливську зброю, проявили надзвичайну мужність, зупинивши просування противника.

Добровольчі загони склалися з місцевих жителів, ветеранів АТО, активістів та людей різних професій, які взяли зброю, щоб захистити свої домівки. Вони брали участь у бойових діях на вулицях міст, здійснювали розвідку та передавали дані про пересування ворога, допомагали евакуювати цивільних із зони бойових дій, забезпечували доставку боєприпасів, медикаментів та харчів, ліквідовували диверсійні групи противника. Їхня діяльність була особливо важливою в умовах хаосу перших днів вторгнення, коли регулярні війська зосереджувалися на ключових оборонних рубежах. Добровольці стали тією силою, яка заповнила прогалини та забезпечила постійний тиск на ворога.

3 березня російські війська увійшли до Бучі. Почалася окупація, яка тривала до 31 березня. За цей час місто стало символом воєнних злочинів армії-окупанта. Російські військові ходили від будинку до будинку, шукаючи людей зі списків, складених їхніми спецслужбами. Тих, хто не проходив «фільтрацію», катували та страчували. Після звільнення було задокументовано понад 9 тисяч воєнних злочинів, убито понад 1400 мирних жителів, серед них – 36 дітей. Добровольці, які залишалися в місті під час окупації, допомагали людям вижити, організовували укриття, передавали інформацію українським військовим. Їхня діяльність стала прикладом самопожертви та героїзму.

Ірпінь став ключовим рубежем оборони Києва. Добровольчі формування разом із територіальною обороною та ЗСУ утримували переправи через р. Ірпінь, знищували диверсійні групи та стримували наступ противника. Саме завдяки їхнім діям ворог не зміг оточити столицю із західного боку. Бої за Ірпінь були надзвичайно запеклими. Добровольці часто діяли в умовах постійних артилерійських обстрілів, але їхня рішучість дозволила зірвати плани ворога. Ірпінь став символом незламності та мужності, а його оборона – прикладом єдності армії та народу.

Особливе значення мав Гостомельський аеропорт «Антонов». Російські війська намагалися захопити його, щоб висадити десант і створити плацдарм для наступу на Київ. Добровольці разом із десантниками та територіальною обороною брали участь у відбитті атаки. Їхні дії ускладнили висадку противника та не дозволили ворогу закріпитися на території аеропорту. У боях за Гостомель добровольці виконували завдання з ліквідації

диверсійних груп, підтримки оборони житлових кварталів та допомоги цивільному населенню. Саме їхня участь стала одним із факторів, що зірвали план блискавичного захоплення Києва.

Події в Бучі, Ірпені та Гостомелі мають величезне історичне значення для України. Вони показали світові масштаби воєнних злочинів російської армії. Буча стала символом трагедії та доказом необхідності міжнародного трибуналу. Вони довели силу українського спротиву. Добровольці та військові разом зруйнували міф про «другу армію світу» та показали, що народ готовий боротися за свободу. Це стало переломним моментом у війні. Зрив плану “триденної війни” та відбиття наступу на Київ визначили подальший хід бойових дій. Вони об’єднали українців та мобілізували міжнародну спільноту. Після подій у Бучі світ почав активніше надавати Україні військову та економічну допомогу.

31 березня 2022 р. українські війська звільнили Бучу. Це стало початком деокупації всієї Київської області. Місто отримало статус «Місто-герой України», як і Ірпінь та Гостомель. «Укрпошта» випустила марку «Не забудемо. Не пробачимо», а щороку в Бучі запалюють «Свічу пам’яті та миру». Сьогодні понад 80% жителів повернулися до Бучі, триває відновлення міста. За підтримки ООН та уряду Японії реалізуються проекти екстреного відновлення. Попри руйнування та втрати, Буча, Ірпінь і Гостомель залишаються символами стійкості та незламності українців.

Українські добровольчі формування у боях за Бучу, Ірпінь та Гостомель відіграли ключову роль у зриві планів ворога та захисті столиці. Їхня мужність, самопожертва та готовність боротися без наказу стали прикладом народного спротиву, який визначив хід війни на Київщині. Події весни 2022 р. назавжди залишаться в історії як символ трагедії та водночас символ майбутньої Перемоги України.

Бондарук А., к.т.н.

Барзак О.

Радзіковський С.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ КОМБАТАНТІВ-ДОБРОВОЛЬЦІВ: ПОТЕНЦІАЛ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПЕРЕХОДУ ДО НЕВОЄННОГО СОЦІУМУ

Відсутність чітких гарантій соціальної реінтеграції для комбатантів-добровольців є критичним фактором, що може призвести до зниження інтенсивності добровольчого руху. Станом на лютий 2026 р. держава вживає заходів для мінімізації цих ризиків через законодавчі ініціативи та створення нових інституцій. Аналітики зазначають, що ветерани добровольчих формувань гостро потребують правових гарантій та соціального захисту,

закріплених на рівні закону. Без належної реінтеграції (працевлаштування, медичної та психологічної підтримки) мотивація нових добровольців може знижуватись через:

невпевненість у майбутньому – відсутність механізмів повернення до цивільного життя створює бар'єри для вступу до лав Сил оборони;

соціальну незахищеність – складнощі з отриманням статусу учасника бойових дій і відповідних пільг для певних категорій добровольців залишаються актуальною проблемою.

Для підтримки стабільності добровольчого руху та забезпечення реінтеграції впроваджуються такі кроки:

розширення гарантій – у лютому 2026 р. було підписано закон, що поширює соціальний захист та медичне забезпечення на іноземних добровольців, прирівнюючи їх у правах до українських військовослужбовців;

запровадження інституту помічника ветерана – Міністерство ветеранів впроваджує сервісну підтримку для допомоги під час переходу від військової служби до цивільного життя;

врегулювання пенсійного забезпечення – законодавчо врегульовано право добровольців та їхніх родин на отримання пенсій нарівні з кадровими військовослужбовцями;

цифровізація послуг – розширюється мережа центрів надання адміністративних послуг і впроваджуються цифрові рішення для спрощення доступу ветеранів до соціальних послуг.

Сьогодні соціальна реінтеграція комбатантів-добровольців в Україні розглядається як ключовий елемент національної безпеки, де територіальні громади виступають основними суб'єктами реалізації переходу від військової служби до цивільного життя. Громади використовують комплексний підхід (механізми соціальної реінтеграції), що базується на поєднанні державних стандартів та місцевих ініціатив.

Запровадження інституту фахівця із супроводу. Інститут фахівця із супроводу в Україні – це система професійної підтримки ветеранів, ветеранок та їхніх родин, де у 2026 р. понад 2000 спеціалістів забезпечують адаптацію до цивільного життя. Вони працюють безпосередньо у громадах та закладах охорони здоров'я, функціонуючи як «перша контактна особа» для надання допомоги, навігації у соціальних послугах, житлових питаннях та працевлаштуванні. Ці фахівці надають конкретну допомогу в отриманні пільг, вирішенні житлових питань, працевлаштуванні, лікуванні та реабілітації. Майже 40 % фахівців самі є ветеранами, ветеранками або членами їхніх родин/родин загиблих захисників. У січні 2026 р. Кабінет Міністрів України розподілив понад 1,34 млрд. грн субвенції місцевим бюджетам для забезпечення роботи цих спеціалістів. Перелік фахівців доступний у застосунку «Дія» (у розділі «Ветеран PRO»), що дозволяє знайти спеціаліста за громадою та оцінити якість послуг. Ця мережа спрямована на створення цілісного механізму підтримки, забезпечуючи стабільну допомогу поруч із домівкою ветерана.

Створення локальних центрів (хабів) для комунікації. Ветеранські простори (хаби) – це локальні центри, що діють за принципом «єдиного вікна» для комплексної підтримки ветеранів, їхніх родин та сімей загиблих. Вони забезпечують безбар'єрний доступ до юридичної, психологічної, соціальної допомоги та працевлаштування, об'єднуючи державні послуги, культурні заходи та спілкування у безпечному середовищі.

Принцип «єдиного вікна» – це мінімізація бюрократії – отримання всіх послуг, довідок та консультацій в одному місці. Надання юридичної допомоги – оформлення пільг, статусів, земельних ділянок, консультації адвокатів. Психотерапевтична робота – індивідуальні консультації, групи взаємопідтримки (peer-to-peer), тренінги для родин. Соціальна адаптація – працевлаштування, кар'єрне консультування, перекваліфікація, розвиток ветеранського бізнесу. Забезпечення фізичної доступності (пандуси, широкі двері), тактильні позначки, наявність укриттів, що відповідають державним стандартам (безбар'єрність). Створення простору для дозвілля, неформального спілкування, культурних заходів та зустрічей (спільнота).

Уряд затвердив єдині стандарти для ветеранських просторів, які включають архітектурні вимоги та підходи до роботи. Мережа активно розширюється у громадах, а управління часто здійснює державне некомерційне товариство «Державний ветеранський простір».

Окремі громади впроваджують моделі поступового переходу (двоетапна адаптація), що включають психологічне розвантаження та подальшу соціалізацію. Двоетапна адаптація – гуманний та науково обґрунтований підхід до інтеграції ветеранів, внутрішньо переміщених осіб або людей, що пережили травматичні події, у мирне життя. Замість того, щоб кидати людину «з вогню у полум'я» (наприклад, з фронту одразу до офісної роботи чи сімейних клопотів), цей метод створює «буферну зону».

Ось детальний розгляд того, як працює ця модель на рівні громад:

Етап 1. Психологічне розвантаження («декомпресія»). Цей етап спрямований на стабілізацію нервової системи та вихід зі стану постійного стресу або «режиму виживання». Метою є зниження рівня адреналіну та кортизолу («гормону стресу»), нормалізація сну, відновлення базового почуття безпеки. Для досягнення мети застосовується інструментарій: ізоляція від тригерів – проведення часу у спокійних місцях (рекреаційні центри, санаторії в межах громади); робота з тілом – масажі, плавання, йога або іпотерапія (ефективний метод реабілітації за даними верховної їзди на конях); групова терапія «рівний-рівному» – можливість виговоритися серед тих, хто має подібний досвід, без страху бути засудженим; первинна діагностика – виявлення ознак посттравматичного стресового розладу, депресії або тривожних розладів на ранній стадії.

Етап 2. Соціалізація та реінтеграція. Коли психіка стабілізувалась, починається процес повернення до активного суспільного життя. Метою є відновлення соціальних зв'язків, визначення нових сенсів та реалізація свого потенціалу у громаді. На практиці це: юридичний супровід – допомога з документами, пільгами та житловими питаннями (щоб побутова

бюрократія не викликала агресію); професійна перепідготовка – курси зміни професії, допомога у відкритті власної справи (ветеранський бізнес); сімейна адаптація – спільні заходи з рідними, консультації для подружжя, щоб сім'я навчилася жити в нових реаліях; менторство – закріплення за людиною «провідника» з громади, який допомагає орієнтуватися в доступних сервісах.

Як наслідок, громади отримують свою «користь», а саме: зменшення конфліктності – попередження випадків домашнього насильства або агресії в публічних місцях; економічний розвиток – людина, що пройшла адаптацію, стає платником податків, а не лише отримувачем допомоги; згуртованість – спільна турбота про своїх членів підвищує рівень довіри всередині громади.

Але, попри позитивні зміни, залишаються невирішеними деякі питання: адаптація робочих місць – працевлаштування ветеранів, зокрема з інвалідністю, потребує системних змін в інклюзивній професійній освіті та бізнес-середовищі;

психологічна підтримка – потреба у тривалій психологічній реабілітації для великої кількості комбатантів залишається викликом для системи охорони здоров'я.

Отже, хоча ризик зменшення добровольчого руху через прогалини в реінтеграції існує, динаміка законодавчих змін на початку 2026 р. спрямована на вирівнювання прав усіх категорій захисників для збереження внутрішньої стійкості країни.

Борисенко М., д.і.н., професор
Серга А.

Науково-методичний центр кадрової політики
Міністерства оборони України

КУЛЬТУРА ВІЙСЬКОВОГО ЛІДЕРСТВА В ДОБРОВОЛЬЧИХ ПІДРОЗДІЛАХ У РОКИ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

Проблема формування військових лідерів нового покоління є вкрай актуальною для розвитку українського війська, особливо на етапі широко-масштабного, довготривалого збройного конфлікту високої інтенсивності. Чисельні дослідження та аналіз проблем військового будівництва засвідчують нагальну потребу у відновленні та посиленні офіцерського корпусу Збройних Сил України.

Також це питання є надзвичайно цікавим з точки зору військово-історичних досліджень, оскільки добровольчий рух такого масштабу майже не має аналогів у новітній історії воєн ХХІ століття. Натомість в історичній ретроспективі поява військових лідерів із середовища самоорганізованих комбатантів є цілком поширеним явищем. Можемо згадати традицію козаків обирати собі старшину, яка вивела на історичну арену цілу палітру яскравих, непересічних, талановитих військових ватажків. Селянський партизанський

рух доби УНР також сформував багато військових лідерів, які активно протидіяли більшовицькій окупації України в 1917 – 1920-х роках.

На ранніх етапах формування та розвитку добровольчого руху, становлення командирської ланки характеризувалося стихійністю та ситуативністю. В цей час підрозділи Правого сектору, Добровольчого Українського Корпусу, Організації Українських Націоналістів та інші загони добровольців утворювали власну потужну неформальну мережу добровольчих організацій. Процес легалізації підрозділів самооборони, який посилювався після підписання українською стороною «Мінських домовленостей», вимагав від командирів добровольчого руху особливої гнучкості, комунікативності, здатності до стратегічного бачення перспектив розвитку підрозділу. В цей час посилювався тиск з боку військового командування ЗСУ, правоохоронних органів (СБУ та військової прокуратури) на добровольчі підрозділи з метою їх інтеграції до сил оборони України. Відповідно, на цьому етапі викристалізувався новий тип лідера, який міг не тільки надихати та вести за собою різноманітні за своїм складом колективи, але й тип лідера-менеджера, який був здатний налагодити комунікацію із органами управління військ, державними структурами, журналістами, благодійними організаціями тощо.

Таким чином, на кінець 2015 р. вир збройної боротьби за незалежність України виплекав цілу плеяду гідних командирів, які тривалий час розбудували свої підрозділи, підтримували військові традиції всередині добровольчого руху, а також стали взірцем наслідування для нового покоління командирів.

Серед провідників такого типу варто згадати Олега Куцина, позивний – Кум (кавалер ордена «Золота Зірка», Герой України посмертно), Дмитра Коцюбайла, позивний – Да Вінчі (кавалер ордена «Золота Зірка», Герой України), Тараса Бобанича (Хамер), Валерія Красняна (Барс), Володимира Регешу (Санта), Андрія Гергета (Червень) та ще багато інших лідерів, які самостійно утворювали, керували та масштабували підрозділи, що розрослися від жменьки добровольців до окремих батальйонів та бригад.

Навіть побіжний аналіз біографій польових командирів добровольчого руху 2015 – 2018 рр. не дозволяє типізувати професійні або інституційні характеристики, які б могли вплинути на формування їхніх лідерських якостей. Усі вони мали різний вік, різний рівень освіти, різний життєвий досвід. Хтось із бійців, як Д. Коцюбайло, не мав за плечима жодного управлінського досвіду, а хтось, навпаки, як О. Куцин на початку війни вже був досвідченим управлінцем та політиком. Незважаючи на відсутність військової підготовки, фахової освіти та часто бойового досвіду, ці люди змогли організувати та забезпечити функціонування цілих бойових підрозділів, які з честю виконували завдання з оборони Батьківщини. За спогадами самих учасників добровольчого руху, командири цих підрозділів відрізнялися насамперед своєю харизмою. Їхній особистий авторитет був єдиним засобом впливу на бійців та інструментом підтримки дисципліни й збереження боєздатності підрозділу.

У середовищі добровольців не існувало ієрархічної дистанції, яка існує в регулярних військах. Зазвичай, у військовому колективі добровольчих підрозділів відчувалася постійна присутність командира як у повсякденному житті групи, так і під час виконання бойового завдання.

Високий рівень емпатії та співучасті в долі кожного бійця-добровольця формував зовсім інший тип відносин всередині військового колективу. Ставлення командира до своїх підлеглих базувалося на законах військового братерства. На відміну від регулярних підрозділів, підрозділи ОУН, ДУК ПС, УДА та інші добровольчі підрозділи створили модель особистої моральної відповідальності командира перед кожним бійцем.

Проаналізувавши постаті різних командирів-добровольців, ми помітили варіативність їх життєвого та професійного досвіду. Власне, єдина спільна риса, що об'єднувала їх як військових лідерів - розвинутий емоційний інтелект. У військовому середовищі часто недооцінюють емоційний інтелект лідерів, вважаючи його лише додатковою особистою рисою командира – «м'якою навичкою». Насправді, аналіз історії формування командирської ланки добровольчих підрозділів підтверджує, що емпатійність, комунікативність, емоційність лідера є важливими факторами для підтримки бойового духу в підрозділі. Емоційний інтелект є основою для розвитку лідерських якостей командирів нової генерації, які мають взяти на себе відповідальність за подальший розвиток мілітарної культури в Україні та формування патріотично-військового руху.

Бривко О.
Національний історико-архітектурний музей
«Київська фортеця»

ВОЇН-ДОБРОВОЛЕЦЬ АТО В ПАМ'ЯТІ ТА БРОНЗІ

Україна має багатовікову історію із пам'ятними місцями, що нагадують нам про минуле. І це, на жаль, не завжди пам'ятки про досягнення та перемоги. Дуже часто меморіалізація колективних травм, трагедії, болю та смутку у сучасному ландшафті є доволі актуальною для українського суспільства. А відтак, після Революції гідності та початку Антитерористичної операції з 2014 р. постала потреба у вшануванні пам'яті Героїв. Загиблих співвітчизників вшановують встановленням меморіальних дощок на будівлях, де вони навчалися чи працювали, перейменуванням вулиць, закладів освіти.

Одним з таких прикладів є відкритий у Солом'янському районі міста Києва 21 квітня 2018 р. пам'ятник воїну-добровольцю Мирославу Мислі (позивний «Мисливець»), який загинув на Сході України. Як зазначає «Українське слово» це *«перший в Україні пам'ятник не просто абстрактному воїну АТО, а конкретній людині - загиблому герою російсько-української війни, командирі чоти 8-ї роти 3-го механізованого батальйону 93-ї ОМБУ Збройних сил України, молодшому лейтенанту Мирославу Мислі...»*.

Бронзова фігура воїна заввишки 205 см, з мужнім обличчям, у тактичному жилеті із автоматом на плечі та стиснутим кулаком. На відкритті мама Наталія зазначила, що дійсно *«син на пам'ятнику дуже схожий на себе у житті...»*. Автором є скульптор Богдан Козаченко. І як вказано на Instagram-сторінці «ART KAZACHENKO», *«команда створювала пам'ятник так, щоб він максимально передавав не лише зовнішні риси українського народу, а його вольовий характер, силу духу, мужність»*.

Мирослав Іванович Мисла народився 4 липня 1992 р. в с. Приборжавське, Закарпатської області. Згодом сім'я переїхала на Харківщину. У 2009 р. закінчив Волохів'ярський навчально-виховний комплекс. У 2009–2013 рр. навчався на історичному факультеті Харківського національного університету імені Каразіна. Здобув фах викладача історії та суспільно-політичних наук. У Харкові долучився до національного руху. Брав участь у Революції Гідності, був кореспондентом та ведучим цілодобового мовлення на Радіо «Голос Свободи». З початком формування Батальйону «Січ» приєднався до складу першої десятки добровольців. Попри всі наміри керівництва усунути хлопця від служби на фронті, оскільки він був єдиною дитиною у матері, вирушив на фронт. Мирослав говорив, що *«історики повинні не лише писати, але й творити історію»*.

З формуванням Батальйону «Січ» поїхав з першою ротацією на Схід. Виконував завдання в містах та околицях Слов'янська і Курахового Донецької області. Після цього, разом з батальйоном «Січ» та ОДЧ «Карпатська Січ», виконував бойові завдання у селі Піски, в районі Донецька. На початку весни 2015 р. долучився до лав Окремої добровольчої чоти «Карпатська Січ», де продовжив захищати Україну на передових позиціях в районі селища Піски.

У травні 2015 р. Мирослав проходить процес легалізації разом з частиною добровольчого підрозділу, виконує надзвичайно важливу роботу: проводить ідеологічні лекції для бійців «Карпатської Січі», серед вояків ЗСУ, та патріотичної й націоналістичної молоді України.

У червні-липні 2015 р., отримавши перелом руки, тимчасово усувається від виконання бойових завдань і присвячує весь свій час ідейному вихованню новобранців «Карпатської Січі» та роботі прес-служби підрозділу. Далі проходить разом з підрозділом позиційні бої в районі Донецького аеропорту. Восени 2015 р. був призначений на посаду командира відділенням і згодом отримує звання «молодший сержант».

Після виходу 93-ї ОМБр із зони бойових дій, у травні-серпні 2016 р. проходив курси військової підготовки у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Після закінчення повернувся у зону бойових дій, де обійняв посаду командира чоти, що входила до складу 8-ї роти 3-го механізованого батальйону 93-ї ОМБр. Тут у званні «молодшого лейтенанта» призначений на офіцерську посаду. Його підрозділ завжди був одним із кращих, усі бойові завдання виконували без зауважень, мав беззаперечний авторитет серед особового складу.

Загинув Мирослав 2 жовтня 2016 р. поблизу селища Кримське (Новоайдарський район) на Луганщині.

За словами журналіста та головного редактору інтернет-порталу «Цензор.net» Юрія Бутусова *«2 жовтня на позиціях між селами Кримське та Сокольники, загін російських найманців атакував українських військових. Командир взводу 93-ї механізованої бригади М. Мисла загинув у бою, отримавши поранення у спину від мінометної міни.»*

Як стало відомо з російських джерел, бійці 93-ї бригади того дня знищили 3-х терористів, які на них напали, що воювали у складі російських окупаційних військ. Наступного дня, біля того ж місця, було знищено заступника командира 16-го батальйону 1-го армійського корпусу окупаційних військ «ЛНР» майора Андрія Козирева».

Похований у селі Волохів Яр, Чугуївський район, Харківська область.

У 2017 р. Указом Президента України офіцера Мирослава Мислу нагороджено посмертно орденом Богдана Хмельницького III ступеня за вагомий особистий внесок у зміцнення обороноздатності Української держави, мужність, самовідданість і високий професіоналізм, виявлені під час бойових дій та при виконанні службових обов'язків.

Мирослав Мисла потрапив до пантеону українських героїв. Йому посмертно присвоєно статус «Почесний громадянин міста Тернопіль» (2017) та «Почесний громадянин Тернопільської області» (2024). На його честь в місті Хуст у 2021 р. було перейменовано вулицю та в рідному селі Приборжавське. У Харкові назвали вулицю на честь захисника лише у 2023 р.

На честь воїна вже найменовані музичний фестиваль «Голосіївська Криївка», вишкільний табір «Простір Сокола», школа бойових мистецтв, Інститут національної освіти, сквер навколо пам'ятника, спортивні та шахові турніри. Також з метою вшанування пам'яті Мирослава Мисли у 2017 р. було встановлено меморіальні дошки на фасаді ХНУ імені Каразіна, Волохово-Ярського НВК та Приборжавської загальноосвітньої школи I – III ступенів, учнем якої був до 7 класу, а в класі, де він навчався, створена експозиція.

4 березня 2017 р. до Національного музею історії України у Другій світовій війні, під час заходу, урочисто передано особисті речі та обладунки Мирослава, які були з ним упродовж двох років на фронті. Їх додали до музейної експозиції «Український Схід».

За своє коротке життя М. Мисла неодноразово давав інтерв'ю. І документальний фільм з циклу «З Україною в серці» містить одне з них. А 32-й випуск проекту Ірини Фаріон «Ген українців» (липень 2022) на каналі НТА розповідає про бійця. Книга «Хоробре серце Олега Куцина» вміщує понад 100 біографій полеглих воїнів ОДЧ «Карпатська Січ», серед яких представлений і «Мисливець».

Під час окупації села Волохів Яр (кінець лютого – вересень 2022) російські окупанти зруйнували надмогильний пам'ятник загиблому захиснику України. Фотодоказ у Facebook виклала депутатка Харківської облради

Галина Куц, яка викладала політологію на історичному факультеті ХНУ імені Каразіна: «... Ці російські покидьки глумляться над пам'яттю справжніх героїв України. А паралельно в тилу нас переконують, що пам'ятники чи назви вулиць чи театрів не мають значення, що позбавлятися російських маркерів не на часі. Але для росіян символічний простір чомусь має значення! Вони знищують справжню історію, підмінюючи нашу пам'ять всілякими ерзецами».

Кошти на відновлення сплюндрованого надмогильного пам'ятника збирав благодійний фонд університету. І зараз могила Мисли виглядає так, як і до повномасштабного вторгнення. На камені викарбували останні рядки з «Молитви українського націоналіста», читати яку перед боєм першим в новітній історії держави почав Мирослав: «І розплинуса у тобі я, і вічно житиму в тобі, Свята Україно моя, відвічна й непоборна».

Для сучасної України пам'ятання власних героїв, які захищають та рятують нас, є необхідною умовою формування української культури та ідентичності. Українці поставили свободу рідного народу понад свої особисті інтереси і присвятили власне життя служінню нації.

Гавриш І.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ПОЛЬСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ НА БОЦІ УКРАЇНИ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: МІЖ ДЕРЖАВНОЮ ПОЛІТИКОЮ ТА СУСПІЛЬНОЮ СОЛІДАРНІСТЮ

Добровольча участь громадян Польщі у війні на боці України є показовим прикладом того, як державна політика безпеки трансформується у практику на рівні суспільства. Натомість суспільна солідарність змушує державу переглядати й адаптовувати власні правові та інституційні рамки. Йдеться про стійке явище, яке формується з 2014 р. й особливо виразно проявляється після початку повномасштабної агресії Росії у 2022 р.

Уже на ранньому етапі російсько-Української війни громадяни Польщі з'являються у складі українських добровольчих підрозділів, а згодом і у лавах Збройних сил України. Проте вирішальним моментом стала весна 2022 р., коли оголошення про створення Міжнародного легіону територіальної оборони України викликало масовий відгук у польському суспільстві. Набір розпочався фактично одразу, ще до появи чітких позицій польської влади, а координація на початковому етапі здійснювалася через дипломатичні канали та багатонаціональні військові структури, зокрема у Любліні. Саме тут проявилася перша ключова суперечність: суспільна готовність до дії значно випереджала формалізовану державну політику.

Польське законодавство тривалий час зберігало норму, яка криміналізувала службу громадян у збройних силах іншої держави без відповідного

дозволу. Формально це створювало парадоксальну ситуацію: участь у війні на боці України, яка у стратегічних документах Польщі визначається як ключовий фактор національної безпеки, з точки зору права залишалася потенційним злочином. Попри це, реальних вироків упродовж перших років війни майже не було, що свідчить про негласне розуміння абсурдності чинної норми. Саме ця правова невизначеність пояснює відсутність точних даних про чисельність польських добровольців, яка за різними оцінками становить не десятки, а сотні осіб.

Поступово держава була змушена реагувати на вже сформовану практику. Законодавчі ініціативи 2024–2026 рр., що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності та амністію для польських громадян, які воювали за Україну без формального дозволу, є яскравим прикладом того, як суспільна солідарність змінює правове поле. Запровадження обов'язку повідомляти Міністерство оборони Польщі про проходження служби в ЗСУ та засекречення цієї інформації демонструє прагнення держави перетворити добровольчий досвід на ресурс для власних збройних сил.

Паралельно з правовими змінами відбувалася інституціоналізація самої добровольчої участі. Поряд із Міжнародним легіоном формувалися й інші, більш спеціалізовані структури, зокрема Польський добровольчий корпус, орієнтований на виконання розвідувальних і диверсійних завдань. Поява таких підрозділів свідчить про еволюцію участі польських громадян – від індивідуального вступу до українських частин до більш організованих форм, які поступово вбудовуються у військову систему України.

Водночас досвід самих добровольців свідчить про серйозні виклики, які залишаються поза межами офіційної риторики. Йдеться про проблеми лікування та евакуації поранених, психологічні травми, правовий і соціальний статус після поранення або завершення служби, а також про питання подальшого життя для тих, хто планує залишитися в Україні. Свідчення з фронту демонструють, що польські добровольці виконують найрізноманітніші ролі – від піхотних і саперних підрозділів до операторів безпілотних систем, – і зазнають тих самих ризиків, що й українські військові. Саме ця реальність війни формує запит на державне врегулювання, яке досі залишається фрагментарним.

Не менш важливим є символічний і політичний вимір цього явища. У внутрішньополітичному дискурсі Польщі добровольці дедалі частіше постають як доказ того, що підтримка України є не лише рішенням уряду, а моральним вибором польського суспільства. Їхня присутність у складі українських підрозділів використовується для легітимації масштабної військової допомоги та активної ролі Польщі в міжнародній коаліції на підтримку України. Водночас саме ця символічність робить добровольців зручною мішенню для російських інформаційних операцій, які намагаються представити їх як «найманців», жертв «чужої війни» або фактор внутрішньої дестабілізації, особливо на тлі соціально-економічних криз і прикордонних суперечок.

Таким чином, польські добровольці у війні за Україну становлять важливу складову багаторівневої політики Польщі щодо України, у межах якої стратегічні безпекові інтереси держави поєднуються з глибокою суспільною солідарністю. Саме на прикладі добровольців виразно видно, як війна в Україні сприймається в Польщі як частина спільного безпекового простору.

Деміхова С.

Жукова А.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ТА ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ: УРОКИ З ДІЯЛЬНОСТІ ДОБРОВОЛЬЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ УКРАЇНИ (2014 – 2026 рр.)

У сучасних умовах вагоме місце посідає військово-патріотичне виховання молоді, адже воно є важливим елементом освіти, спрямованим на формування повноцінних і відповідальних громадян, які готові до захисту своєї країни та до сприяння розвитку українського суспільства. Військово-патріотичне виховання сприяє розвитку громадянської відповідальності та активності серед молодих людей, що є надзвичайно важливим для консолідації суспільства й підтримки демократичних цінностей. Серед ключових завдань військово-патріотичного виховання, особливо в умовах тривалої військової агресії росії проти України є формування стресостійкості та лідерських якостей у молоді. Досвід українських добровольчих підрозділів, які від 2014 р. активно залучалися до оборони територіальної цілісності країни, збагачує педагогічні уроки щодо того, як під впливом численних екстремальних ситуацій формується здатність особистості реагувати адекватно на стреси, а також проявляти лідерські якості у надзвичайних умовах.

Стресостійкість – це сукупність особистісних якостей людини, що дозволяють їй переборювати значні інтелектуальні, вольові й емоційні навантаження, зумовлені професійною діяльністю. Стресостійкість є також умінням ефективно працювати у напруженому ритмі, розв'язувати одночасно декілька завдань в обмежених часових проміжках, оперативно й розумно організувати процес їх виконання. У добровольчих підрозділах України стресостійкість формувалася безпосередньо через дії в умовах бойових операцій, фізичних навантажень та морально-психологічних випробувань. Діяльність добровольців продемонструвала, що ця якість людини не виникає стихійно, а формується шляхом системних тренувань, дисципліни й підтримки товаришів по службі, вона корелює з самооцінкою особистості та вірою в мету, за яку бореться людини, а посилюється завдяки ретельній підготовці, що поєднує фізичні навантаження, тактичні вправи та ін.

Лідерські якості – це якості особистості, які здійснюють вплив на групу та призводять до досягнення мети. Лідерські якості передбачають здатність вести за собою інших, ухвалювати рішення в умовах обмеженої інформації та нести відповідальність за наслідки. Українські добровольчі підрозділи початково не мали чіткої офіцерської структури, тож лідерство в них формувалося поетапно через вчинки, компетентність та довіру один до одного.

Діяльність добровольчих підрозділів України впродовж 2014–2026 рр. демонструє, що лідерство є служінням групі, а не домінуванням над нею, а найефективніші командири здобувають авторитет не наказами, а готовністю діяти разом з підлеглими. Крім того, досвід добровольчих підрозділів підкреслює, що командна взаємодія значно підсилює лідерські ресурси, учасники таких загонів не лише виконують певні ролі в ієрархії, але й активно долучаються до розробки тактики, обговорення ризиків та вивчення власних помилок.

Для того, щоб розвивати стресостійкість та лідерські якості в молоді, потрібно насичувати освітній процес різноманітними тренінгами, програмами, імітаційними вправами, де молоді люди можуть переживати складні ситуації та знаходити конструктивні шляхи їх подолання. Такі освітні інструменти повинні бути скеровані як на відпрацювання конкретних умінь і навичок, так і на формування внутрішньої готовності молоді до відповідального вибору, самоконтролю та взаємодії в колективі. Особливо ефективними є командні тренінги, рольові й ситуаційні ігри, кризові симуляції, а також навчальні проекти, які передбачають розподіл ролей та спільне прийняття рішень в умовах обмеженого часу й ресурсів. Важливим є також залучення до освітнього процесу представників добровольчих підрозділів та ветеранів, які можуть поділитися власним досвідом подолання стресових ситуацій, прикладами лідерської поведінки й відповідальності за колектив. Це сприятиме формуванню в молоді реалістичного уявлення про виклики, з якими доводиться стикатися в умовах небезпеки, а також підсилює мотивацію до саморозвитку й служіння суспільству.

Отже, розвиток стресостійкості та лідерських якостей у процесі військово-патріотичного виховання є комплексним педагогічним процесом, що повинен ґрунтуватися на реальному досвіді подолання кризових ситуацій, командній взаємодії та відповідальному лідерстві. Діяльність добровольчих підрозділів України у 2014–2026 рр. демонструє, що саме в умовах високої відповідальності, небезпеки й невизначеності формуються ключові особистісні якості, які необхідні для ефективної діяльності як у воєнний, так і в мирний час. Інтеграція уроків діяльності добровольчих підрозділів нашої держави у сучасний освітній простір є значущим чинником оновлення змісту й форм військово-патріотичного виховання, що забезпечує формування в молодих людей психологічної стійкості, лідерського потенціалу й готовності до служіння суспільству і державі та є важливою передумовою для зміцнення національної безпеки, соціальної згуртованості та сталого розвитку України.

ДОБРОВОЛЬЦІ РОТИ ПАТРУЛЬНОЇ СЛУЖБИ МІЛІЦІЇ ОСОБЛИВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ «СВІТЯЗЬ» В АТО

Після початку антитерористичної операції на Сході України до підрозділів Збройних Сил України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України додалися добровольчі формування, які, здебільшого, стихійно виникали в різних областях України. Невдовзі їх почали формувати різні правоохоронні структури.

До таких відносимо роту патрульної служби міліції особливого призначення «Світязь» УМВС України у Волинській області, особовий склад якої комплектувався виключно за добровільним принципом (без мобілізації). На службу зараховували чоловіків, які мали різний ступінь військової підготовки, або не мали її взагалі, колишні військові, співробітники міліції, учасники Революції Гідності, вчителі, медики, підприємці, далекобійники та інші фахівці.

Підрозділ було створено в структурі міліції громадської безпеки УМВС України у Волинській області 12 червня 2014 р., відповідно до наказу міністра внутрішніх справ Арсена Авакова. Першим командиром призначено лучанина, офіцера-вихователя Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою, старшого лейтенанта ЗСУ Олександра Фацевича. Забезпечення значної частини потреб і базового військового спорядження роти взяли на себе громадські організації, волонтери, небайдужі волиняни.

На службу приймали громадян України, віком понад 18 років, з повною загальною середньою освітою, з відповідною фізичною підготовкою і станом здоров'я, моральними та особистими якостями. Серед найголовніших критеріїв відбору – патріотична громадянська позиція.

Новосформований підрозділ пройшов місячний вишкіл і злагодження. 12 липня 2014 р. міліціонери роти «Світязь» склали присягу на вірність Україні, а наступного дня сорок добровольців на чолі з Олександром Фацевичем (позивний «Фацик») вирушили на схід держави в зону АТО. Заступниками командира призначено Ігоря Дрючана («Дрюк») та В'ячеслава Хоміцького («Хома»). Командирами взводів підрозділу стали Костянтин Лохвицький («Абрек») та Максим Ляшук («Яр»). Особовий склад отримав чорну міліцейську форму, автомати Калашникова (АК-74), пістолети Макарова (ПМ), ручні кулемети Калашникова (РПК-74).

Першою базою дислокації роти особливого призначення «Світязь» на сході держави став Слов'янськ Донецької області. Після розподілу і отримання завдань, бійці підрозділу вирушили в Краматорськ, а наступного дня у Костянтинівку. Звідти рота перебазована в район Ясинуватої, де тоді точилися запеклі бої підрозділів НГУ з сепаратистами.

Через зміну ситуації в місці дислокації роти її було переміщено під Комсомольськ Старобешівського району. Звідти розпочався її шлях до Іловайська, де особовий склад роти «Світязь» зазнав своїх найбільших втрат за період АТО. Для виконання нового завдання старший лейтенант Олександр Фацевич відібрав тридцять найдосвідченіших бійців, інших залишивши на базі «Авангард», та прибув туди 22 серпня. Через два дні дванадцять бійців роти брали участь у штурмі промислової зони міста, відбивши у противника два блокпости.

25 серпня позиції роти під нищівний мінометний обстріл. Серйозні осколкові поранення отримали міліціонери роти «Світязь» Святослав Романюк («Бача») і Володимир Іщук («Куц»). Їх доправили у підвал школи № 14, де розміщувались медики. Вони стали першими пораненими підрозділу. 26 серпня від отриманих поранень Володимир Іщук помер.

Того ж дня десять бійців на чолі з командиром роти О. Фацевичем вирушили на допомогу суміжним підрозділам у район залізничного депо. Тут вони тримали оборону до 28 серпня, коли надійшов наказ про вихід із міста по так званому «зеленому коридору». З Іловайська бійці «Світязя» не мали змоги виходити єдиною бойовою одиницею, позаяк воювали там у складі різних груп. Тому вони перебували у складі обох груп – північної «Булава» та південної «Вітер».

Під час виходу з Іловайська поблизу с. Новокатеринівка Старобешівського району загинули добровольці роти особливого призначення «Світязь» Олександр Сивий («Док»), Олександр Сацюк («Білий»), Максим Ляшук («Яр»), Сергій Помінкевич («Чех»), Віктор Шолуха («Шериф»), Мирослав Столярчук («Мирон»). Загалом втрати спецпідрозділу в Іловайській операції склали семеро бійців, дев'ятнадцять міліціонерів отримали поранення, частина особового складу пройшла російський полон.

Заступник командира роти «Світязь» Ігор Дрючан під час виходу з Іловайська отримав контузію, а жителька с. Новокатеринівка захувала його від росіян. Отримавши медичну допомогу від полковника міліції Всеволода Стеблюка – начальника медичної служби батальйону «Миротворець», який домовився з росіянами про евакуацію поранених українських бійців, І. Дрючан допоміг тому врятувати життя 87 воякам.

Після повернення до Луцька роту особливого призначення було доукомплектовано особовим складом. 11 грудня 2014 р., після тримісячного відпочинку та навчання, тридцять дев'ять бійців «Світязя» під командуванням О. Фацевича вирушили в зону проведення АТО.

Місцем дислокації роти у зоні АТО стає м. Вуглегірськ Донецької області. Підрозділ мав забезпечувати громадський порядок, здійснювати перевірку цивільного населення задля виявлення зброї та учасників незаконних військових формувань. Невдовзі в місто прорвався ворог і бійці роти «Світязь» разом із артилеристами 3-ї протитанкової батареї 44-ї окремої артилерійської бригади три дні в оточенні протистояли противнику. Наприкінці січня рота без втрат особового складу вийшла з міста і передислокувалася до населеного пункту Червоний Пахар.

Унаслідок реформування правоохоронних органів у державі влітку 2015 р. створюють Національну поліцію України. Підрозділ «Світязь» перетворюється у роту патрульної служби поліції особливого призначення Головного управління Національної поліції у Волинській області. Відбувається зміна командира підрозділу. Майор О. Фацевич призначений керівником патрульної поліції Києва, командиром роти «Світязь» стає бойовий офіцер – екскомандир 1-го батальйону територіальної оборони «Волинь» підполковник Сергій Козак.

Влітку 2015 р. частина особового складу роти «Світязь» була знову відряджена на схід країни. Підрозділ продовжував систематично виконувати завдання на території Донецької і Луганської областей до часу закінчення АТО.

Після початку повномасштабного вторгнення російських військ в Україну в лютому 2022 р. рота патрульної служби поліції особливого призначення «Світязь» ГУ Національної поліції у Волинській області увійшла до складу зведеного батальйону Національної поліції «Захід».

Долганова М., PhD

Долганов О.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ВІЙСЬКОВІ КАПЕЛАНИ У ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАННЯХ ТА ВОЛОНТЕРСЬКОМУ РУСІ УКРАЇНИ (2014 – 2026 рр.)

Становлення військового капеланства у Збройних силах України, особливо в умовах російсько-Української війни, нерозривно пов'язане з добровольчим рухом. На початковому етапі війни духовна опіка військовослужбовців здійснювалася переважно поза межами офіційних інституцій і реалізовувалася через волонтерське служіння священнослужителів, які добровільно супроводжували підрозділи та надавали духовну підтримку бійцям.

Волонтерська складова стала практичним підґрунтям формування військового капеланства в Україні й у подальшому не втратила свого значення. Частина військових капеланів і сьогодні здійснює душпастирське служіння на волонтерських засадах, поєднуючи духовну опіку з морально-психологічною підтримкою військовослужбовців та їхніх родин.

Священнослужителі різних конфесій у тісній взаємодії з офіцерами соціально-психологічної служби працювали з пораненими у військових шпиталях, супроводжували бійців у кризових ситуаціях і брали участь у заходах, спрямованих на відновлення морального стану особового складу.

Важливим чинником розвитку капеланського служіння стала також міжнародна співпраця. Українські військові капелани активно взаємодіють

із колегами з інших держав, зокрема з країн Балтії та Центрально-Східної Європи, обмінюючись досвідом душпастирської роботи в умовах війни. Така взаємодія сприяє професіоналізації капеланського служіння та адаптації європейських практик духовної опіки до українського воєнного контексту.

Особливістю українського військового капеланства є його міжконфесійний характер. Найчисельнішу групу капеланів у Збройних силах України становлять представники Православної Церкви України, суттєву роль також відіграють священнослужителі Української Греко-Католицької та Римо-Католицької Церков, а також служителі євангельських і протестантських спільнот. Така конфесійна різноманітність сприяла формуванню відкритої моделі капеланського служіння, орієнтованої на духовні потреби військово-службовців незалежно від їхньої релігійної приналежності.

Як ілюстрацію довготривалого капеланського служіння можна навести діяльність протоієрея Михайла Бучака – головного військового капелана Волинської єпархії Православної Церкви України. Він почав працювати з військовими ще в 2014 р., коли капеланство формувалося в Україні як волонтерська ініціатива, і продовжує це служіння й до нині. Спочатку о. Михайло, як і багато священників-волонтерів, долучався до роботи з добровольчими підрозділами та військовослужбовцями, поєднуючи доставку гуманітарної допомоги з духовною підтримкою. За його спостереженням, у 2014 р. термін «військовий капелан» ще не був усталеним, тому душпастирську опіку здійснювали саме священники-волонтери, які стали першою ланкою майбутнього інституту капеланства.

Одним із перших представників УГКЦ у сфері військового капеланства був отець Андрій Зелінський, який у червні–липні 2014 р. став першим капеланом при штабі АТО, а згодом служив і при штабі сектору «С» у січні 2015 р. Протягом початкових років війни він здійснював душпастирське служіння у підрозділах ЗСУ та добровольчих батальйонах, підтримуючи воїнів у зоні бойових дій і поєднуючи духовну опіку з практичною допомогою.

Сьогодні отець Андрій обіймає посаду заступника керівника Департаменту військового капеланства при Патріаршій курії Української греко-католицької церкви та продовжує розвивати душпастирську опіку для військових і ветеранів. Він також є головою Наглядової ради Українського ветеранського фонду, членом дорадчих та громадських організацій, що працюють із ветеранами й їхніми сім'ями, та бере участь у професійному розвитку капеланської служби в Україні.

Досвід проведення АТО/ООС у 2014-2015 рр. засвідчив, наскільки важливе створення військового капеланства, як самостійного структурного підрозділу у складі військових формувань.

З початком широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. військові капелани знову активно включилися у волонтерську допомогу армії, відтворивши практики, що сформувалися у 2014 р., але вже по всій території України. Вони продовжують збирати та донаправляти гуманітарну допомогу для військових і цивільного населення, а також організовувати її

логістику через розгалужені мережі капеланських центрів. Зокрема, Департамент військового капеланства Патріаршої курії УГКЦ з перших днів війни налагодив роботу логістичних центрів, які постачають допомогу у прифронтові райони. У таких умовах капеланське служіння перетворилося на командну діяльність, важливу для підтримки морального духу та психічного здоров'я військовослужбовців.

Дорош Р.
Ющук А.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

АРМІЯ, ЩО ВИРОСЛА З СУСПІЛЬСТВА

Український добровольчий рух сьогодні є унікальним явищем не лише в межах російсько-української війни, а й у ширшому контексті розвитку армій у ХХІ столітті. Його поява, а точніше відродження, стало прямою відповіддю українського суспільства на реальну загрозу незалежності та на обмежені можливості державних інституцій швидко й ефективно реагувати на виклики війни. Саме добровольці відіграли ключову роль у тому, що українська армія не лише встояла, а й почала активно змінюватися, поступово перетворюючись на сучасне і гнучке військо.

З початком російської агресії добровольчий рух сформувався як ініціатива знизу. У той момент, коли регулярні сили не мали достатнього забезпечення та чисельності, громадяни добровільно брали на себе відповідальність за захист держави. Вони організовували підрозділи, налагоджували постачання, навчання та координацію дій. Саме завдяки цьому Україна змогла швидко створити боєздатний спротив і зупинити подальше просування противника.

Значення добровольців не обмежується лише їхньою кількістю, багато важливішим є якісний вплив, який вони мали на всю систему Збройних Сил України. Добровольчий рух приніс нове розуміння війни, де ініціатива, відповідальність і здатність швидко приймати рішення стали ключовими чинниками успіху. Це поступово руйнувало застарілі підходи, засновані на жорсткій ієрархії та сліпому виконанні наказів.

Особливу роль відіграв прихід до війська людей із цивільного життя. Інженери, програмісти, підприємці, науковці, волонтери та спеціалісти з комунікацій застосували свої професійні навички в умовах війни. Саме вони сприяли масовому використанню безпілотників, сучасних засобів зв'язку, цифрових систем управління та аналізу інформації. Багато з цих рішень народжувалися безпосередньо на фронті, як відповідь на конкретні бойові проблеми. Таким чином, армія почала швидше вчитися та адаптуватися до нових умов.

Водночас не менш важливим був психологічний вплив добровольців на українське військо. Люди, які свідомо прийшли до армії не за наказом, а

за внутрішнім переконанням, значно покращили загальний моральний стан підрозділів. Їхня мотивація, готовність брати відповідальність на себе і особистий приклад впливали на всіх, зокрема й на кадрових військових. У багатьох випадках саме добровольці ставали неформальними лідерами, навколо яких формувалася згуртованість та взаємна довіра.

Добровольці часто ставали прикладом стійкості в умовах постійної небезпеки, втрат і фізичного виснаження. Їхня готовність залишатися на позиціях, брати ініціативу та підтримувати побратимів зменшувала рівень страху і тривоги серед особового складу. У багатьох випадках саме вони виконували роль неформальних лідерів, до яких зверталися по підтримку чи пораду.

Важливою рисою добровольчого середовища була атмосфера рівності та взаємодовіри. Відсутність жорсткої дистанції між людьми різних звань і посад сприяла кращій комунікації та згуртованості. У таких умовах військовослужбовці відчували себе не частиною безликої системи, а членами спільноти, де кожен має значення. Добровольці також принесли в армію культуру відкритого обговорення проблем, де замість приховування труднощів або страху покарання за помилки вони схилилися до пошуку рішень і взаємної підтримки. Це все підвищувало відчуття власної цінності та зменшувало психологічне вигорання.

Сучасна війна охоплює не лише бойові дії, а й інформаційний, психологічний та технологічний виміри. У цих умовах добровольчий рух показав ефективність горизонтальних зв'язків і неформального лідерства. Здатність швидко реагувати, навчатися на власному досвіді та підтримувати моральну стійкість стала важливою перевагою українських сил. Український добровольчий рух довів, що армія може вирости з суспільства, спираючись не лише на ресурси, а й на мотивацію, свідомість і внутрішню силу людей. Саме поєднання військової підготовки та психологічної стійкості стало одним із ключових чинників здатності України протистояти агресії.

Дударко Я.

1-й корпус Національної гвардії України «Азов»

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА МОТИВАЦІЮ ДОБРОВОЛЬЦІВ ДОЛУЧАТИСЬ ДО СЛУЖБИ У СИЛАХ ОБОРОНИ

Стрімкий розквіт культури «ухилянтства» свідчить про те, що примусові методи мобілізації населення створюють базу для поширення негативних ефектів, підривають довіру населення до Сил оборони України, а зростання кількості осіб, що здійснили СЗЧ у перші дні, тільки підтверджує негативні наслідки цієї культури. Актуальності набуває визначення факторів мотивації індивідів для їх добровільного залучення до війська задля забезпечення Сил оборони мотивованими бійцями.

Методологія дослідження є комбінованою, оскільки викладений матеріал ґрунтується на кількох попередніх дослідницьких проєктах: авторському дослідженні мотивації добровольців та дослідженнях, проведених у рамках роботи в Дослідницькому відділі 1 корпусу «Азов» Національної Гвардії України, зокрема дослідження явища «ухилянтства», осіб, що скоїли СЗЧ, та впливу короткочасних рекламних кампаній на рекрутинговий процес. Окремо слід зазначити, що як добровольців ці дослідження розглядають індивідів, що позитивно ставляться до служби у війську і або уже долучились до війська самостійно, або розглядають долучення до війська у майбутньому.

Результати проведених досліджень дозволили виявити фактори впливу на мотивацію майбутніх бійців, які можна поділити на зовнішні чинники та на внутрішні поклики.

Зовнішні чинники належать до факторів середовища, що впливають на індивіда ззовні. Вони включають в себе сім'ю, найближче оточення, настрої в суспільстві, воєнні дії ворога, а також грошові чи символічні стимули, передбачені за несення служби. Цей набір факторів виокремлений для позначення конкретних елементів мотивації індивіда, на які підрозділи Сил Оборони можуть чинити прямий вплив, як у своїх комунікаційних кампаніях, так і в безпосередніх реформах, спрямованих на покращення умов військової служби в них, а також фінансових і статусних винагород бійця.

Внутрішні поклики, у свою чергу, позначають усі фактори мотивації індивіда, що є глибинною частиною його особистості. Вони включають в себе його психологічний профіль, його страхи, травми та потяги, а також цінності, політичні та світоглядні переконання. Цей набір факторів характеризується тим, що вони є достатньо гнучкими у молодого покоління, але стають дедалі більш закостенілими з віком. Підрозділи Сил оборони не можуть прямо вплинути чи змінити ці фактори, саме тому найоптимальнішою формою взаємодії з ними буде непрямий вплив і адаптація під цінності та погляди індивідів та подолання страхів армії.

Базуючись на дослідженнях, фактори мотивації можна також розділити на позитивні та негативні, або мотиваційні та демотиваційні.

Мотиваційні фактори насамперед є внутрішніми покликами індивіда – наявність цінностей свободи, державності, солідарності й активні політичні погляди як націоналізм; страхи окупації та невизначеності, і у випадку чоловіків-добровольців іноді такі почуття, як ненависть до агресора та горе від особистих травм. Мотиваційними чинниками середовища є вплив близького кола індивіда – друзів, родичів, знайомих військових та спільнот, які підтримують їхнє рішення, наближеність до зони бойових дій, у випадку чоловіків-добровольців, – «чоловічий суспільний тиск»; та, наостанок, заохочувальні стимули – високе грошове забезпечення, гарантовані відпустки, соціальні пільги, визнання в суспільстві. Чим більше таких факторів впливає на індивіда – тим вищою є його мотивація долучитися до війська і гідно виконувати службові обов'язки.

Демотиваційні фактори здебільшого складаються із зовнішніх чинників – зміни в підтримці країнами-партнерами, суспільна «втома від війни»; відсутність підтримки з боку батьків, наявність проросійських родичів; «радянськість» військової машини; низька заробітна плата, відсутність поваги і гідного ставлення, у випадку жінок-добровольців – «жіночий суспільний тиск». Демотиваційні внутрішні поклики представлені здебільшого страхами потрапити «на м'ясо», бути обдуреним системою, неможливість перевестися/списатися, а для жінок – ще й страхом гендерного насильства. Переважання цього набору факторів, навпаки, понижуватиме мотивацію індивідів вступати до війська та сприятиме росту ухилень від служби. Окрім того, навіть попередньо вмотивовані військовослужбовці будуть деморалізовуватись при невідповідності військової реальності їх очікуванням, що сприятиме росту втрат особового складу, дезертирства та СЗЧ.

Спираючись на вищеописані фактори, можна виокремити чотири типи мотивації добровольців: цільову, ідейну, традиційну та чуттєву. Перші дві з них – цільова та ідейна – є спланованими та усвідомленими індивідом, що робить їх стійкими і довготривалими, тоді як останні – традиційна та чуттєва – є несвідомими, і тому більш короткотривалими і піддатливими до змін. Для їх детальнішого опису найкраще буде почати від найменш до найбільш стійкої мотивації.

Чуттєва мотивація є точковою і найкраще може бути описана як імпульсивна реакція на стрес. Часто це неусвідомлюваний поклик, що є характерним для непідготованих добровольців, які ішли до війська неочікувано для самих себе у відповідь на раптовий напад ворога. Може бути використана для швидкого залучення людей до війська, проте минає як тільки середовище стає менш стресовим та з'являється можливість тверезо оцінити свої можливості, після чого індивід або знаходить іншу мотивацію, або відкидає ідею служби у війську. Чуттєва мотивація приводить людей в підрозділ через рекламу та СМС-розсилки, що видно з великої кількості заявок, які, проте, мають низьку конверсію.

Традиційна мотивація є найбільш поширеною для чоловіків старшого віку та мешканців малих сіл і містечок. Її носії ідуть до війська через наслідування існуючих моделей поведінки – дії оточення, суспільні очікування, стереотипи, культурні особливості тощо. Як правило, сприймається як прагнення послідовності, підтвердження своєї ідентичності, або як слідування певному традиційному сценарію (помста, відплата). Цей тип мотивації є більш стійким, ніж чуттєвий, але проходить, якщо індивід стикається з системними проблемами, які заважають «робити свою роботу». Традиційна мотивація здебільшого працює через «сарафанне радіо», поради та заохочення від знайомих з підрозділу. Проте дуже часто її носії ідуть мобілізуватися через ТЦК, і рідко потрапляють у бажаний підрозділ. Також її носії найменше схильні до скоєння СЗЧ, вдаються до нього лише в крайніх обставинах і найбільше засуджують подібні випадки.

Ідейна мотивація властива індивідам-ідеалістам, для яких участь у війні є закономірним продовженням їх ціннісного світогляду, а сама війна є частиною ширшого процесу – боротьби за свободу, побудови незалежної держави тощо. Служба у війську є для них громадянським обов'язком. При цьому спосіб і методи ведення війни, як правило, є важливішими за результат, такі бійці схильні сприймати агресора як антиприклад, і бажають «не уподібнюватись до ворога». Це мотивація є достатньо стійкою і тривалою, проте буде послаблюватись, якщо служба припинить відповідати цінностям індивіда. Ідейна мотивація змушує людину довго і ретельно підбирати підрозділ та місце служби, тому для таких індивідів важливою буде не реклама, а людяність командування, наявність побратимів-однодумців та відчуття змістовності їх роботи.

Цільова мотивація є найбільш стійкою і довготривалою, характерна індивідам з більш матеріалістичними поглядами, для яких військо є соціальним ліфтом, що наближає до досягнення конкретної особистої цілі: кар'єрне просування, отримання фінансової винагороди, соціальних пільг. Ця мотивація побудована на принципі «ціль виправдовує засоби», тому її носії схильні йти на ризик, радикалізуватись і часто сприймають ворога як конкурента, або як перепону на шляху до поставленої мети. Її стійкість забезпечується цілеспрямованістю бійця, який залишатиметься у війську, доки не досягне очікуваного результату. Цільова мотивація також не залежить від впливу рекламних кампаній, її носії при виборі підрозділу будуть орієнтуватись на напрямок і місце служби, на розмір грошового забезпечення, компетентність командування, швидкість підвищень і відсутність «затягів». У випадку незадоволення таких потреб шукають альтернативні шляхи їх вирішення, включно з нелегальними – найчастіше саме її носії скоюють СЗЧ задля переведення у бажане місце.

Ефективне поповнення Сил оборони залежить не від примусу, а від розуміння способів мотивації добровольців. Ці дослідження дали можливість встановити ієрархію мотивації за її тривалістю – від найбільш крихкої (чуттєвої) до найбільш стабільної (цільової), а також визначити, на які фактори підрозділи можуть впливати безпосередньо (гроші, умови служби, статус), а під які мають адаптуватись (цінності, страхи, психологічні профілі). Розуміння типів мотивації дозволяє підрозділам не лише створювати прицільні комунікаційні кампанії, але й звертати увагу на необхідність внутрішніх реформ для утримання вже мобілізованих бійців, сприяти ефективності управління бійцями з різними типами мотивацій. Перехід від малоефективних примусових методів мобілізації до роботи з внутрішніми покликами індивідів дасть можливість забезпечити армію мотивованими бійцями, чия ефективність є довготривалою, а не епізодичною.

**ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МОЛОДІ
НА ОСНОВІ ДОСВІДУ УКРАЇНСЬКИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ
(2014 – 2026 рр.)**

Формування громадянської відповідальності молоді в умовах сьогодення є однією з ключових педагогічних задач сучасної освіти та суспільства. У контексті українського сьогодення цей процес набуває особливої значущості у зв'язку з війною, яка триває з 2014 р., та в якій молоді люди є головною рушійною силою. Саме молодь має значний вплив на майбутнє держави. Молодь як вікова й соціальна категорія значуща не тільки тому, що в майбутньому – це дорослі люди, але й тому, що вона визначає позитивні зміни сьогодення держави, адже політичний та моральний вибір молоді допомагає суспільству зрозуміти, що є важливим зараз у молодіжній культурі, на що саме спрямовані очікування молоді та як досягти цих очікувань політичними шляхами. Окрім того, молодь є активною частиною сучасного українського суспільства, носієм інтелектуального потенціалу та визначальним фактором суспільно-економічного прогресу. Від здатності молоді бути дієздатною, активною, творчою та відповідальною залежать перспективи державорозбудувального процесу в Україні. Відтак, в освітніх закладах у наш час важливо звернути особливу увагу на формування громадянської відповідальності молодих людей. У цьому контексті важливим є досвід українських добровольців упродовж 2014 – 2026 рр., що став елементом національної оборони та потужним соціально-педагогічним ресурсом у вихованні молодого покоління.

Насамперед слід зазначити, що громадянська відповідальність – це свідоме ставлення особистості як члена суспільства до його вимог, уміння відповідати за власне життя, дії та вчинки. Ознаками громадянської відповідальності особистості є активна життєва позиція, усвідомлене ставлення до виконання свого громадянського обов'язку, наполегливість та самостійність, самоконтроль, самоаналіз, самоорганізація, готовність відповідати за власні вчинки, чесність тощо. У воєнний період кожну педагогічну взаємодію індивідуальну або колективну варто орієнтувати на формування громадянської відповідальності, емпатії, стійкості тощо.

Формування громадянської відповідальності особистості є дуже важливою педагогічною проблемою, що віддзеркалює внутрішнє прагнення людини до гуманізації суспільства, становлення демократії, а також внутрішню готовність докладати активні зусилля для розвитку й процвітання своєї Батьківщини. Процес формування громадянської відповідальності у молоді передбачає органічний зв'язок навчальної й позанавчальної роботи,

поєднання формування навичок соціальної практики з глибоким засвоєнням навчального матеріалу, співвідношення правової культури, моральності, патріотизму. Окрім того, цей процес передбачає залучення молоді до практичної громадянської активності: організації благодійних заходів, волонтерства, участі в медіапроєктах, мітингах, інформаційних кампаніях.

Особливої уваги потребують наповнення практичних та семінарських занять обговоренням актуальних питань сьогодення, зокрема слід обговорювати й аналізувати досвід українських добровольців, які після революції Гідності та початку російсько-Української війни 2014 р. віддано воювали, активно допомагали тилу, організовували волонтерські ініціативи тощо. Саме численні добровольчі загони стали потужним джерелом соціального капіталу, ціннісних орієнтирів та моделей поведінки для молоді у складних ситуаціях, що вимагають рішучості та сміливості.

Досвід добровольців демонструє молодим людям такі ключові цінності, і патріотизм та любов до Батьківщини, моральна стійкість, відданість спільній справі та готовність до самопожертви. Цей досвід дає молоді зрозуміти, як брати на себе відповідальність, як працювати в команді, як лідерство поєднується з відповідальністю перед спільнотою. Усе це є важливими навичками для соціальної активності молодих людей, але необхідно забезпечити ознайомлення та опрацювання цього досвіду. У зв'язку з цим важливо проводити години спілкування з ветеранами і добровольцями у закладах вищої освіти, організовувати виставки, перегляди документальних фільмів, що дозволить молоді не тільки чути, але й пережити досвід «зі середини». Також важливо мотивувати молодих людей до проявлення добровольчих і волонтерських ініціатив, організовувати збори допомоги для ЗСУ та ветеранів, благодійні акції й акції підтримки. Це формує активну громадянську позицію через дію та розвиває громадянську відповідальність.

Отже, приходимо до висновку, що формування громадянської відповідальності молоді в сучасних умовах є стратегічно важливим завданням педагогіки, від реалізації якого безпосередньо залежать перспективи демократичного розвитку й державотворення України. Досвід українських добровольців упродовж 2014 – 2026 рр. – це унікальний та потужний соціально-педагогічний ресурс, що сприяє формуванню у молоді цінностей патріотизму, солідарності, активності, моральної стійкості й готовності до служіння суспільному благу, а також розвитку громадянської відповідальності. Формування громадянської відповідальності має здійснюватися комплексно, через поєднання навчальної та позанавчальної діяльності, інтеграцію правового, морального та патріотичного виховання, а також особливого значення набуває педагогічне осмислення й обговорення досвіду українських добровольців під час практичних і семінарських занять, у межах виховних заходів, зустрічей з ветеранами, перегляду документальних матеріалів і реалізації соціальних проєктів. Використання досвіду українських добровольців у педагогічному процесі забезпечує виховання покоління, яке здатне до відповідального громадянського вибору, соціальної згуртованості й активної участі у відбудові та розвитку України.

ДОСВІД СТВОРЕННЯ І БОЙОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛУ (НА ПРИКЛАДІ БРИГАДИ «К-2» ТА КОМАНДИРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КИРИЛА ВЕРЕСА)

Російсько-Українська війна стала випробуванням для системи управління військами. Вона змусила нас переглянути суб'єкти та предмети управління. Поява підрозділів, які вирости з добровільного руху, таких як бригада «К-2» під керівництвом Кирила Вереса, продемонстрували, що успіх залежить не лише від важкого навчання та суворої дисципліни, а від довіри між командиром та підлеглим особовим складом, яка своєю чергою дала армії нові погляди до ведення бою. У 2026 р. цей досвід залишається надзвичайно вагомим для навчання майбутніх військовослужбовців, оскільки він показує, як поєднати дисципліну регулярного війська з ініціативою добровольців.

Бойовий шлях підрозділу «К-2» і робота його очільника Кирила Вереса слугують яскравим прикладом еволюції: від запалу добровільного руху до вправної професійної військової майстерності. Структура управління, запроваджена в цьому підрозділі, спирається на неформальний авторитет командира та високий ступінь взаємної довіри між усіма рівнями керівництва. Замість архаїчних методів командування. Кирило Верес запровадив систему, яка заохочує кожного військовослужбовця до виявлення ініціативи задля якнайкращого виконання поставленого завдання. Це забезпечує підрозділу значну адаптивність та здатність миттєво реагувати на динаміку бойової ситуації. Такий колектив спроможний діяти стрімко й гнучко. Як Кирило Верес зазначає: *«Керівник мусить мати шану, а не лише посаду. Якщо вояк тобі довіряє – він піде за тобою у бій»*.

На окрему увагу у кадровому підході Кирила Вереса заслуговує його зважене та людяне ставлення до формування особового складу. Командир відкрито заявляє, що не поділяє бійців на «сорти»; для нього немає різниці, чи людина є мобілізованою, переведеною з інших підрозділів, чи повернулася після самовільного залишення місця служби. Вирішальним фактором є щире бажання служити та націленість на спільний результат. Верес неодноразово наголошував, що готовий надавати військовослужбовцям «другий шанс», оскільки часто підставою для залишення попередньої частини стають конфлікти з попереднім керівництвом чи відчуття власної непотрібності в інших структурах. У «К-2» такі люди отримують змогу реалізувати свій хист у технічно оснащеному підрозділі, де людська гідність є цінною.

Вагоме значення в діяльності бригади (полку) приділяють інтеграції розвідувальних даних та засобів вогневого ураження. Завдяки інтенсивному використанню безпілотних апаратів підрозділ досягнув високої точності у ліквідації противника, що дозволяє проводити бойові дії на відстані та уникати лобових зіткнень там, де це можливо. Ця стратегія безпосередньо пов'язана з головним пріоритетом командира – збереженням життєздатності та здоров'я підлеглих. Вони прагнуть наносити вогневе ураження ворога дистанційно, аби не наражати свій особовий склад на небезпеку під обстрілом. Життя бійця для підполковника Вереса – найвища цінність. Кожна операція планується з мінімізацією ризику. Його кредо: *«Ми воюємо апаратами, аби не воювати людьми. Метал можна придбати, а життя – ні»*. Завдяки цьому підрозділ зберігає свою міць та високу мотивацію, оскільки кожен боєць певен – ним не пожертвують без вагомої причини.

Важливою складовою успіху є також прозорість діяльності підрозділу та фіксація бойових дій на відео. Це не лише дає змогу проводити глибинний аналіз проведених операцій та робити висновки з помилок, але й формує позитивний імідж сучасної української армії. Завдяки продуманій комунікаційній політиці підрозділ приваблює висококваліфіковані кадри (зокрема через добровільний рекрутинг та переведення) і отримує значну підтримку, що підвищує його бойовий потенціал. Зрештою, досвід Кирила Вереса демонструє, що злиття добровольчого запалу, сучасних технологій та шанобливого ставлення до підлеглих визначає те, як насправді воює і перемагає Україна у 2026 р.

Узагальнюючи викладене, варто наголосити: досвід, накопичений підрозділом «К-2» під проводом Кирила Вереса, як у фазі формування, так і в бойовому застосуванні, засвідчує виняткову результативність синергії волонтерського хисту та актуальних доктрин військового адміністрування. Їхня практична реалізація демонструє, що надання першочергового значення інструментам технічної розвідки та швидке впровадження передових систем дистанційного знищення слугують вирішальними елементами для отримання переваги над противником, мінімізуючи при цьому власні втрати.

Визначено, що система керування, де поважають кожного солдата, та є рівне ставлення до військовослужбовців із непростим життєвим шляхом або тих, хто бажає перевестися з інших підрозділів, суттєво посилює бойову спроможність. Такий метод дозволяє органічно вплести найсильніші аспекти добровольчого пориву у штатну структуру Збройних Сил України, створюючи ідеальне підґрунтя для якісного виховання наступної плеяди офіцерського корпусу. Вивчення роботи «К-2» дає змогу дійти висновку: відкритість до громадськості, технологічна насиченість та відсутність бюрократичних перешкод для мотивованих фахівців є обов'язковими компонентами для боєздатного формування сьогодення.

Івахів О., к.політ.н.

Кудимов С.

Швай В.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ПІДГОТОВКА ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Війна за Незалежність України кардинально змінила основні тенденції та підходи до вирішення безпекових викликів після Другої світової війни, як у питаннях технологій, тактик, так і в питаннях людських ресурсів – категорій, залучених до конфлікту та їх підготовки. В цьому контексті окрему увагу варто звернути на добровольців та їх формування.

Добровольче формування територіальної громади (ДФТГ) – це воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, що проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони. Основними законодавчими та нормативно-правовими документами, які сьогодні регламентують їх діяльність, є: Закон України «Про основи національного спротиву» (від 16.07.2021 № 1702-IX) (зі змінами); Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації, забезпечення та проведення підготовки добровольчих формувань територіальних громад до виконання завдань територіальної оборони» від 29.12.2021 № 1447; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї та набоїв до неї під час виконання завдань територіальної оборони» від 29.12.2021 № 1448 (зі змінами); Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1449 «Про затвердження Положення про добровольчі формування територіальних громад» (зі змінами).

Основою планування підготовки добровольчих формувань, відповідно до вимог керівних документів, є каталог завдань за стандартами та програми підготовки, що розробляються з урахуванням предметів навчання, форм та методів їх проведення, часових показників початку та завершення навчального року; кількості навчальних днів у місяці; тривалості навчального дня; тривалості однієї навчальної години. До програми підготовки добровольчих формувань окремим розділом включається підготовка до руху опору.

Водночас технологічні зміни у веденні бойових дій вносять корективи і в діяльність ДФТГ, зокрема стосовно розширення їхньої ролі в системі національної безпеки через створення груп протиповітряної оборони (ГПО). В цьому контексті:

Кабінет Міністрів схвалив створення експериментального проекту з ГПО в ДФТГ, що дозволяє залучати громадян до захисту від повітряних загроз;

ДФТГ повинні стати майданчиком для залучення фахівців, зокрема операторів БпЛА, які проходять навчання та сертифікацію;

учасники ГПО мають право на значну грошову винагороду та соціальний захист, передбачений законодавством;

окрім базових завдань територіальної оборони, ДФТГ виконуватимуть функції з протиповітряної та протидиверсійної оборони, що інтегрує їх у ширшу систему Сил ТрО ЗСУ.

Відповідно, важливим кроком для підвищення рівня безпеки та ефективності територіальної оборони є в цьому контексті удосконалення загальновійськової підготовки Добровольчих формувань територіальних громад.

Узагальнено їх можна представити наступним чином:

1. Стандартизація підготовки:

розробка єдиних стандартів підготовки – впровадження єдиних стандартів військової підготовки для всіх добровольців ДФТГ, заснованих на досвіді ЗСУ та міжнародних військових партнерів (НАТО). Це допоможе уніфікувати навчальні програми та забезпечити однаковий рівень підготовки по всій країні;

сертифікація інструкторів – запровадження обов'язкової сертифікації інструкторів, які проводять загальновійськову підготовку, щоб підвищити якість освітнього процесу.

2. Збільшення інтенсивності та тривалості тренувань:

регулярні тренування – запровадження постійних навчальних курсів та тренувань, щоб добровольці могли регулярно підтримувати свої військові навички. Важливо забезпечити участь у навчаннях на щотижневій основі або хоча б щомісячно;

збільшення тривалості базової підготовки – збільшення кількості годин для базової підготовки, особливо в таких критичних галузях, як тактична медицина, бойова підготовка, безпілотні системи, злагодженість дій у підрозділах.

3. Розширення спеціалізованих програм:

тактична медицина – повинна включати розширені курси з надання першої допомоги в бойових умовах (тактична медицина), зокрема роботу з медичними наборами та евакуацію поранених;

вогнева підготовка – збільшення кількості годин на вогневу підготовку, включно зі стрільбами з різних видів зброї, зокрема автоматичної стрілецької зброї, гранатометів, протидронових рушниць, зенітних засобів;

робота з технікою та БпС – спеціалізовані курси з використання сучасної техніки, включаючи безпілотні системи (дрони, НРК), системи зв'язку, РЕБ, прилади нічного бачення та інше обладнання;

інженерна підготовка – розширення навчання щодо мінної безпеки, побудови оборонних споруд (фортифікацій) і встановлення інженерних загороджень.

4. Інтеграція з СБтаСО України:

спільні навчання з регулярними військами – організація спільних навчань і маневрів ДФТГ із підрозділами ЗС України для забезпечення кращої координації та взаємодії під час бойових операцій;

взаємодія з ІВФтаПРО – включення у програми навчання співпраці з Національною гвардією, Національною поліцією та іншими силовими структурами для покращення взаємодії у надзвичайних ситуаціях або при виконанні спеціальних завдань.

5. Підвищення мотивації та соціальних гарантій:

запровадження системи мотивації – введення системи винагород (преференцій) та визнання для добровольців, які активно проходять навчання, працюють та служать у ДФТГ;

соціальні гарантії – розширення пакета соціальних гарантій для добровольців, зокрема страхування життя, медичне забезпечення та підтримку для сімей у разі поранень або загибелі бійців під час виконання завдань.

6. Впровадження сучасних методів навчання:

цифрові ресурси – створення онлайн-платформ і мобільних додатків для доступу до навчальних матеріалів, відеоуроків та віртуальних тренувань, що дозволить добровольцям навчатися дистанційно;

симулятори бойових дій – впровадження використання тренажерів і симуляторів для підвищення навичок у тактичних ситуаціях, вогневій підготовці та інших військових дисциплінах, особливо для ГПО.

7. Покращення матеріально-технічної бази:

забезпечення сучасною технікою – забезпечити добровольчі формування сучасною військовою технікою, засобами зв'язку, зброєю та амуніцією;

створення дієвих центрів підготовки – відкриття у всіх підконтрольних регіонах центрів підготовки ДФТГ з відповідною інфраструктурою (тренувальні полігони, стрільбища, класи для теоретичної підготовки).

8. Залучення іноземного досвіду:

міжнародна співпраця – активне залучення досвід у іноземних партнерів для вдосконалення навчальних програм. Регулярне проведення спільних навчань з іноземними інструкторами та обмін досвідом;

програми обміну – запровадження програми обміну між добровольцями з інших країн, що дозволить ознайомитися з міжнародними практиками та адаптувати їх для потреб України та навпаки.

Ці заходи в цілому сприятимуть покращенню підготовки добровольців, підвищенню їхньої ефективності в умовах реальних та можливих бойових дій, сприятимуть зміцненню обороноздатності України.

Клочун І.

Бабарик А.

Онищук О.

Центр досліджень Сил підтримки ЗС України

РОЛЬ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ В ОБОРОНІ ДОНЕЦЬКОГО АЕРОПОРТУ (2014 – 2015 рр.).

Будь-який аеропорт є важливим військовим об'єктом. Саме тому у 2014 р. точилися запеклі бої за Луганський, Донецький та Краматорський аеропорти, а у 2022 р. російські окупаційні війська здійснювали спроби

захопити аеродром у Гостомелі. Одним із головних символів українського спротиву стала оборона Донецького летовища дванадцять років тому.

Історично перший бій за Донецький аеропорт відбувся 26 травня 2014 р., коли українські військові витіснили озброєних сепаратистів самопроголошених луганської та донецької «народних республік» і представників російських збройних формувань з нового терміналу. Вже на цьому етапі боротьби за летовище разом із підрозділами Збройних Сил України та Національної гвардії билися добровольчі підрозділи, такі як батальйон «Дніпро-1», «Азов» та інші. Протягом періоду відносної стабільності обстановки навколо аеропорту регулярні частини ЗСУ часто відводилися на ротацію або на інші ділянки фронту, а добровольчі підрозділи залишалися в аеропорту як постійний гарнізон. На початку вересня 2014 р. активні бойові зіткнення відновилися, до кінця вересня обстановка максимально ускладнилась: був поранений полковник Олександр Трепак (позивний «Редут»), який керував обороною аеропорту, а захисники зазнавали втрат.

Основними силами, які вели оборонні дії на території аеропорту та Пісків, були підрозділи 93-ї механізованої бригади, 3-го полку спецпризначення, частини добровольчого корпусу «Правий сектор», батальйон «Донбас» та інші підрозділи Сил оборони України. 28 вересня 2014 р. до аеропорту прибули десантники 1-го батальйону 79-ї бригади під командуванням майора Максима Миргородського (позивний «Майк»). Полковник Ігор Луньов, заступник командувача десантно-штурмових військ, за наказом керівника Антитерористичної операції координував дії сил, які обороняли Донецький аеропорт.

За словами генерал-лейтенанта Ігоря Луньова, для ефективної оборони було вжито чотири ключових заходів:

1. Налагодження зв'язку: було встановлено два ретранслятори – у Пісках та Авдіївці, що забезпечило стабільний транкінговий зв'язок між підрозділами.

2. Координація артилерії: українські сили залучили дві батареї 120-мм мінометів, батарею гаубиць Д-30, неповну батарею 152-мм САУ 2С3 «Акація» та кілька установок БМ-21 «Град». Завдяки чіткій організації час від заявки до ураження цілі скоротився до 40 секунд. Мінометники іноді випускали до 800 мін за ніч.

3. Організація розвідки: через брак БпЛА використовувалися камери, встановлені на будинках у Донецьку, що дозволяло отримувати інформацію у прямому ефірі. Пізніше ці камери були знищені противником.

4. Впровадження ротацій: коли стало зрозуміло, що оборона триватиме довго, було організовано регулярну заміну бійців, які тримали оборону в терміналі.

Добровольчі підрозділи, які без ротацій тривалий час перебували на території аеропорту, знали кожен куточок терміналу, кожний елемент інфраструктурних комунікацій, що робило їх внесок в оборону надзвичайно ефективним.

Наприкінці осені 2014 р. аеропорт перетворився на символ українського опору. Добровольчі підрозділи, такі як батальйон «Донбас», рота «Карпатська Січ». Добровольчий Український Корпус «Правий сектор» та добровольчі формування склали ядро оборони в самому терміналі (новій будівлі).

Волонтери-медики рятували поранених бійців під обстрілами, у складі конвоїв, які пробивалися до терміналу, часто були цивільні водії. Як підкреслює Ігор Луньов, головними чинниками успіху були мужність, воля та стійкість українських бійців – десантників, піхотинців, артилеристів, саперів, танкістів, медиків, а також добровольців, «Правого сектору» та госпітальєрів.

Загалом у боях 2014 – 2015 рр. російсько-Української війни на Сході України брали участь майже 40 добровольчих батальйонів. Кабінет Міністрів України Постановою від 29 грудня 2021 року № 1449 затвердив Положення про добровольчі формування територіальних громад, в Україні почали створюватися перші добровольчі об'єднання для територіальної оборони. Розгорнулася ціла мережа таких формувань. Їхня діяльність здійснювалася під контролем командувача Сил територіальної оборони Збройних Сил України за територіальним принципом. Переважна більшість із них згодом перетворилася на військові частини силових структур, які були першими, хто став на захист держави в умовах збройної агресії.

Оборона Донецького аеропорту восени 2014 р. стала прикладом високого професіоналізму, координації та незламності українських захисників. Завдяки чітким діям командування, налагодженій взаємодії різних підрозділів та героїзму бійців вдалося утримувати термінал до кінця січня 2015 р., незважаючи на перевагу противника в озброєнні, військовій техніці та живій силі. Ця операція залишається одним із яскравих символів українського спротиву російській агресії. Незважаючи на невтомну діяльність пропагандистської машини владних структур рф, український патріотичний суспільно-політичний рух став джерелом високомотивованих захисників, які виконували бойові завдання пліч-о-пліч з особовим складом підрозділів бойових частин, демонструючи приклад мужності, витривалості та патріотизму.

Колотело П.

Головатий Р.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЦЯ: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД СПРОТИВУ ДО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ (2014 – 2026)

Історія українського добровольчого руху – це літопис трансформації цивільного суспільства у потужну військову силу. За дванадцять років війни

портрет добровольця видозмінився від патріота-романтика в кросівках до високотехнологічного фахівця, який керує роботами та БпЛА.

У 2014 р. Україна постала перед загрозою втрати державності. На тлі анексії Криму та агресії на Донбасі, коли регулярна армія була розвалена роками системного нищення, виник феномен добровольчих батальйонів. Перші підрозділи, такі як «Азов», «Донбас», «Дніпро-1» та ДУК ПС, формувалися стихійно – прямо з барикад Майдану або в обласних центрах.

Це була «народна армія»: держава надавала лише стрілецьку зброю, а все інше – від бронезилетів до їжі – лягало на плечі волонтерів. Добровольці першої хвили відіграли критичну роль: вони зламали психологічний бар'єр страху та дали державі час на мобілізацію та відновлення боєздатності ЗСУ, звільнивши Маріуполь та стримавши ворога в найважчі місяці 2014 р.

Період позиційної війни вимагав переходу від стихійності до системності. Більшість добровольчих загонів інтегрувалися до складу Національної гвардії або Збройних Сил України. Це дозволило підрозділам отримати важку техніку, артилерію та системне навчання. Паралельно тривала виснажлива боротьба за правовий статус: лише після років громадського тиску добровольці отримали офіційне визнання як учасники бойових дій (УБД) із відповідними соціальними гарантіями. Цей етап став часом професіоналізації, коли вчорашні добровольці стали кістяком сержантського та офіцерського корпусу нової української армії.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. перетворило добровольчий рух на всенародне явище. Величезні черги до територіальних центрів комплектування (ТЦК) стали символом незламності. Створення Сил територіальної оборони (ТрО) дозволило легалізувати тисячі цивільних фахівців – вчителів, програмістів, лікарів – які за лічені дні взяли в руки зброю для захисту своїх міст.

Водночас війна набула глобального масштабу з появою Інтернаціонального легіону. Добровольці з понад 50 країн світу приєдналися до ЗСУ та ГУР, принісши із собою західний бойовий досвід та підтвердивши статус України як щита цивілізованого світу.

Станом на 2025-2026 рр. добровольчий рух остаточно трансформувався у війну технологій та фаховості. Сучасний доброволець – це вже не просто піхотинець, а оператор FPV-дрона, інженер систем РЕБ, аналітик великих даних або фахівець із кіберзахисту.

Завдяки розвитку платформ прямого рекрутингу та відкриттю армійських рекрутингових центрів принцип «добровільності» набув нової якості. Люди йдуть у конкретні підрозділи на конкретні посади, максимально ефективно використовуючи свій цивільний інтелект для перемоги. Жіноче лідерство на бойових посадах та висока цифровізація армії стали нормою, що відрізняє українські сили від архаїчної структури ворога.

За ці 12 років добровольчий рух став фундаментом національної безпеки. Він довів, що здатність нації до самоорганізації є стратегічною

перевагою, яку неможливо знищити ракетами. Добровольці 2014 р. заклали ідеологічний фундамент, а добровольці 2026 р. перетворили його на найсучаснішу військову машину Європи.

Кравець Н., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЦІ ТА ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ (2014 – 2026 рр.)

Російсько-Українська війна, що розпочалася з анексії Криму та бойових дій на Донбасі, стала випробуванням для української державності, суспільства та сектору безпеки. В умовах ослабленої армії, обмежених ресурсів та фактичної відсутності розгорнутої системи територіальної оборони саме добровольчі батальйони стали одним із ключових чинників стримування агресії на початковому етапі війни.

Починаючи з подій Революції Гідності, українське суспільство продемонструвало здатність до самоорганізації, відповідальності та жертвовності. У цих умовах виникли добровольчі формування – підрозділи, створені з ініціативи громадян на базі активістів Революції Гідності, ветеранських і національно-патріотичних об'єднань. Добровольці стали першими, хто оперативно зайняв бойові позиції, стримуючи просування противника. З 2014 р. було створено понад 30 батальйонів територіальної оборони (БТрО), які згодом увійшли в підпорядкування Міністерства оборони України, що виконували завдання як у тилу, так і в зоні бойових дій, та близько 40 добровольчих батальйонів різного типу, що були інтегровані до державних структур.

До складу Національної гвардії України була інтегрована низка добровольчих батальйонів, серед яких: «Азов», Батальйон «Донбас», «Кривбас», «Дніпро-2».

Добровольчі батальйони МВС – «Київ-1», «Київ-2», «Січ», «Золоті ворота», «Харків-1». Згодом більшість цих підрозділів була реформована в частини Національної поліції або переведена до інших силових структур.

Незалежні добровольчі формування це – Добровольчий український корпус (ДУК), який діяв автономно від державних структур, Українська добровольча армія, що не бажали повної інтеграції до державних структур. Регіональні та етнічні добровольчі формування: батальйони «Айдар», «Східний корпус»; 34-й батальйон «Батьківщина», «Крим», Грузинський легіон, Вірменський легіон, Білоруський добровольчий корпус, Німецький добровольчий корпус, Польський добровольчий корпус, Легіон «Свобода Росії», Добровольчий батальйон «Крим», батальйон ім. Шейха Мансура, батальйон ім. Джохара Дудаєва, батальйон ім. Хамзата Гелаєва, батальйон ім. імама Шаміля, Мусульманський корпус «Кавказ», батальйон «Сибір». Варто зазначити, що участь у російсько-Українській війні іноземних добровольчих підрозділів засвідчила міжнародний вимір конфлікту та солідарність

із Україною. Окрему категорію становили формування з вузькою спеціалізацією – медичний батальйон «Госпітальєри» та Батальйон «Сонечко», які виконували медичні, розвідувальні та спеціальні функції.

Повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. спричинило нову хвилю добровольчої мобілізації. Однак на відміну від 2014 р., цей процес відбувався вже в межах сформованих інституцій – Збройних Сил України, Національної гвардії та Сил територіальної оборони.

Добровольчий рух став не альтернативою державі, а її інтегрованою складовою, адже його батальйони стали критично важливим чинником оборони України у 2014 р., не лише військовим інструментом стримування агресії, а й одним із фундаментів новітньої української державності.

Паралельно з формуванням добровольчих батальйонів розгорнувся масштабний волонтерський рух. Волонтери – добровольці, які жертвують своїм особистим часом, фізичною силою, вмінням, коштами, здоров'ям та навіть життям, стали «тилом армії» у період, коли державна система забезпечення лише відновлювалася. Особливістю українського волонтерства є його масовість. Тисячі громадян, підприємців, IT-спеціалістів, медиків, студентів долучилися до допомоги війську. На Майдані 2013 – 2014 рр. було сформовано своєрідну модель волонтерства: громади забезпечували добровольців продуктами, спорядженням і коштами, які спрямовувалися на закупівлю військового обладнання та підтримку протестувальників, а згодом і добровольчих батальйонів. Волонтерський рух відіграв ключову роль у створенні громадянського опору. З 2015 р. роль волонтерів у підтримці оборони країни почала зменшуватися, волонтери, які раніше працювали на забезпечення фронту, дедалі активніше залучалися до політичних та громадських процесів. З 24 лютого 2022 р. волонтерський рух в Україні значно активізувався, за одним із основних джерел пошуку можливостей стала Волонтерська Платформа. Вона була запущена ще у березні 2021 р. Українською Волонтерською Службою, Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) та IT-компанією SoftServe за підтримки Міністерства молоді та спорту для об'єднання волонтерів і організацій зі всієї України. Після початку війни Платформа стала тим інструментом, який допомагає волонтерам швидко реагувати на запити тих, хто потребує допомоги. На цю мить Волонтерська Платформа об'єднала більше ніж 400 тис. користувачів, понад 500 організацій і локальних волонтерських ініціатив. Сьогодні волонтерські організації виконують функції логістичних та фінансових структур: аналізують потреби фронту, залучають кошти з різних джерел, організують закупівлю та доставку необхідних ресурсів. Окрім військового напрямку, діє значна кількість волонтерських ініціатив у тилу, які опікуються соціально незахищеними верствами населення, безпритульними тваринами, медичним забезпеченням та іншими гуманітарними питаннями.

Над цим працює велика кількість людей. Діють волонтерські організації, втім багато хто робить добрі справи самотійно. Добровольчий і волонтерський рух стали ключовим чинником збереження української державності, їхня взаємодія продемонструвала високий рівень громадянської зрілості суспільства.

РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР У СТРУКТУРІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ДОБРОВОЛЬЧИЙ КАПЕЛАНСЬКИЙ РУХ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ УПЦ (МП) У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Російсько-Українська війна триває з 2014 р. та має чіткі ознаки гібридного конфлікту, де військові дії тісно переплітаються з інформаційними маніпуляціями, політичними провокаціями, ідеологічними та релігійними методами впливу. На початковому етапі російської агресії росії проти України особливо виразно проявилися слабкість державних інституцій безпеки та недостатня готовність Збройних Сил України до ефективного протистояння зовнішній загрозі. У складних умовах цієї кризи значну роль відіграв добровольчий рух, який став яскравим прикладом самоорганізації суспільства та відповіддю на актуальні виклики для української державності.

Важливим аналітичним підходом є розуміння обороноздатності не лише як сукупності військових ресурсів, але й як результату консолідації суспільства, рівня довіри до державних інституцій, сформованості національної ідентичності та готовності громадян до захисту держави. Добровольчий рух у 2014 р. став індикатором саме такого мобілізаційного потенціалу серед представників духовенства.

На початковому етапі збройної агресії капелани на добровольчих засадах відігравали значну роль у стримуванні подальшого розповсюдження російських наративів. Капеланський добровольчий рух став яскравим виявом громадянської активності, а також показником високого рівня патріотичної мобілізації суспільства. Попри обмежені нормативно-правові ресурси, військові капелани виявляли надзвичайну самовідданість і готовність до самопожертви задля захисту державного суверенітету та духовної підтримки військовослужбовців.

Одночасно з цим інтенсивно розвивався потужний волонтерський рух, який надавав матеріальну, організаційну та моральну підтримку, а також інститут військового капеланства. До участі в духовній опіці над військовими долучалися представники різних релігійних конфесій. Станом на жовтень 2025 р. загальна штатна чисельність Служби військового капеланства становила близько 1700 осіб. У Збройних Силах України проходять службу на посадах військового капелана священнослужителі від 13 релігійних організацій, а саме: Православна церква України; Українська греко-католицька церква; Українська римсько-католицька церква; Мукачівська греко-католицька єпархія; Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів; Українська церква християн віри євангельської; Українська євангельська церква; Релігійний центр «Рада християнських церков та релігійних організацій “Скинія”»; Центр християнських євангельських

церков України «Перемога»; Духовне управління євангельських християн Української християнської церкви «Нове покоління»; Союз єврейських громад месіанського іудаїзму; Духовне управління мусульман України «УММА»; Духовне управління мусульман Криму.

Унаслідок цього поступово формувалася альтернативний, мобілізаційно-орієнтований релігійний дискурс, який сприяв консолідації національної єдності.

У зазначених умовах капеланський добровольчий рух необхідно розглядати як ідейний супротив ідеології кремля. Це явище стало проявом усвідомленої національно-державницької позиції значної частини українського суспільства.

У структурі гібридного впливу російської федерації особливу роль відіграв релігійний чинник. У період з 2014 – 2021 рр. діяльність Української православної церкви (московського патріархату) (УПЦ (мп)) стала важливим об'єктом громадських і наукових обговорень, зокрема щодо її впливу на обороноздатність та національну безпеку України.

Після початку російської агресії у 2014 р. УПЦ (мп) опинилася в непростій суспільно-політичній ситуації. Вона, з одного боку, заявляла про діяльність у рамках українського законодавства, а з іншого – зберігала канонічний зв'язок із російською православною церквою (рпц), релігійним центром країни-агресора. У контексті війни росії проти України цей інституційний зв'язок набув ще більшої ваги, адже російська федерація активно використовувала релігійні наративи та концепцію «русского мира» як ідеологічну основу своєї агресії.

Концепція гібридної війни здійснюється комбінованим шляхом, не лише збройного протистояння, а й через інструменти «м'якої сили», зокрема культурними та релігійними механізмами впливу. У цьому контексті зокрема релігія розглядається як складова духовної безпеки держави та як фактор формування ідентичності та національної свідомості.

Упродовж 2014 – 2021 рр. у публічному просторі фіксувалися випадки неоднозначних заяв окремих представників УПЦ (мп) щодо подій на Сході України, уникнення чіткої кваліфікації дій росії як агресії, а також факти співпраці окремих священнослужителів з окупаційними адміністраціями. Водночас слід підкреслити, що йдеться не про узагальнення діяльності всіх вірян або духовенства, а про окремі випадки, які стали предметом суспільного резонансу та безпекового аналізу.

Значну увагу варто приділити дослідженню впливу церковної риторики на формування громадської думки, зокрема в регіонах, де історично домінувала проросійська ідентичність. Завдяки використанню проповідей, публічних виступів та інформаційних ресурсів могла створюватися альтернативна концепція подій, яка потенційно ускладнювала процес суспільної консолідації в умовах збройного конфлікту.

Аналіз діяльності УПЦ (мп) у 2014 – 2021 рр. дозволяє окреслити кілька вимірів її впливу на обороноздатність України.

По-перше, через поширення наративів, пов'язаних із концепцією єдності «Святої Русі», могла формуватися проросійська ідентичність. Особливий тиск на людську думку формувався на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей. Це потенційно знижувало рівень суспільної мобілізації в умовах широкомасштабної війни.

По-друге, інформаційно-психологічний вплив через церковне середовище міг сприяти делегітимації окремих державних рішень, зокрема в питаннях євроінтеграції, церковної незалежності та підтримки Збройних Сил України.

По-третє, на тимчасово окупованих територіях релігійний фактор ставав додатковим елементом внутрішньої дестабілізації. У регіонах із підвищеною соціально-релігійною напруженістю виникали добровольчі військові батальйони, що «під словом Божим» виступали проти українського народу, українського православного суспільства та українського воєводства.

Разом із тим, варто наголосити на неоднорідності самої УПЦ (мп), оскільки частина її духовенства та вірян підтримувала територіальну цілісність України та від 2022 – 2026 рр. 1,4 тис. і релігійних громад УПЦ (мп) перейшли до Православної Церкви України (ПЦУ). Проте процес переходу триває, і в умовах гібридної війни навіть поодинокі випадки лояльності до проросійських наративів набувають стратегічного значення.

Лібрुक-Ліпкевич С., к.і.н.

Юрченко Р.

Міхін А.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ УКРАЇНИ В ПІДГОТОВЦІ ДО НАЦІОНАЛЬНОГО СПРОТИВУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДОБРОВОЛЬЦІВ

Досвід сучасної війни за Незалежність України змусив переосмислити підходи до захисту суверенітету та територіальної цілісності держави. Як не дивно – одним із потужних інструментів протидії російському агресору став концепт національного спротиву – системи, що об'єднує зусилля військових, цивільних органів влади та громадян у боротьбі за незалежність України.

Водночас варто зауважити, що шлях України до діючої редакції законодавчого документа щодо національного спротиву був далеко непростим. До 2022 р. територіальна оборона (ТрО) в Україні регулювалася загальним Законом «Про оборону України» (№ 1932-ХІІ від 06.12.1991) (ст. 17–19), який визначав лише основи, а не детальну структуру. Питання ТрО вирішувалися підзаконними актами, Генштабом та місцевими адміністраціями в рамках підготовки до захисту, що часто було неструктурованим.

Територіальна оборона була підпорядкована Генштабу ЗС України, а батальйони часто створювалися за територіальним принципом, але не мали окремої штатної структури до 2014-2015 рр. Основна увага приділялася охороні важливих об'єктів, правовому режиму воєнного стану та організації опору, часто з залученням органів місцевого самоврядування.

У 2015 р. Дмитро Ярош зареєстрував законопроект № 2851 «Про Добровольчий Український Корпус», а пізніше, у 2016 р., презентував концепцію законопроекту «Про Українську добровольчу армію». Проект передбачав легалізацію добровольчих підрозділів як окремої структури в секторі безпеки і оборони, яка мала б власну систему управління, але взаємодіяла б із Збройними Силами України. Згодом Дмитро Ярош відмовився від внесення документа на розгляд, пояснюючи це зміною політичної ситуації та початком процесу інтеграції добровольців у регулярні структури.

Замість ухвалення окремого «Закону Яроша» статус добровольців УДА регулюється загальними Законами України: статус УБД (Учасника бойових дій): регулюється Законом № 2045-1 2019 р., який дозволив бійцям УДА та інших добробатів офіційно отримувати статус УБД і соціальні гарантії, навіть якщо вони не входили до складу офіційних силових структур; частина підрозділів після повномасштабного вторгнення РФ увійшли до складу СБтаСО України, частина залишалась функціонувати в статусі громадських (благодійних, добровільних) організацій.

Законопроект №4504 «Про територіальну оборону України», розроблений групою під керівництвом генерал-майора Сергія Кривоноса, був зареєстрований у ВРУ 16 грудня 2020 р. Його метою було створення добровольчої системи ТрО на базі військових частин, максимальне залучення громадян до захисту своїх громад та формування територіального резерву.

Ключовими положеннями законопроекту № 4504 були:

автономність – виведення підрозділів територіальної оборони зі складу ЗС України в окреме військове формування, підпорядковане Міністерству оборони, але не Генштабу безпосередньо, з широкими повноваженнями місцевих громад;

добровільність – комплектування частин ТрО на основі контракту з добровольцями;

зберігання зброї вдома – передбачалося надання резервістам ТрО права зберігати особисту штатну зброю (після проходження навчання та сертифікації) за місцем проживання для максимально швидкого реагування та максимальної швидкості розгортання;

військова підготовка – передбачалася масова підготовка цивільного населення для дій у разі агресії.

Законопроект № 4504 залишається в історії як альтернативна концепція, яка, здебільшого, через політичну заангажованість, не отримала політичної підтримки на момент голосування.

На сьогодні діючі законодавчі ініціативи щодо національного спротиву в Україні спрямовані на створення обов'язкової системи підготовки населення до захисту держави. Ключовими тут є:

Закон України «Про основи національного спротиву» (1702-IX) – фундаментальний документ, що визначає правові засади територіальної оборони (загальнодержавної системи, що охоплює весь час і територію країни, за винятком районів бойових дій), руху опору (заходи для залучення громадян до прихованої протидії агресору на тимчасово окупованих територіях) та всеохоплюючої підготовки громадян до захисту держави, зокрема щодо формування готовності до захисту Вітчизни, на основі бойового досвіду, військово-патріотичне виховання населення, підготовка громадян до життя в умовах бойових дій.

При цьому підготовка населення визначена стратегічним напрямом і ґрунтується на таких засадах:

загальнодержавний рівень – підготовка організовується Міністерством оборони разом з Міністерством освіти і науки;

вікові категорії – навчання може розпочинатися з 14 років (у межах оновленої програми «Захист України»);

безоплатність – усі заходи з підготовки громадян до спротиву, що проводяться спеціалізованими центрами, здійснюються на безоплатній основі;

завдання підготовки – військово-патріотичне виховання, навчання діям у районах бойових дій та формування готовності до виконання конституційного обов'язку із захисту Вітчизни.

Документ, що діє з 1 січня 2022 р., залишається динамічним: до нього продовжують вносити зміни, щоб адаптувати систему підготовки до актуального бойового досвіду та максимального залучення ветеранів до навчання цивільних.

Постанова Кабінету Міністрів України №478 «Про функціонування центрів підготовки громадян до національного спротиву» регламентує створення органами державної влади або місцевого самоврядування у областях та м. Києві Центрів для програмного навчання (110 год (7 тижнів) /48 год (4 тижні)/8 год) громадян України з метою формування патріотичної свідомості та набуття практичних навичок захисту Вітчизни. Навчання доступне для цивільних осіб (чоловіків та жінок) віком від 18 до 60 років. Окремі елементи підготовки до національного спротиву (початкова підготовка) впроваджуються для молоді з 14 років у межах шкільної програми. До викладання залучаються сертифіковані інструктори, переважно ветерани ЗС України з бойовим досвідом, а також чинні військовослужбовці Сил ТрО та ССО.

Законопроект 13347 про оновлення системи підготовки громадян (кінець 2025 р.) – прийнятий за основу, має на меті змінити підходи до формування оборонної свідомості, обов'язкову та керовану державою підготовку, а також зміни до законів про мобілізацію та військовий обов'язок.

Ключовими особливостями законопроекту 13347 є:

трансформація підготовки – замість БЗВП запроваджується загальна підготовка до національного спротиву для студентів та учнів, яка стає обов'язковою незалежно від статі;

охоплення – програми поширюються на здобувачів вищої, фахової передвищої та повної загальної середньої освіти;

практичні заняття – підготовка передбачає практичні тренування на полігонах та стрільбищах ЗС України;

учасники – до проведення залучаються ветерани війни, заклади освіти, спортивні установи та громадські об'єднання;

відповідальність – за процес відповідають МО, МОН та місцева влада.

Вищеперераховані заходи спрямовані на посилення обороноздатності країни шляхом системного навчання населення, формування у громадян розуміння їхньої ролі у захисті України, навчання дій в умовах бойових дій та надзвичайних ситуацій. Особлива увага приділяється військово-патріотичному вихованню, яке формує стійку мотивацію до захисту Вітчизни.

Лівінська Ю., Ph.D

Черненко А., к.військ.н.

Рудковський О.

Цицик М.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОСВІД ДОБРОВОЛЬЧИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ З 2014 РОКУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК БОЙОВОГО ЕКІПРУВАННЯ

Добровольчий рух є невід'ємною складовою української військово-історичної традиції, що простежується від козацьких формувань і визвольних змагань ХХ століття до подій новітньої історії. У 2014 р., в умовах збройної агресії російської федерації та обмежених можливостей системи державної оборони, добровольчі військові формування стали одним із ключових чинників стримування противника та збереження Української державності. Їх діяльність поєднала історичний феномен народного спротиву із сучасними формами ведення бойових дій.

Формування добровольчих батальйонів у 2014 р. відбувалося у стислий термін та в умовах дефіциту штатного озброєння й екіпірування. Значна частина матеріально-технічного забезпечення надходила через волонтерські ініціативи, благодійні фонди та особисті ресурси добровольців. Це зумовило різноманітність бойового екіпірування, яке включало бронезилети різних класів захисту, шоломи іноземного виробництва, саморобні або цивільні розвантажувальні системи. Водночас саме ця ситуація сприяла швидкому накопиченню практичного бойового досвіду щодо ефективності засобів індивідуального захисту.

Добровольчі підрозділи першими зіткнулися з інтенсивним застосуванням стрілецької зброї, артилерії та мінно-вибухових засобів, що актуалізувало проблему індивідуального бронезахисту. У ході бойових дій 2014–2015 рр. на Сході України сформувалося розуміння необхідності

використання бронежилетів із жорсткими бронеплитами, які здатні забезпечити захист від гвинтівкових куль. Водночас добровольці активно застосовували комбіновані системи, які поєднували м'який балістичний захист з керамічними або металевими вставками, що заклало підґрунтя для створення сучасних модульних бронежилетів.

Особливе значення має внесок добровольчих формувань у поширення модульного підходу до бойового екіпірування. Практика бойового застосування показала доцільність адаптації конфігурації бронежилета залежно від завдань від мобільних штурмових дій до тривалої оборони позицій. Це призвело до широкого використання plate carrier-систем, додаткового бокового та плечового захисту, а також оптимізації розміщення спорядження на бронежилеті.

Важливою складовою бойового екіпірування добровольців стала тактична медицина. Саме у добровольчих підрозділах стандарти Tactical Combat Casualty Care (ТССС) почали впроваджуватися як елемент культури виживання на полі бою. Індивідуальні аптечки, турнікети, гемостатичні засоби стали обов'язковою частиною екіпірування, що значно знизило рівень бойових втрат. Результати бойової діяльності згодом були інтегровані у систему підготовки та забезпечення Збройних Сил України.

Із входженням добровольчих батальйонів до складу Збройних Сил України, Національної гвардії та інших силових структур напрацьований ними практичний доробок набув системного характеру. Багато технічних і організаційних рішень, апробованих добровольцями, були враховані при формуванні тактико-технічних вимог до штатного бойового екіпірування. Це стосується зокрема модульності бронежилетів, зменшення їх маси, сумісності з медичними та комунікаційними системами.

У період повномасштабної агресії російської федерації з 2022 р. історичний досвід добровольчих формувань знову набув особливої актуальності. Масове залучення добровольців і створення підрозділів територіальної оборони відбувалися вже з урахуванням уроків 2014 р., зокрема у сфері індивідуального бронезахисту та комплексного бойового екіпірування. Це забезпечило значно вищий рівень підготовленості особового складу на початкових етапах бойових дій.

Таким чином, добровольчі військові формування України – не лише важливе явище сучасної історії, а й потужне джерело практичного досвіду, яке безпосередньо вплинуло на розвиток систем бойового екіпірування та індивідуального бронезахисту. Їхня діяльність сприяла вдосконаленню тактики, підготовки, медичної допомоги, логістики та комунікацій, створивши ефективний зворотний зв'язок між польовими потребами й вітчизняною промисловістю й органами державного забезпечення. Це підтверджує спадковість традицій народного спротиву, підкреслює роль громадянського суспільства в обороноздатності країни й зміцнює соціальний зв'язок між населенням та збройними силами. Водночас досвід добровольців продемонстрував здатність українського суспільства до швидкої адаптації в умовах сучасної війни, заклав підвалини для подальшої модернізації оборонних практик та політики безпеки.

МАРКІЯН ПАСЛАВСЬКИЙ («ФРАНКО»): ІНТЕЛЕКТУАЛ У СТРОЮ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ УКРАЇНИ

Російсько-Українська війна з 2014 р. актуалізувала феномен добровольчого руху як одного з ключових чинників збереження Української державності. На тлі масової участі громадян у добровольчих формуваннях вирізнялися постаті, чий внесок не обмежувався військовими діями, а мав значення для розвитку громадянської свідомості та відповідальності. Серед них особливе місце посідає Маркіян Паславський – доброволець із досвідом західної військової підготовки, інтелектуал і управлінець, чия роль у перші роки війни залишається недостатньо осмисленою в науковому дискурсі.

Початковий етап війни характеризувався браком боєздатних підрозділів, обмеженими ресурсами та необхідністю швидкої мобілізації суспільства. Саме в цих умовах добровольчі формування виконали критичну функцію – закриття прогалів оборони, формування бойового ядра та нової військової культури. Водночас добровольчий рух став середовищем інтеграції різних соціальних груп: ветеранів, активістів, науковців, представників діаспори.

Маркіян Паславський (1959–2015 рр.) народився у США в родині української діаспори. Отримав освіту в американських університетах, служив у збройних силах США, працював у сфері управління та інвестицій. Після початку російської агресії добровільно повернувся до України та вступив до лав добровольчих підрозділів, обравши позивний «Франко» – символічний жест ідентифікації з українською інтелектуальною традицією.

Паславський репрезентує тип добровольця, для якого війна є не лише обороною території, а й захистом ціннісних засад держави. Його військовий досвід, поєднаний з управлінським мисленням, сприяв впровадженню дисципліни та стандартів планування, формуванню культури відповідальності командирів, передачі знань і навичок особовому складу.

На відміну від образу так званого стихійного добровольця Паславський уособлює усвідомлений вибір служіння, де професіоналізм і світогляд є рівнозначними складниками бойової ефективності.

Маркіян Паславський загинув у 2015 р. під час бойових дій на Сході України. Його смерть набула символічного виміру: представник української діаспори, який мав можливість залишитися в безпеці, свідомо обрав фронт. Це посилює наратив про глобальний характер української боротьби та єдність українців незалежно від місця проживання.

Попри значущість постаті Паславського, його роль залишається фрагментарно висвітленою. У публічному просторі переважають героїчні

некрологи, тоді як його управлінський внесок у становлення добровольчих підрозділів, вплив західної військової культури на локальні практики, світоглядні мотивації діаспорного добровольця потребують системного наукового аналізу.

Діяльність Маркіяна Паславського має як практичне, так і символічне значення для сучасної України, оскільки поєднує професійні військові навички, організаційні компетенції та свідому громадянську позицію. Паславський, використовуючи службу у збройних силах США та організаційні навички, впроваджував у добровольчі підрозділи принципи системного планування, чіткого розподілу обов'язків і комплексної підготовки особового складу. Це дозволяло підвищувати ефективність бойових дій, формувати культуру дисципліни та відповідальності серед особового складу, що в умовах нестабільної ситуації на фронті мало стратегічне значення. Аналогічні підходи застосовували українські січові стрільці у 1917–1921 рр., які організовували тренування, розподіл ресурсів і логістику в таборах, забезпечуючи високу боєздатність підрозділів навіть у складних умовах війни.

Особливого історичного значення набув безпосередній приклад лідерства Паславського. Він не обмежувався дорадчою або організаційною роллю, а перебував на передовій разом зі своїм підрозділом, розділяючи всі ризики та труднощі фронтового життя. Така модель командування сприяла високій довірі підлеглих і моральній стійкості військового колективу. Історичним аналогом є практика командирів Українських січових стрільців, які безпосередньо брали участь у боях та підтримували бойовий дух своїх підлеглих, поєднуючи дисципліну та ефективність із прикладом особистої відваги.

Паславський також набуває символічного значення як представник української діаспори, який свідомо обрав фронт замість безпечного життя за кордоном. Його добровільна участь у бойових діях і загибель під час виконання бойового завдання стали моральним орієнтиром для побратимів та всього українського суспільства, демонструючи, що захист держави є спільною справою всього українського народу, незалежно від місця проживання. Подібно до героїчних вчинків окремих командирів і стрільців 1917–1921 рр. його дії формують сучасну національну пам'ять і культурну ідентичність.

Таким чином, подвиг Маркіяна Паславського поєднує практичну, організаційну та символічну цінність.

Він є прикладом ефективного впровадження міжнародного досвіду в українські реалії, моделлю відповідального лідерства та елементом формування сучасного національного пантеону героїв, що забезпечує продовження та розвиток традицій добровольчого руху від Української революції 1917–1921 рр. до сучасного етапу боротьби за державність.

Ломов А.
Кирильчук В.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

«ДО БОЮ, ПАНОВЕ!» УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014 – 2026 рр.

Російсько-Українська війна, що розпочалася у 2014 р. з анексії Криму та збройної агресії на сході України, стала одним із найвизначальніших випробувань для Української державності. У критичний момент, коли Збройні Сили України перебували у стані глибокої кризи, вирішальну роль у стримуванні ворога відіграли українські добровольці. Гасло «До бою, панове!» стало символом рішучості, честі та готовності громадян стати на захист Батьківщини без примусу, наказу чи гарантій.

Добровольчий рух став унікальним явищем новітньої української історії, поєднавши в собі громадянську відповідальність, патріотизм і самопожертву.

Навесні 2014 р. Україна фактично не мала боєздатної армії, здатної протистояти повномасштабній агресії російської федерації. У цих умовах тисячі громадян – ветерани, активісти Майдану, студенти, робітники, підприємці – добровільно взяли до рук зброю. Саме тоді почали формуватися перші добровольчі батальйони: «Дніпро-1», «Азов», «Айдар», «Донбас», «Правий сектор», батальйони ОУН та інші.

Добровольці часто не мали належного спорядження, військового вишколу чи забезпечення, але компенсували це високою мотивацією та моральною стійкістю. Їхня участь дозволила зупинити просування ворога, стабілізувати лінію фронту та виграти час для відновлення регулярної армії.

Українські добровольці стали не лише військовою силою, а й важливим моральним фактором війни. Їхній приклад довів, що українська нація здатна до самоорганізації та захисту власної держави. Добровольці підрозділи брали активну участь у ключових боях 2014-2015 рр.: за Іловайськ, Донецький аеропорт, Маріуполь, Піски, Широкине.

З часом значна частина добровольчих формувань була інтегрована до складу Збройних Сил України, Національної гвардії та інших силових структур. Це сприяло професіоналізації війська та зміцненню обороноздатності держави.

24 лютого 2022 р. росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Добровольчий рух знову проявив себе з надзвичайною силою. Сотні тисяч українців стали до лав ЗСУ, територіальної оборони та добровольчих формувань. До захисту України долучилися також іноземні добровольці, що підкреслило міжнародну підтримку української боротьби.

У 2022 – 2026 рр. добровольці відіграли ключову роль в обороні Києва, Харкова, Миколаєва, у боях за Бахмут, Авдіївку, на південному та

східному напрямках. Вони стали символом незламності українського народу та доказом того, що війна є справді народною.

Добровольці вплинули не лише на хід війни, а й на українське суспільство загалом. Вони сприяли формуванню нової національної ідентичності, заснованої на цінностях свободи, гідності та відповідальності. Ветерани-добровольці стали активними учасниками громадського життя, волонтерського руху, політики та освіти.

Добровольчий рух уже сьогодні займає почесне місце в історичній пам'яті України, а його учасники – серед героїв сучасної національної боротьби.

Українські добровольці у російсько-Українській війні 2014–2026 рр. стали вирішальним чинником збереження незалежності та територіальної цілісності України. Вони довели, що сила держави – у свідомих громадянах, готових стати на її захист. Гасло «До бою, панове!» перетворилося на історичний заклик, який уособлює дух українського спротиву та незламності.

Без перебільшення буде сказати, що добровольчий рух є не лише сторінкою війни, а й фундаментом майбутньої сильної української держави.

Лук'янченко С., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

BELARUSIAN VOLUNTEERS IN UKRAINIAN MILITARY FORMATIONS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR, 2014–2026

The participation of Belarusian volunteers in the Russian-Ukrainian war consists of two periods: the first – from 2014 to 2018, and the second – ongoing since February 2022.

In 2013, the Revolution of Dignity took place in Ukraine – a Ukrainian protest against the decision of President of Ukraine V. Yanukovich and the Cabinet of Ministers of Ukraine to suspend preparations for signing the Association Agreement between Ukraine and the European Union, and for the European future of the country. This marked the beginning of a new stage in the struggle for the independence of the Ukrainian people. The Russian Federation set the goal of interrupting Ukraine's European integration processes. In 2014, Russia annexed and occupied Crimea. From April 14, 2014 to April 30, 2018, the Government of Ukraine was forced to conduct an Anti-Terrorist Operation in eastern Ukraine, aimed at countering illegal Russian and pro-Russian armed formations in the war in eastern Ukraine. A volunteer movement was formed in Ukraine. March 14, 2014 – the day when 570 volunteer Maidan activists enlisted as reservists in the National Guard of Ukraine – is considered Volunteer Day.

Belarusian citizens joined the creation of the tactical group “Belarus,” which united Belarusians of the first assault company of the fifth battalion of the Volunteer Ukrainian Corps «Right Sector» (reserve). The unit was created in 2015 as a light infantry unit and carried out tasks in the hottest spots: Avdiivka,

the Butivka mine, Pisky, Volnovakha, and Marinka. At the beginning of its creation, the number of fighters was approximately 30 people. At the end of 2015 – beginning of 2016, part of the DUK battalions formed the basis of a new independent volunteer formation – the «Ukrainian Volunteer Army» (commander – D. Yarosh). The integration of «Right Sector» into the Armed Forces of Ukraine took place after the start of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022. In November 2022, the DUK PS was disbanded and reformatted into the 67th Separate Mechanized Brigade «DUK.» Many citizens of Belarus were also among the fighters of «Donbas» (a battalion within the National Guard of Ukraine) and «Azov» (since 2014 a regiment within the National Guard of Ukraine).

The so-called detachment «Pahonia», unlike the TG «Belarus», never existed as a separate unit. «Pahonia», in essence, since 2014 performed the functions of a mobilization center or a support center for Belarusians who decided to go to fight for Ukraine. According to data from the Civil Sector of the «Pahonia» detachment, about 200–250 Belarusian citizens participated in the war in Donbas on the Ukrainian side. As for those volunteers from Belarus who passed through the «Pahonia» detachment directly, their number is estimated by the Civil Sector at approximately 20–30 people. The absence of reliable statistics in «Pahonia» is explained by organizational features.

On March 25, 2022, when Belarusians celebrate Freedom Day, from volunteers who comprised the Tactical Group «Belarus», participants of the «White Legion» and the «Young Front», as well as other Belarusians who had not previously belonged to these formations, the Kastus Kalinouski Battalion was formed as part of the Armed Forces of Ukraine.

The Belarusian regiment of the Armed Forces of Ukraine was formed as a battalion to defend Kyiv from the Russian invasion of 2022. The formation also includes a group of volunteers of the Belarusian «Black Cat». It conducted its first battles near Irpin, where, in particular, Dmytro «Terror» Apanasovych and deputy commander Alyaksei «Tur» Skoblya were killed; the latter was posthumously awarded the title Hero of Ukraine.

On May 21, 2022, commander Denis Prokhorov («Kit») announced the transformation of the Kalinouski Battalion into a regiment, which included the «Litvin» battalion (in March 2022, Belarusians of Odesa created the Ilya Litvin volunteer detachment to assist the Armed Forces of Ukraine).

The «Volat» battalion was named in honor of volunteer Pavlo Suslov («Volat»), a native of Homel. Since 2016, as a contract serviceman, he defended Ukraine. Initially he fought in one of the volunteer battalions, later engaged in reconnaissance and sabotage activities, and after the beginning of the large-scale war became commander of a reconnaissance company. He was killed in the Kherson direction in 2022.

The «Terror» battalion (named after Dmytro Apanasovych, call sign «Terror», who knew military affairs and sniping, and was killed in the battles for Irpin) separated into a separate unit, becoming the basis of the Belarusian Volunteer Corps – a new formation created by veterans of the battles of 2014–2016, in particular from «Azov» and the tactical group «Belarus». New volunteers

underwent training at their base. The regiment commander became Velir, who had been fighting in Ukraine since 2014.

The new commander of the Kastus Kalinouski Regiment, Denis Prokhorov («Kit»), in an interview with online.ua stated that its number reaches 5,000 fighters. In 2024, Denis Prokhorov left the post of regiment commander. At present he is responsible for financing and financial accounting of the regiment. The commander of the Kastus Kalinouski Regiment is Pavlo Shurmei (call sign «Dzyadzko»), who temporarily performs these duties. For a free Ukraine and Belarus, Dzyadzko has been fighting since the beginning of Russia's full-scale invasion.

Thus, Belarusian volunteers, by creating a national military formation, initiated the organization of the Belarusian Liberation Army.

Today, the Kastus Kalinouski Regiment is already a military-civil project that unites Belarusian volunteers who took part in combat operations in Ukraine or in their support, regardless of affiliation with units of the Armed Forces of Ukraine or citizenship, and who share its mission: «Countering Russian aggression and the liberation of Belarus!» The regiment was strengthened through the civic movement «Kalinouski» whose goal since 2024 has been to unite nationally conscious Belarusians with an active civic position and various Belarusian national liberation movements and to secure the support of the United Transitional Cabinet of Sviatlana Tsikhanouskaya (created in 2022): the government will restore constitutional legality and order, ensure the transition of power from dictatorship to democracy, and create conditions for fair and free elections. Pavel Latushko became the representative for the transition of power, Oleksandr Azarov – representative for the restoration of law and order, Valery Kavaleuski – representative for foreign affairs, and Valery Sakhshchyk – representative for defense and national security.

One of the founders of the Civic Movement «Kalinouski», former commander of the Kastus Kalinouski Regiment Denis «Kit» Prokhorov stated that the strategic goal of creating the «Kalinouski» movement is to combine the capabilities and resources of Belarusian paramilitary, military, and civic associations and initiatives, as well as representatives of the Belarusian democratic forces, in order to restore the democratic system and constitutional order in the Republic of Belarus.

To implement the strategic goal, there arose a need to create a Coordination Center of the regiment regarding financing, replenishment of mobilization resources, improvement of technical support, strengthening of patronage service and coordination of information support of the regiment both in Ukraine and abroad, and to establish communication with the representative for defense and national security of the government of S. Tsikhanouskaya. The Kalinouski Regiment took part in the battles for Irpin and Bucha in the Kyiv region, in battles in the Kharkiv region (Kupiansk), Luhansk region (Sievierodonetsk, Lysychansk), Donetsk region (Bakhmut), Mykolaiv region, and Kherson region. On September 25, 2024, the Supreme Court of Belarus declared the Kalinouski Regiment and its structures a terrorist organization: the «Volat», «Litvin», and

«Western» battalions, the UAV unit named after Mykyta Kryvtsov, the «АТАМ» and «Tanga-Ramea» detachments, the mobilization center of the «Belarusian House in Warsaw» foundation, and the military-civil movement «Kalinouski».

Лучка Т.
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ЖІНОЧИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: НОВІ РОЛІ ТА ВИКЛИКИ

Жіночий добровольчий рух в російсько-Українській війні став одним із ключових вимірів сучасного українського спротиву, водночас зруйнувавши традиційні уявлення про «чоловічу» війну та оголившись низку структурних проблем у Секторі безпеки і оборони. Від початку війни на Донбасі у 2014 р. жінки масово долучилися до оборони держави як добровольці – у бойових підрозділах, медичних службах, волонтерських мережах і штабах забезпечення. За офіційними даними, на кінець 2021 р. в Збройних Силах України проходило службу близько 33 тисяч військовослужбовиць (приблизно 20% особового складу), а близько 17 тисяч жінок уже мали статус ветеранок війни на Донбасі; після повномасштабного вторгнення 2022 р. кількість жінок у війську зросла до приблизно 50–60 тисяч, з них десятки тисяч залучені до бойових або наближених до фронту посад, і для значної частини з них стартовою точкою був саме добровольчий формат.

Дослідження й адвокаційний проєкт «Невидимий батальйон» показали, що в перші роки війни жінки фактично виконували бойові функції, але формально обіймали «жіночі» посади – зв'язківців, медиків, кухарок, швачок, працівниць лазні, тобто їх реальний внесок не відбивався ні в штатних розкладах, ні в офіційній статистиці. У добровольчих батальйонах, зокрема в підрозділі «Айдар», жінки брали участь у бойових виходах, працювали стрільцями, санітарними інструкторами, водіями на передовій, проте змушені були залишатися в напівлегальному статусі «волонтерок», без належного забезпечення і чіткого правового становища, про що свідчать, зокрема, спогади доброволиці Вікторії Дворецької. Лише завдяки послідовному тиску знизу – з боку жінок-доброволиць, правозахисниць і дослідниць – відбулося розширення переліку бойових посад, відкритих для жінок, і було запущено процес нормалізації їх присутності у бойових підрозділах.

Соціологічні дослідження фіксують поєднання кількох базових мотивів участі жінок у війні як доброволиць: захист країни й родини, відповідальність за спільноту, прагнення справедливості та суб'єктності, а також особистий досвід війни – окупація, втрата рідних, руйнування дому. Для багатьох жінок Євромайдан і подальша агресія росії стали точкою входу в політичну суб'єктність: від участі в протестах і волонтерських ініціативах – до усвідомленого рішення взяти зброю. Показовим є приклад жінок з Бучі, які,

пройшовши досвід окупації та безпосереднього насильства з боку російських військ, добровільно вступили до підрозділів мобільної протиповітряної оборони, що спеціалізуються на збитті російських дронів, щоб захищати власне місто. Для частини доброволиць вирішальним мотивом стає також солідарність із побратимами та посестрами – бажання розділити ризики з близькими, які вже воюють, і не залишатися в пасивній ролі у тилу.

Попри розширення формальної участі жінки-доброволиці стикаються з низкою системних викликів, які безпосередньо впливають на ефективність їхньої служби. Насамперед ідеться про нерівність статусу і визнання: тривалий час жінки, що виконували бойові функції, не мали відповідних записів у військових документах, що позбавляло їх доступу до пільг, статусу учасниць бойових дій і повноцінної репрезентації у ветеранській політиці. До цього додається інфраструктурна й побутова неготовність війська – відсутність належного обмундирування, бронезилетів, засобів гігієни та адаптованих побутових умов для жінок, що тривалий час компенсувалося волонтерськими зусиллями, а не системними рішеннями з боку держави. Важливою проблемою залишаються гендерні стереотипи і практики дискримінації: дослідження фіксують випадки, коли жінок відмовлялися брати до бойових підрозділів, залишаючи для них «природні» доглядові ролі, а також повідомлення про сексуальні домагання, нерівні можливості кар'єрного зростання та несправедливі дисциплінарні підходи.

Додатковим виміром є психологічне навантаження: жінки-доброволиці часто несуть подвійну ношу – одночасно бойову й емоційно-репродуктивну, оскільки беруть на себе роль неформальних психологічних «опор» для побратимів, підтримують зв'язок із родиною, дбають про дітей на відстані, що підсилює ризики вигорання та посттравматичних розладів. Ці виклики особливо гостро проявилися в період, коли добровольчі підрозділи інтегрувалися у Збройні Сили України та Національну гвардію, а неформальний статус жінок-«волонтерок» мав перетворитися на повноцінну військову службу з усіма правами та обов'язками. Водночас саме активність жінок-доброволиць стала каталізатором доктринальних і нормативних змін у Секторі оборони: адвокаційні кампанії «Невидимого батальйону» сприяли перегляду переліку посад, відкритих для жінок, запровадженню окремих стандартів обліку, підготовки та забезпечення, а також зміні публічного дискурсу – від образу «жінки-жертви війни» до образу повноцінної воїтельки й захисниці.

Медіа, документальне кіно та публічні історії учасниць добровольчих підрозділів – від фронтових медикінь до командирок підрозділів безпілотних систем і мобільної ППО – дедалі більше легітимують жіночу присутність на фронті в очах суспільства, фіксуючи її не як виняток, а як нову норму. Тим самим жіноче добровольство посилює стійкість держави не лише у військовому, а й у соціальному вимірі, підштовхуючи до переосмислення гендерних ролей, перерозподілу відповідальності в родині й суспільстві та формування нової моделі громадянського патріотизму, де захист країни стає спільною справою, а не привілеєм окремої статі.

Таким чином, жіночий добровольчий рух в російсько-Українській війні засвідчив, що українські жінки є не периферійними учасницями, а повноцінними суб'єктами оборони держави – від перших добровольчих батальйонів 2014 р. до високотехнологічних підрозділів протиповітряної оборони та безпілотної розвідки у 2022–2026 рр. Масштаб їхньої участі, поєднання бойових, волонтерських, командних і експертних ролей, а також послідовна адвокація прав і визнання з боку самих військовослужбовиць змусили державу переглянути нормативну базу, кадрову політику, механізми соціального захисту та публічний дискурс щодо жінки у війську. Водночас цей досвід оголив структурні проблеми – від дефіциту гендерно чутливої військової інфраструктури та формалізованого статусу до поширених стереотипів і практик дискримінації, що безпосередньо впливають на боєдатність і психологічну стійкість підрозділів. Саме тому жіночий добровольчий рух слід розглядати не лише як складову військової історії, а як ресурс модернізації сектору безпеки й оборони, тест на інституційну зрілість держави та індикатор глибини демократичних перетворень у пост-революційній Україні.

Мартинюк І., к.біол.н.

Ємельянов О., PhD

Шматов Є.

Погребняк Т.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

УКРАЇНСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ-ДЕМІНЕРИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ THE HALO TRUST ТА MAG В УКРАЇНІ (2014 – 2026 рр.): ПОКЛИК, ОСОБЛИВОСТІ, ВНЕСОК

Події після 2014 р. засвідчили, що російсько-Українська війна в Україні має не лише військово-політичний вимір, а й тривалі просторові наслідки, пов'язані з руйнуванням інфраструктури та масштабним мінуванням територій, особливо з моменту повномасштабного вторгнення з лютого 2022 р. Цим явищам є докази у вигляді зруйнованих будинків, замінованих полів, доріг, лісосмуг, узбіч населених пунктів. Мінна небезпека стала одним із найбільш тривалих і підступних наслідків бойових дій. Вона не зникає разом із тишею на фронті, а роками впливає на життя цивільного населення, стримує відновлення територій і забирає здоров'я та життя навіть після завершення проведення активних бойових дій.

У таких умовах особливу роль в Україні відіграли міжнародні гуманітарні організації з протимінної діяльності, зокрема The HALO Trust та Mines Advisory Group (MAG). Проте за сухими назвами структур стоять конкретні люди – українські добровольці-демінери, які свідомо обрали небезпечну, виснажливу й часто непомітну працю. За даними The HALO

Trust, ще на початку 2022 р. команда в Україні налічувала близько 200 співробітників. Проте вже до кінця 2023 р. штат організації зріс до $\approx 1\,200$, а до 2025 – до $\approx 1\,500$ осіб, більшість з яких – українські працівники. Організація MAG також активно залучила місцевих українців: з 2022 р. понад 400 українців було набрано в різні підрозділи MAG на потреби розмінування та підтримки місцевих громад. Саме з 2022 р. спостерігається чітка динаміка зростання кількості українських спеціалістів, що відповідає загальному збільшенню обсягів робіт. Цікавим фактором у цих організаціях є те, що близько 30 % усіх співробітників – це жінки. При цьому вони працюють не лише в адміністративних або допоміжних ролях, а й на функціонально важливих напрямках: у командах розвідки, аналізу безпеки та навіть в управлінських складах окремих команд. MAG у 2025 р. запустила проєкт «Female Lens» та фінансує виключно жіночі групи демінерок для покращення гендерної рівності в секторі. Присутність значної частки жінок в «активних ролях» дещо змінила традиційні уявлення про «чисто чоловічу» роботу сапера чи демінера та продемонструвала, що професійність визначається не статтю, а навичками й дисципліною. Для багатьох із них цей шлях став не просто професією, а формою особистої участі у війні, альтернативою зі зброєю в руках, але не менш важливою для безпеки та реального внеску у безпеку і відновлення України.

Перші українські фахівці із розмінування (демінери) в міжнародних організаціях з'явилися не за рахунок планового набору кадрів, а радше як відповідь суспільства на виклик війни. Значна частина з них – колишні військовослужбовці, добровольці АТО, сапери Збройних Сил або люди з технічною освітою, які вже мали досвід роботи з вибухонебезпечними предметами. Інші – цивільні, що втратили дім, роботу або близьких і шукали спосіб бути корисними не на словах, а на практиці. Для українських добровольців-демінерів мотивація рідко зводилась до матеріального чинника. Частіше йшлося про внутрішнє відчуття відповідальності: якщо не я, то хто очистить цю землю; якщо не зараз, то коли? Саме цей мотив – повернути безпечне життя у власні громади відрізняв українських фахівців від багатьох іноземних контрактних працівників.

Діяльність The HALO Trust та MAG в Україні суттєво відрізняється від їхніх місій у країнах Африки чи Азії. Український контекст вимагав швидкої адаптації до мінливої бойової обстановки, широкого спектра боєприпасів і масового застосування саморобних вибухових пристроїв.

Українські добровольці-демінери часто працюють в складних умовах – не лише на «лінії фронту» після звільнення територій, а й уздовж доріг, у сільській місцевості та на промислових об'єктах, де залишкова мінна загроза була особливо високою. Це вимагає не лише технічних навичок, а й тактичного мислення, розуміння логіки мінування, притаманної саме російським підрозділам. Знання місцевості, мовного та культурного середовища дають українцям суттєву перевагу в роботі з населенням – від опитування свідків до маркування небезпечних зон. Географія діяльності демінерів періодично

змінювалась та розширялася, працювали в ключових регіонах, що постраждали від інтенсивного мінування, де залишкова мінна загроза була особливо високою. Зокрема, зони гуманітарної розмінувальної діяльності починалися з північних областей, таких як Київська, Чернігівська, Сумська, пізніше в період після 2023 р. активні райони протимінної діяльності поширювались також на Харківську, Миколаївську та Херсонську області. В той же час здійснювалась ідентифікація гуманітарних потреб та розгортання додаткових команд в Донецькій і Запорізькій областях.

Важливою особливістю стала й психологічна складова. Демінери нерідко очищали території власних сіл або міст, де кожен метр був пов'язаний з особистими спогадами. Це створювало додаткове емоційне навантаження, яке вимагало високого рівня самоконтролю та професійної витримки.

Реальний внесок українських добровольців-демінерів у діяльності The HALO Trust та MAG важко виміряти лише кількістю знешкоджених вибухонебезпечних предметів. По-перше, саме завдяки роботі українських команд стало можливим повернення до сільськогосподарського використання значних площ життєво важливих земель, відновлення логістичних маршрутів, реконструкція зруйнованого житлового фонду та об'єктів інфраструктури. Виявлено та сприяло знешкодженню десятків тисяч мін та інших вибухонебезпечних предметів, що безпосередньо підвищило безпеку для цивільного населення. По-друге, українські демінери стали носіями унікального практичного досвіду, який поступово інтегрується у національну систему протимінної діяльності. Розширено систему освіти з безпеки мінної загрози: сотні тисяч людей пройшли навчання з мінної обережності, що значно знизило ризики випадкових травм чи смертей. Зокрема, за період 2025-2026 рр. підготовлено понад 600 сертифікованих інструкторів із просвіти щодо мінної небезпеки (проєкт «Training of Trainers»). Історична динаміка інтенсивного розширення, особливо з початку 2024 р., змістила фокус на масштабне гуманітарне розмінування, масштабування команд, впровадження нових технологій (зокрема, механізовані засоби включно з MineWolf, робочі дрони), активну участь місцевих громад, що разом сприяє більш системній національній відповіді на мінну загрозу, прискорює технічні огляди та зменшує час людської експозиції в небезпечних ділянках. Тільки за 2025 р. було очищено близько 8 млн м², що вдвічі перевищило показники 2024 р.

Не менш важливим є й міжнародний аспект. Участь українців у складі відомих гуманітарних організацій змінила сприйняття України з країни-реципієнта допомоги на країну-партнера, що формує власні професійні кадри та ділиться досвідом. Українські фахівці брали участь у підготовці нових груп, адаптації методик до умов сучасної війни, формуванні стандартів безпеки, актуальних саме для конфліктів високої інтенсивності.

Українські добровольці-демінери в міжнародних організаціях The HALO Trust та MAG стали не другорядним елементом гуманітарних місій, а їх ключовою опорою в українських реаліях, особливо після 2022 р. Їхній

вибір – це приклад служіння державі поза класичними рамками військової служби, але з не меншою мірою ризику та відповідальності.

Саме завдяки таким людям розмінування в Україні перестало бути суто зовнішньою допомогою і набуло ознак національної спроможності. Їхній досвід, набутий у складних і часто екстремальних умовах, має стати основою для подальшого розвитку вітчизняної системи гуманітарного розмінування, підготовки фахівців і формування довгострокової безпекової політики.

Українські добровольці-демінери – це тихі герої війни, праця яких рідко потрапляє на перші шпальти, але саме вони повертають життя туди, де ще вчора панувала прихована смерть під ногами.

Мельник В.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

МІСЦЕ ТА РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ДОБРОВОЛЬЦІВ В ХОДІ БОЇВ ЗА МОЩУН У 2022 РОЦІ

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у лютому 2022 р. стало каталізатором масштабної трансформації системи національної оборони, у межах якої добровольчий рух набув особливого значення як чинник оперативного посилення регулярних військових формувань. В умовах обмеженого часу на розгортання повноцінних бойових угруповань саме добровольці забезпечили швидке нарощування оборонного потенціалу на загрозливих напрямках. Одним із найбільш показових прикладів ефективної участі добровольців у стримуванні просування противника стали бої за населений пункт Мощун Київської області, які відбувалися в березні 2022 р. та мали ключове значення для зриву наступу російських військ на столицю України.

Оперативно-тактичне значення цього населеного пункту визначалося його розташуванням у системі лісисто-болотистої місцевості на північно-західних підступах до Києва, що створювало як сприятливі умови для оборони, так і серйозні виклики для підрозділів, які не мали достатнього бойового досвіду. У цих умовах українські добровольці, які прибували до району бойових дій у складі підрозділів територіальної оборони або зведених тактичних груп, брали активну участь у формуванні оборонних рубежів, використовуючи природні властивості місцевості.

Значну роль добровольці відіграли у проведенні інженерних заходів. На початковому етапі боїв вони залучалися до обладнання позицій для підрозділів та протитанкових засобів, створення мережі укриттів для особового складу, а також маскуванню позицій у лісовій зоні. Конкретним прикладом є організація системи вогневих засідок уздовж лісових просік, які перекривали ймовірні маршрути висування бронетехніки противника.

Це дозволяло вести ефективний вогонь з коротких дистанцій і знижувати ефективність застосування противником важкого озброєння.

У ході активних бойових дій добровольці широко застосовували тактику дій малими групами. Наприклад, зведені добровольчі підрозділи здійснювали розвідувально-бойові виходи з метою виявлення передових підрозділів противника, уточнення побудови бойових порядків і кількість вогневих засобів. У ряді випадків такі групи вступали у вогневий контакт, завдавали противнику втрат і примушували його до передчасного розгортання, що дезорганізовувало наступальні дії російських військ.

Показовим прикладом ролі добровольців у боях за Мощун стало їх залучення до протидії диверсійним групам противника, які намагалися проникнути вглиб оборони наших сил з використанням лісових масивів. Добровольці, добре орієнтуючись на місцевості та використовуючи знання особливостей рельєфу, організовували систему спостереження і вогневого ураження, що дозволяло своєчасно виявляти такі групи та знищувати їх до виходу на ключові рубежі оборони.

Окреме місце в діяльності добровольців посідала участь у забезпеченні взаємодії між різними підрозділами. У складних умовах бойової обстановки вони нерідко виконували функції зв'язкових, передаючи інформацію між опорними пунктами, підрозділами територіальної оборони та регулярними частинами Збройних Сил України. Така діяльність була особливо важливою в умовах порушення системи управління внаслідок вогневого впливу противника та засобів радіоелектронної боротьби.

Значний внесок добровольці зробили і в підтриманні логістичного забезпечення оборони Мощуна. В умовах постійних артилерійських обстрілів вони забезпечували доставку боєприпасів, продовольства та медичних засобів до передових позицій, а також брали участь в евакуації поранених. У ряді випадків саме завдяки діям добровольців вдавалося зберегти боєздатність підрозділів, які тривалий час перебували під інтенсивним вогнем противника.

Важливим прикладом участі добровольців стали локальні контрнаступальні дії, спрямовані на відновлення контролю над окремими ділянками місцевості. Такі дії здійснювалися у тісній взаємодії з підрозділами ЗСУ та мали обмежений за масштабом характер, проте дозволяли покращити тактичне положення українських сил, зменшити тиск противника на оборонні рубежі та створити умови для подальшої стабілізації обстановки.

Не менш важливим є морально-психологічний вимір участі добровольців у боях за Мощун. Їх готовність діяти в умовах високої інтенсивності бойових дій, значних втрат і постійної загрози життю позитивно впливала на загальний моральний стан підрозділів сил оборони. У багатьох випадках добровольці, маючи попередній досвід служби або участі в бойових діях, виконували роль наставників для менш підготовлених бійців, сприяючи підвищенню рівня їх бойової злагодженості.

Таким чином, участь українських добровольців у боях за Мошун у 2022 р. стала одним із ключових чинників успішної оборони Києва на північно-західному напрямку. Конкретні приклади їх дій свідчать про те, що добровольчий компонент забезпечував гнучкість, адаптивність і стійкість оборони, компенсуючи нестачу часу, ресурсів і підготовлених кадрів у перші тижні повномасштабної війни. Узагальнення досвіду боїв за населений пункт Мошун є важливим для подальшого розвитку військової науки та удосконалення підходів до реформування сил територіальної оборони.

Морошан Н., к.і.н.
Дунайський фаховий коледж Національного університету
«Одеська морська академія»

ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ДОСВІД «ВОВКІВ ДА ВІНЧІ»

Російсько-Українська війна, що триває з 2014 р., стала не лише воєнним, а й глибоким соціальним та антропологічним викликом для українського суспільства. Однією з ключових відповідей на цей виклик став добровольчий рух – явище, яке виникло в умовах загрози державності, нестачі ресурсів і потреби негайного захисту країни.

Добровольчі формування не лише закрили критичні прогалини оборони у 2014-2015 рр., а й сформували нову культуру війська. Наприклад, нова армія заснована на горизонтальному лідерстві, особистій відповідальності, побратимстві та сильній мотивації. Одним із яскравих прикладів такого феномену можемо назвати «Вовків Да Вінчі». Цей підрозділ поєднав добровольчий дух із професіоналізацією сучасної війни.

Створення «Вовків Да Вінчі» бере свій початок у добровольчому середовищі перших років російсько-Української війни. Саме в 2014 р. ініціатива захисту держави значною мірою виходила «знизу»: від мотивованих громадян, готових до збройного спротиву без чітко вибудованої інституційної підтримки. Формуючись у контексті бойових дій на сході України, підрозділ пройшов складний і тривалий шлях трансформацій. Спочатку від неформального добровольчого загону, що діяв у надзвичайних умовах війни, до боєздатного, дисциплінованого та професійного військового підрозділу, інтегрованого у структуру Збройних Сил України. Цей процес супроводжувався не лише організаційними змінами, але й поступовою професіоналізацією особового складу, впровадженням військової дисципліни, чіткої ієрархії управління та сучасних підходів до ведення бойових дій.

Ключову роль у становленні та розвитку підрозділу відіграв Дмитро Коцюбайло, відомий за позивним «Да Вінчі». Його лідерство стало визначальним чинником збереження бойового духу, внутрішньої єдності та

ціннісної цілісності підрозділу в умовах постійних бойових втрат і високого психологічного навантаження. Стиль командування Коцюбайла ґрунтувався на особистому прикладі, безпосередній участі в бойових діях, високій вимогливості насамперед до себе та глибокому усвідомленні відповідальності за кожне прийняте рішення. Саме поєднання добровольчої мотивації з професійним військовим підходом дозволило «Вовкам Да Вінчі» стати одним із найбільш упізнаваних і символічно значущих підрозділів новітньої російсько-Української війни.

У ході сучасної війни підрозділ «Вовки Да Вінчі» продемонстрував низку важливих бойових і організаційних досягнень, що забезпечили йому репутацію одного з найбільш ефективних добровольчих формувань. Бійці підрозділу брали активну участь у ключових етапах бойових дій на Сході України, виконуючи складні завдання в умовах інтенсивних боїв, маневреної війни та постійної загрози з боку противника. До найбільш значущих досягнень належить успішне утримання та оборона стратегічно важливих позицій, участь у контрнаступальних і стабілізаційних операціях. Важливим здобутком стало й упровадження сучасних тактичних підходів, адаптація до технологічних викликів війни та збереження боєздатності в умовах тривалого протистояння. Сукупність цих чинників дозволяє розглядати досвід «Вовків Да Вінчі» як показовий приклад ефективної трансформації добровольчого підрозділу в професійну бойову одиницю сучасної української армії.

Визнанням особистого внеску Дмитра Коцюбайла у захист України та його ролі як командира добровольчого підрозділу стало присвоєння йому найвищої державної нагороди – звання Герой України (2021 р.). Важливо підкреслити, що Дмитро став першим добровольцем, удостоєним такого високого звання ще за життя.

На жаль, війна забрала життя Дмитра Коцюбайла у 2023 р. Проте його загибель не стала завершенням справи, якій він присвятив себе. Навпаки, пам'ять про командира, його принципи та цінності стали моральним орієнтиром для побратимів. Підрозділ «Вовки Да Вінчі» продовжує свій розвиток і бойовий шлях, зберігаючи спадкоємність добровольчого духу, високий рівень професіоналізму та відповідальність за захист держави.

Отже, «Вовки Да Вінчі» сьогодні є не лише окремим підрозділом, а символом еволюції українського добровольчого руху. Їхній досвід демонструє, як громадянська ініціатива може перерости у професійну військову силу, а особисте лідерство – у фактор стратегічного значення. Важливим завданням сучасної історичної науки виступає дослідження добровольчих формувань. Саме через такі приклади ми можемо зрозуміти, як у XXI ст. формується нова модель захисту держави, нова воєнна культура і нове усвідомлення відповідальності за свободу.

Окіпняк Д., к.пед.н.
Фарбота А.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

РОЛЬ ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ ПІД ЧАС ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Війна росії проти України в період з 2022 р. по теперішній час стала знаковим переломним моментом в сучасній світовій історії. Повномасштабне вторгнення російських окупаційних військ на територію України стало каталізатором масового добровольчого руху в країні.

Враховуючи уроки сьогодення та події у Венесуелі, коли військова могутність стає вирішальною у міжнародних відносинах, саме добровольчий рух в Україні став тією силою, яка захистила країну від московської орди, розбила план російської верхівки «Київ за три дні». Україна повинна пишатися своїми добровольцями, справжніми патріотами своєї держави.

Наприкінці лютого 2022 р. з початком російської агресії тисячі громадян стали на захист власної країни без офіційних закликів та вручення повісток територіальними центрами комплектування. З метою захисту рідної землі вони добровільно взяли до рук зброю та стали єдиним щитом поряд з силами оборони України. Згодом багато добровольців офіційно вступили до лав Збройних Сил України. Варто зазначити, що враховуючи масовий суспільний підйом, ентузіазм та відданість Батьківщині, частина українців добровільно повернулася із закордону, щоб стати на захист своєї держави.

За даними різноманітних джерел, в період з березня по червень 2022 р. близько 53% громадян займались волонтерською діяльністю. До кінця року ця цифра зросла до 72%. Завдячуючи всім цим патріотам в Україні 14 березня прийнято відзначати День українського добровольця. В цей день ми згадуємо звитяги українського добровольчого руху та людей, які, не будучи професійними військовими, подекуди ціною власного життя захистили Україну від російського вторгнення.

Український добровольчий рух під час війни росії проти України з'явився не тільки на передовій у вигляді добровольчих батальйонів, а й під час проведення логістичних операцій (включаючи супровід та доставка гуманітарних вантажів, медичного обладнання, збір коштів на закупівлю зброї, спорядження та техніки тощо). Сьогодні в складі інтернаціональних добровольчих батальйонів присутні представники понад 40 країн світу. Ці добровольчі формування як потужний показник міжнародної солідарності, залучені до виконання важливих бойових завдань на різних напрямках фронту. Волонтери по всій Україні забезпечують евакуацію постраждалих

внаслідок бойових дій, надання психологічної допомоги потерпілим від війни, пошук житла та розміщення переселенців.

Одним з сучасних напрямів добровольчого руху став супротив в інформаційному просторі та в кіберпросторі. Тисячі добровольців як в Україні, так і за її межами, виступили проти російської агресії. Широкомасштабна війна показала важливість переваги в інформаційному просторі та протидію російській пропагандистській машині. На захист цифрового простору стали всесвітньовідомі ІТ-корпорації, які вдало протидіяли кібератаками окупантів та здійснювали підтримку вітчизняних інформаційних мереж, адже однією зі складових війни стали кібератаки на підприємства критичної інфраструктури та державні компанії. Інфлюенсери світового рівня надавали свої інформаційні платформи для висвітлення подій в Україні. Цей напрям став однією з основних складових протидії інформаційній війні російської федерації.

Добровольчий рух в Україні, починаючи з 2022 р., зумовлений актом російського терористичного вторгнення, поєднує не лише закриття мілітарних та гуманітарних потреб. Він чітко вказує на соціалізацію та згуртованість українського суспільства. Перш за все український добровольчий рух виступив в якості об'єднання різних верств та прошарків населення, починаючи від дітей та студентів до людей похилого віку, від підприємців та державних службовців до зірок світового рівня, незважаючи на їхній соціальний статус та становище. Так, до добровольчого руху, незалежно від наявності в них військової освіти чи попередньої служби в ЗСУ, були залучені відомі спортсмени, митці, актори, політики, державні діячі тощо.

Таким чином український добровольчий рух чітко продемонстрував, що війна – це не лише території, де безпосередньо ведуться бойові дії, а й люди, які здатні у найскладніший період часу мобілізувати власні знання, навички, сили та ресурси для здійснення єдиної справи – захисту незалежності та територіальної цілісності власної держави. Україна сьогодні, як ніколи, розуміє важливість добровольчого руху та всіляко підтримує ініціативи, які спрямовані на його підсилення. Так, для прикладу, Верховна Рада України в 2022 р. прийняла поправки до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України про уточнення норм, що врегульовують питання визначення категорій осіб, які визнаються ветеранами війни та членами сімей загиблих Захисників та Захисниць України і надання їм соціальних гарантій». Законом зокрема затверджено та розширено перелік осіб, які можуть відноситись до категорії учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що роль та місце добровольчого руху є основоположною та ключовою умовою для виживання, опору, подальшої боротьби за визволення нашої держави від «руського миру».

Ринський І.
Беззубцева Т.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЦІ У СКЛАДІ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ВІДСІЧІ ШИРОКОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ

«Доброволець — це не альтернатива армії. Це її авангард у момент, коли держава ще не встигла розгорнути всю повноту своєї сили».

Добровольці як ментальна та історична форма ідентифікації громадянина з державою формує сам феномен добровольства не як епізодичний прояв кризових моментів української історії, а стійку соціально-політичну форму самоідентифікації громадянина з державою. В українській традиції доброволець – це не лише учасник збройної боротьби, а насамперед носій відповідальності за державу в умовах її тимчасової слабкості або загрози існуванню.

Історично добровольчий чин проявлявся в періоди, коли інституційна держава ще не сформована або зазнає руйнації, або не встигає адаптуватися до масштабу зовнішньої загрози.

Від козацьких форм самоорганізації, через добровольчі формування доби Визвольних Змагань Української революції 1917–1921 рр., до добробатів зразка 2014 р. – простежується та сама логіка: суспільство випереджає державу у здатності до спротиву.

Широкомасштабне вторгнення російської федерації у лютому 2022 р. стало моментом найвищої концентрації добровольчого імпульсу новітньої історії України. Саме добровольці, ще до завершення процедур мобілізації, розгортання штатних структур, до повної стабілізації системи управління стали критичним фактором виграшу часу, без якого організований опір міг бути зламаний у перші тижні агресії.

Цей матеріал не є апологією добровольчого руху і не має на меті його героїзацію поза критичним аналізом. Метою є аналітична реконструкція реального досвіду участі добровольців у складі Сил територіальної оборони (ТрО) Збройних Сил України на першому, найважчому етапі відсічі широкомасштабної агресії росії.

У роботі використано узагальнення відкритих джерел, аналітичні матеріали, свідчення без персоналізації, професійний досвід спостереження та участі у процесах формування і функціонування ТрО.

Автори розглядають добровольчий рух перших місяців широкомасштабного вторгнення як соціально-психологічний феномен масової мобілізації. Готуючи вторгнення до суверенної держави 24 лютого 2022 р. під

черговим радянсько-російським неологізмом «Спеціальної воєнної операції (СВО)», РФ розраховувала не лише на військову перевагу, а й на соціально-психологічний колапс українського суспільства. Прогнозувався масовий страх, деморалізація, втеча, нейтралітет або пасивність населення.

Реальність виявилася несподіваною для кремлівських «мрійників». Однією зі складових такого «нежданчика» для Росії стали добровольці, як частина суспільства і добровольчий рух як один з визначальних процесів його динаміки.

Добровольчий рух перших тижнів війни став дзеркалом домінуючих настроїв активної частини українського суспільства, у якому відобразились готовність до особистого ризику, усвідомлення екзистенційного характеру загрози, відмова від позиції спостерігача.

Черги до військкоматів, пунктів формування і поповнення підрозділів Сил ТрО, самоорганізація охорони населених пунктів, інфраструктури, блокпости – усе це свідчило про масову внутрішню мобілізацію, що випереджала формальні механізми держави.

Добровольчий контингент був надзвичайно неоднорідним. У його складі представники усіх верств: ветерани АТО/ООС, резервісти, цивільні без військового досвіду, представники місцевого самоврядування, підприємці, освітяни, інженери та інші.

Об'єднувала їх не підготовка, а мотивація. Саме мотивація стала головним ресурсом, але водночас і джерелом проблем, коли її не було підкріплено організацією, командуванням і підготовкою.

Добровольчий рух був не стихією хаосу, а формою суспільної раціональності в умовах екзистенційної загрози. Водночас він не міг замінити регулярні сили, а лише вигравав для них час.

Добровольці у складі бригад (батальйонів) ТрО ЗС України забезпечили потужне поповнення кадрового складу першого комплекту бригад Тероборони, що формувались напередодні війни.

В результаті Сили ТрО у 2022 р. стали інституційним військовим каркасом, у який був інтегрований масовий добровольчий ресурс. Саме через ТрО держава змогла легалізувати участь добровольців, надати їм мінімальний рівень управління, включити їх у загальну систему оборони.

Героїчна оборона Києва, Харкова, Сум, Чернігова, інших прикордонних міст і сіл України першого, найважчого, етапу війни України за Незалежність 2022 р. ще чекає на своїх дослідників. Однак вже сьогодні не викликає сумніву висновок про те, що добровольці у складі бригад (батальйонів) Сил ТрО відіграли вирішальну роль у організації блокпостів і контролю території, охороні критичної інфраструктури і стримуванні ДРГ, інформаційній протидії паніці і дезінформації.

У низці випадків саме підрозділи територіальної оборони, поповнені добровольцями, не маючи повної бойової підготовки, але володіючи знаннями місцевості, за підтримки населення першими вступали у бойовий контакт з противником, виходили переможцями з нього.

Чесний аналіз вимагає визнання чималого пласту проблем, серед яких: дефіцит підготовлених командирів, різноманітність особового складу, слабе матеріальне забезпечення, перевантаження системи управління, завищені очікування щодо бойових можливостей непідготовлених підрозділів. В результаті, ілюзія «народної війни» іноді вступала у конфлікт з реальністю сучасного високотехнологічного бою.

Отже, у такому форматі добровольці у складі Сил територіальної оборони Збройних Сил України не були універсальним рішенням. Вони стали критичним фактором ситуативної стабілізації фронту і тилу, однак потребували невідкладної поступової інтеграції у військову систему.

У свою чергу добровольчі формування територіальних громад (ДФТГ) як перехідна форма цивільно-військової взаємодії серед історичних, логістичних, суто військових, інших феноменів війни України за Незалежність міцно утримують пальму унікальності, поєднавши цивільну самоорганізацію, військові функції, елементи територіальної безпеки і оборони.

До безсумнівно позитивного досвіду добровольчих формувань територіальних громад можна віднести швидку мобілізацію місцевих ресурсів, охорону громад, всебічну підтримку Збройних Сил України, допомогу кадровим військовим формуванням Сил ТрО, інформаційну стабілізацію на місцевому рівні.

Водночас ДФТГ не були позбавлені проблем і помилок. Серед них найбільш загальними вбачаються: нечітке правове поле, особливо на початковому етапі; різний рівень дисципліни, та його залежність від особистостей як керівного, так і виконавчого складу, дублювання функцій; небезпечний потенціал неконтрольованого озброєння.

Відтак, ДФТГ стали лабораторією цивільно-військової взаємодії, досвід якої потребує не механічного відтворення, а системного осмислення, творчого опрацювання, скрупульозного збереження та застосування набутого досвіду.

Таким чином, автори вважають за доцільне окреслити ключові уроки добровольчого руху, як важливого компоненту сил ТРО України на першому, найважчому етапі відсічі широкомасштабній агресії росії, серед яких:

1. Добровольці – не альтернатива Силам безпеки і оборони держави, а їхній стратегічний резерв у кризі.

2. Мотивація без управління породжує хаос, управління без мотивації – формалізм.

3. Територіальна оборона довела своє місце і роль як оптимальної моделі інтеграції добровольців у синергетичний потенціал держави і суспільства в системі національного спротиву.

Головний висновок з проблеми, яка досліджувалась, полягає у наступному: добровольці стали важливим компонентом відсічі широко масштабній агресії росії у критичний момент історії України. Їхній досвід – це не лише сторінка війни, а ресурс майбутньої стійкості держави.

Рожкова Л., к.і.н., доцент
Барбін О.
Сумський національний аграрний університет

ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ: ФОРМУВАННЯ, БОЙОВИЙ ШЛЯХ, ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕРОІВ

*«Якщо не ми, то хто? Якщо не зараз, то коли?..
Я готовий загинути за мою Україну і жалкую
лише про те, що можу зробити
це тільки один раз»*

Сергій Табала

Добровольчий рух в Україні сформувався як безпосередня реакція суспільства на російську агресію 2014 р. Його основу склали громадяни, які добровільно взяли на себе оборонні функції держави в умовах, коли регулярні підрозділи Збройних Сил України не встигли завершити мобілізаційне розгортання. Перші добровольчі формування самоорганізувалися наприкінці лютого – на початку березня 2014 р. в різних регіонах країни. Загони самооборони виникли в Києві, Дніпрі, Львові, Черкасах, Харкові, Запоріжжі та інших містах. На початковому етапі їхня діяльність була спрямована на підтримання громадського порядку, протидію спробам дестабілізації, охорону адміністративних будівель, критичної інфраструктури та громадських заходів.

У квітні–травні 2014 р. розпочалося формування перших добровольчих батальйонів у структурі Міністерства внутрішніх справ України: «Дніпро-1», «Шахтарськ», «Миротворець» та інших. Паралельно створювалися батальйони територіальної оборони, які згодом стали основою сучасних бригад територіальної оборони ЗСУ. Серед них – 24-й «Айдар», 40-й «Кривбас», 43-й «Патріот», 22-й «Харків» та інші формування. Особовий склад цих підрозділів виконував бойові завдання на найскладніших напрямках фронту, зокрема поблизу Слов'янська, Маріуполя, Іловайська, Дебальцевого, Попасної, Мар'їнки та в районі Луганського аеропорту.

Серед численних добровольчих формувань відокремилися два підрозділи, які згодом стали символами українського опору та викликали найбільш агресивну реакцію російської пропаганди – батальйон «Азов» та Добровольчий український корпус «Правий сектор». Таке ставлення до «Азову» та «Правого сектору» пояснюється їхньою високою бойовою ефективністю, ідеологічною складовою та здатністю діяти автономно. Ці підрозділи демонстрували високу мотивацію особового складу, ініціативність і готовність виконувати завдання в умовах невизначеності, що робило їх особливо небезпечними для противника.

Батальйон «Азов» був започаткований від «Чорного корпусу» – партизанського загону, створеного в ніч з 28 лютого на 1 березня 2014 р. у Харкові. 5 травня 2014 р. «Чорний корпус» був офіційно зареєстрований як батальйон спеціального призначення МВС України «Азов». Підрозділ взяв

участь у визволенні Маріуполя, боях за Мар'їнку, Широкине та Іловайськ і згодом перетворився на потужний оперативно-тактичний підрозділ Національної гвардії, а пізніше – основу 3-го армійського корпусу ЗСУ.

Батальйон очолив Андрій Білецький. До початку російської агресії він перебував у місцях позбавлення волі як політичний в'язень режиму Януковича (засуджений у 2011 р. за політичними мотивами). Під час Революції Гідності Білецький долучився до організації оборони. Батальйон «Азов» продемонстрував високу бойову ефективність і жорстку дисципліну. Згодом Андрій Білецький очолив 3-тю окрему штурмову бригаду ЗСУ (2022–2025 рр.), а у 2025 р. став командиром новоствореного 3-го армійського корпусу Збройних Сил України, отримавши військове звання бригадного генерала. Його шлях від політичного в'язня до командира оперативно-стратегічного рівня є одним із найяскравіших прикладів трансформації добровольця до військового керівника високого рівня.

Серед найвідоміших бійців «Азова» – Денис Прокопенко («Редіс»). У 2014 р. він добровільно вступив до підрозділу гранатометником, швидко пройшов шлях від рядового бійця до командира загону, відзначившись у боях за Мар'їнку, Іловайськ та особливо під час 82-денної героїчної оборони «Азовсталі» в 2022 р. Сьогодні Денис Прокопенко має звання бригадного генерала і продовжує службу на командних посадах.

Добровольче формування «Правий сектор» після Революції Гідності створило власне бойове крило – Добровольчий український корпус (ДУК). Офіційне оголошення про створення корпусу відбулося 17 липня 2014 р., хоча його бійці брали участь у бойових діях значно раніше. Підрозділи ДУК вирізнялися високою мобільністю, автономністю дій, гнучкістю командування та здатністю виконувати завдання в умовах відсутності стабільної лінії фронту. Вони проводили розвідувальні операції, рейди в тил противника, штурмові дії та оборону ключових позицій на напрямках Піски, Донецький аеропорт, Авдіївка, Карлівка, Водяне, Опитне та Савур-Могила.

Найвідоміші постаті добровольчого руху: Дмитро Коцюбайло («Да Вінчі»), уродженець Івано-Франківщини (1995 р.), уже в 18 років командував штурмовою ротою «Вовки Да Вінчі». Проходив бої за Піски, Авдіївку та інші гарячі точки. У 2021 р. став першим добровольцем, якому присвоєно звання Героя України за життя. Загинув 7 березня 2023 року під Бахмутом; Тарас Бобанич («Хаммер»), львів'янин, з 2014 р. безперервно перебував на передовій у лавах ДУК. Командував батальйоном, відзначився високою ефективністю у проведенні бойових операцій. Загинув у квітні 2022 р. під Ізюмом, прикриваючи відхід побратимів; Віктор Панаско («Іранець») та його дружина Наталія Кузнецова («Іранка») стали прикладом сімейної відданості справі оборони. Обидва долучилися до Правого сектору під час Революції Гідності. Віктор служив сотником ДУК і загинув під Бахмутом у травні 2023 р. Наталія продовжувала службу в 67-й механізованій бригаді і загинула в серпні 2024 р.; Данило Ляшук («Муджахед»), громадянин Білорусі, який свідомо обрав Україну, воював у добровольчих підрозділах, створив і очолював групу «Vendetta». Загинув під Бахмутом у 2023 р.

Пам'ять про загиблих добровольців зберігають по всій Україні, зокрема, і на Сумщині. 18-річний Герой України Сергій Табала («Севєр»), боєць 5-го окремого батальйону Добровольчого Українського корпусу «Правий сектор» загинув смертю хоробрих 6 листопада 2014 р., тримаючи оборону звідусіль обстрілюваної вежі Донецького аеропорту.

28 травня 2015 р. поблизу Донецького аеропорту під час мінометного обстрілу загинув 25-річний воїн із Сум Роман Атаманюк. Він пішов на фронт добровольцем улітку 2014 р. Воював у 93-й окремій механізованій бригаді. Як стало відомо згодом, під час обстрілу Роман Атаманюк прикрив своїм тілом бойового товариша: той отримав важкі поранення, але вижив, Роман загинув на місці.

Загиблі Герої – добровольці поховані на Алеї Слави центрального кладовища в Сумах. Іменами Сергія Табали та Романа Атаманюка названі вулиці, встановлені меморіальні дошки на будинках, де мешкали добровольці, та школах, де вони навчалися, створені музейні експозиції. У 2016 р. на Київщині встановлено пам'ятник добровольцям (скульптор Борис Данилюк, меценат Олександр Тигон). Прообразом скульптури став наймолодший «кіборг» Сергій Табала. Сумський журналіст та письменник Петро Нестеренко 2018 р. опублікував художньо-документальну повість «І повернувся білим журавлем...», присвячену уродженцеві Сумщини, Герою України Сергію Табалі.

Добровольчий рух 2014 р. відіграв стратегічно важливу роль, закривши критичні прогалини на фронті та надавши державі необхідний час для відновлення регулярних збройних сил. Згодом більшість добровольчих формувань були інтегровані до складу Національної гвардії та Збройних Сил України, що дозволило унормувати їхній правовий статус і забезпечити стандартизоване забезпечення. Досвід добровольців заклав основу для швидкого формування нових ефективних підрозділів. Такі традиції добровольчого руху, як висока мотивація, ініціативність і братерство, продовжують впливати на сучасну українську армію. Таким чином, добровольчий рух став невід'ємним структурним елементом національної обороноздатності України та важливим чинником формування сучасної української ідентичності, в якій готовність до захисту держави є одним із ключових громадянських обов'язків.

Рудько С., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЧИЙ ЧИННИК У СТАНОВЛЕННІ 131 ОКРЕМОГО РОЗВІДУВАЛЬНОГО БАТАЛЬЙОНУ

Повномасштабна трансформація Збройних Сил України після 2014 р. відбувалася в умовах триваючої збройної агресії російської федерації, що зумовило специфіку формування нових військових підрозділів. Однією з

ключових особливостей цього процесу стала активна участь добровольців, які на початкових етапах війни компенсували кадрові та структурні проблеми регулярних підрозділів. У цьому контексті показовим є досвід формування 131 окремого розвідувального батальйону, створеного у 2015 р. як складової системи військової розвідки Сухопутних військ Збройних Сил України.

Рішення про створення 131 окремого розвідувального батальйону було ухвалене в березні 2015 р. Міністерством оборони України та Генеральним штабом ЗСУ на тлі загострення бойових дій на Сході України та усвідомлення критичної нестачі розвідувальних підрозділів тактичного рівня. Формування батальйону відбувалося на базі окремих підрозділів 54-го та 129-го окремих розвідувальних батальйонів, що забезпечило кадрове ядро з реальним бойовим досвідом. Офіційною датою створення частини визначено 1 квітня 2015 р.

Важливою особливістю становлення 131 окремого розвідувального батальйону стала суттєва роль добровольців у формуванні його первинного особового складу. Значну частину військовослужбовців, які долучилися до підрозділу на початковому етапі, становили представники та ветерани Української Народної Самооборони (УНА-УНСО), а також інші учасники добровольчого руху. Саме вони сформували кадрове ядро батальйону, яке забезпечило його швидке розгортання та виконання перших бойових завдань. Цей чинник визначив внутрішню динаміку підрозділу, його морально-психологічний стан та готовність до виконання складних бойових завдань без тривалого періоду адаптації.

Добровольчий компонент у формуванні 131 ОРБ проявлявся не лише в кількісному складі, а й у характері підготовки та бойового застосування підрозділу. Формування батальйону відбувалося фактично паралельно з виконанням бойових завдань у зоні Антитерористичної операції. Це було типовим явищем для підрозділів, створених у 2014–2015 рр., коли війна не залишала часу для повноцінного злагодження в тилу. Добровольці, які мали попередній досвід участі в бойових діях або високий рівень мотивації, стали важливим ресурсом для швидкого розгортання боєздатної частини.

Перші бойові завдання 131 окремого розвідувального батальйону виконувалися на південному фланзі Донецької області, зокрема на Маріупольському напрямку. У 2015–2016 рр. підрозділ брав участь у бойових діях за Широкине, Павлопіль і Піщевик. Саме в цей період добровольчий чинник проявився найбільш виразно: дії малими групами, висока автономність, готовність до ризику та ініціативність стали характерними рисами підрозділу. Разом із тим ці особливості супроводжувалися значними втратами, що було притаманно для всіх частин, сформованих у період активної фази війни.

Зі зростанням інституційної зрілості батальйону добровольчий чинник поступово інтегрувався в рамки регулярної військової служби. У 2016 р. вручення Бойового Прапора 131 ОРБ засвідчило завершення початкового

етапу становлення та закріплення підрозділу в структурі Сухопутних військ України. Проте добровольча спадщина не зникла, а трансформувалася у внутрішні традиції, систему цінностей і специфічну культуру підрозділу, засновану на особистій відповідальності та бойовому братерстві.

У подальші роки, зокрема в період АТО/ООС 2017–2021 рр., 131 окремий розвідувальний батальйон функціонував як професійний підрозділ, однак саме добровольчий чинник початкового етапу значною мірою визначив його кадрову тяглість. Військовослужбовці, які прийшли до батальйону за покликом війни, стали носіями практичного бойового досвіду та неформальними наставниками для нових поколінь розвідників.

Таким чином, добровольчий чинник у становленні 131 окремого розвідувального батальйону слід розглядати не як тимчасове явище перехідного періоду, а як один із фундаментальних елементів формування підрозділу. Саме поєднання управлінського рішення держави та добровольчої ініціативи суспільства дозволило у стислі терміни створити боєздатний розвідувальний підрозділ, здатний виконувати складні завдання в умовах сучасної війни. Досвід 131 ОРБ наочно демонструє, що добровольчий рух у 2014–2015 рр. став не альтернативою регулярному війську, а важливим ресурсом його відновлення та розвитку.

Сівак О.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

РОЛЬ, ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОБРОВОЛЬЦІВ-АРТИЛЕРИСТІВ У 2022 році

Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 р. стало моментом мобілізації українського суспільства в усіх його вимірах. Особливе місце в системі оборони держави посіли добровольці, серед яких вагому роль відіграли артилеристи – як фахівці з попереднім військовим досвідом, так і цивільні, які у надзвичайно стислі строки опанували складні системи озброєння.

Артилерія в умовах війни 2022 р. набула статусу ключового інструмента стримування та знищення противника, що обумовлює необхідність наукового осмислення внеску добровольців-артилеристів у забезпечення обороноздатності України.

Добровольчий феномен має глибокі традиції в історії України: від козацьких формувань до військових підрозділів періоду визвольних змагань ХХ століття. Події 2014 р. започаткували новий етап добровольчого руху, який у 2022 р. набув масового характеру.

У перші тижні повномасштабної агресії тисячі громадян добровільно вступили до лав Збройних Сил України, Територіальної оборони та інших силових структур. Значна частина з них була спрямована на формування або доукомплектування артилерійських підрозділів.

Артилерія є одним із найбільш технічно складних родів військ. Ефективність її застосування залежить від багатьох чинників, а саме: злагодженої роботи розрахунків, точності розрахунків, топогеодезичного забезпечення, інтеграції з розвідкою (БпЛА, радіотехнічні засоби), сучасних цифрових систем управління вогнем.

Добровольці 2022 р. часто мали різний рівень підготовки, це були колишні військовослужбовці артилерії, учасники АТО/ООС, цивільні фахівці з технічною освітою (інженери, програмісти), особи без військового досвіду, які пройшли прискорене навчання. Типовими стали випадки, коли колишні ІТ-фахівці брали на себе функції цифрових обчислювачів, інженери швидко адаптувалися до топогеодезичного забезпечення, цивільні водії ставали механіками-водіями артилерійських установок.

Особливістю стало швидке освоєння не лише радянських систем (Д-30, 2С1, 2С3), але й сучасних зразків західного виробництва (М777, CAESAR, PzH 2000, HIMARS). Це вимагало високого рівня адаптивності та навчальної мотивації.

Добровольці-артилеристи 2022 р. стали не лише виконавцями бойових завдань, а й учасниками процесу модернізації артилерійської тактики, які приводили до імпровізованих рішень на полі бою, а саме: саморобні системи маскування позицій, адаптація цивільних планшетів під балістичні розрахунки, використання побутових рацій у зв'язці з військовими системами, створення «мобільних артилерійських груп» із мінімальним часом перебування на позиції, активне використання БпЛА для коригування вогню, впровадження цифрових застосунків для розрахунку координат, перехід до мобільної тактики «вдарив – змінив позицію», інтеграція в багатодоменну модель бойових дій (взаємодія з піхотою, розвідкою, авіацією). Багато з цих рішень згодом були формалізовані як штатні практики.

Таким чином, добровольці стали важливим чинником переходу від традиційної артилерійської моделі до високоточної, маневреної та мережево-центричної. Добровольці-артилеристи демонстрували високий рівень мотивації, усвідомлений характер участі у війні, готовність до самонавчання та відповідальності. Їхній приклад посилив довіру суспільства до Збройних Сил України та сприяв формуванню нової військової культури, заснованої на ініціативності. Внесок у стримування та знищення противника має не лише військове, а й державотворче значення.

Командири відзначали, що добровольчі розрахунки часто демонстрували вищу внутрішню мотивацію, швидше прийняття рішень, більшу готовність брати відповідальність.

Добровільність виступала не просто моральною категорією, а реальним фактором бойової ефективності. У багатьох підрозділах артилеристи-добровольці вперше чули команду «Вогонь!» уже в реальному бою – без класичного полігонного циклу підготовки. Сучасна воєнна історія інших держав не знає таких прикладів.

Практика 2022 р. засвідчила, що добровольці-артилеристи стали не лише ресурсом поповнення особового складу, а й каталізатором тактичних інновацій, цифровізації вогневого управління та формування нової військової культури, заснованої на ініціативності, взаємодії й високій особистій відповідальності. Добровольці-артилеристи стали критично важливою складовою оборонної системи України та є активними творцями нової моделі української армії.

Скорич Л., к.і.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
Пачковська Л., магістр
Nottingham Trent University

9 ТАКТІВ ТИШІ

Існує відома думка, що тиша між нотами інколи важливіша за самі ноти. У музичній композиції вона має не менше значення, ніж звук, адже паузи створюють напругу, контраст і формують емоційне сприйняття твору. Саме через тишу нерідко передається найглибший зміст – очікування, біль або пам'ять. У контексті сучасної російсько-Української війни така тиша набуває нового символічного значення, стаючи знаком солідарності з українськими добровольцями та військовослужбовцями, які стали на захист державності.

У музичному мистецтві тиша виконує різні функції й може набувати різного смислового навантаження залежно від контексту твору. Пауза здатна формувати напругу, підсилювати емоційний ефект і спрямовувати сприйняття слухача. Питання про те, чи може тиша бути частиною музики, стало предметом мистецьких дискусій ще у ХХ столітті. Радикальним прикладом такого підходу є композиція 4'33" американського композитора John Cage, у якій відсутність звуку перетворюється на художній засіб. У сучасній практиці одним із прийомів використання тиші є коротка пауза перед початком мелодії або кульмінаційною частиною твору, що посилює очікування та концентрує увагу слухачів.

Якщо у мистецтві тиша може бути художнім прийомом, то в умовах війни вона набуває іншого – символічного і трагічного – змісту. Саме таке значення вона отримала у жесті солідарності, який здійснив британський музикант Sting, привертаючи увагу світу до долі українських військових музикантів, що перебувають у російському полоні.

Після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України 24 лютого 2022 р. військовослужбовці 36-ї окремої бригади морської піхоти імені контрадмірала Михайла Білінського брали участь в обороні міста Маріуполь. Серед них перебували й артисти оркестру 36-ї бригади, які виконували функції підрозділу забезпечення та підтримували моральний дух особового складу. У складних умовах облоги Маріуполя вони разом з іншими військовослужбовцями продовжували виконувати свій військовий обов'язок.

12 квітня 2022 р. в районі металургійного комбінату імені Ілліча у місті Маріуполь російські військові взяли в полон артистів оркестру 36-ї окремої бригади морської піхоти. Оркестр бригади був сформований у жовтні 2016 р. і за короткий час став важливою частиною культурного життя підрозділу та регіону. Колектив відзначався широким репертуаром і здатністю виступати як у повному складі, так і у форматі невеликих ансамблів. У його репертуарі налічувалося понад 900 музичних творів. Оркестр брав активну участь у культурних та благодійних заходах, зокрема започаткував різдвяні концертні тури дитячими будинками Миколаївської області під назвою «Щастя робимо разом». Також колектив виступав на міжнародних музичних конкурсах і фестивалях; у 2021 р. він здобув перемогу в номінації «Глядацькі симпатії» на міжконтинентальному онлайн-конкурсі пісні California Fest United by Song, присвяченому 30-річчю Незалежності України. Оркестр також був запрошений до США на українській фестивалі музики у 2022 р.

Підтримку українським військовим музикантам, які перебувають у російському полоні, висловив британський музикант Sting. У відеозверненні він закликав до їхнього звільнення, наголосивши на гуманітарному характері цього прохання. Митець підкреслив, що полонені є передусім музикантами і не брали безпосередньої участі у бойових діях. У своєму зверненні він апелював до спільних людських цінностей та ролі культури і музики як чинників, здатних об'єднувати людей навіть у часи війни.

Після цього звернення виникла міжнародна ініціатива «Unchain Music», спрямована на привернення уваги світової спільноти до долі українських військових музикантів, захоплених у полон у 2022 р. під час оборони Маріуполя. Ініціатива об'єднала низку відомих виконавців та діячів культури, які підтримали інформаційну кампанію, покликану поширити відомості про полонених та сприяти їхньому звільненню.

Необхідно зазначити, що британський виконавець із перших днів повномасштабного вторгнення послідовно підтримує Україну. Він постійно згадує про нашу країну на своїх концертах, закликає фанатів приєднуватися до благодійності та висловлює солідарність з українським народом, одразу відмовившись від виступів у дотичних до агресора країнах.

Попри те, що з 21 артиста частину диригентів та виконавців вдалося повернути завдяки міжнародному тиску, дев'ятеро музикантів досі залишаються в неволі.

Британський музикант Sting виконав пісню «Shape of My Heart» у дуєті з українським військовослужбовцем під акомпанування бандури, зробивши символічну паузу тривалістю дев'ять тактів. Цей жест мав на меті привернути увагу міжнародної спільноти до долі українських військових музикантів, які перебувають у російському полоні. Дев'ятеро артистів оркестру 36-ї окремої бригади морської піхоти імені контрадмірала Михайла Білінського вже четвертий рік залишаються у неволі. За час полону загинув саксофоніст оркестру Святослав Салтиков (2000 р. н.). Свідчення звільнених

військовополонених повідомляють про систематичне застосування фізичного насильства, тортур, впливу низьких температур, ударів електричним струмом та імітацій страт; за наявними даними, стан здоров'я частини полонених залишається критичним.

Дев'ять тактів тиші у цьому контексті набувають символічного значення. Пауза, яку під час виконання пісні використав британський музикант, стала нагадуванням про українських військових та музикантів 36-ї бригади, а також про добровольців, які поєднували мистецьку діяльність із захистом державності. Ці дев'ять тактів тиші перетворюються на знак пам'яті, солідарності та привернення уваги міжнародної спільноти до проблеми полонених та загальної ролі тих, хто став на захист України.

Сьогодні важливо, щоб ці дев'ять тактів тиші перетворилися на гучний голос міжнародної підтримки. Поширення інформації, солідарність митців і небайдужість людей у всьому світі можуть допомогти врятувати життя та наблизити той день, коли всі українські полонені повернуться додому. Адже справжня сила музики – не лише в її звучанні, а й у здатності об'єднувати людей заради справедливості та свободи.

Словак С.

Національний університет «Острозька академія»

ДОБРОВОЛЬЧІ БАТАЛЬЙОНИ ЯК ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ СТІЙКОСТІ (2014 – 2024): ВІД САМООРГАНІЗАЦІЇ ДО ІНСТИТУЦІЙНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася у 2014 р., стала критичним викликом для національної безпеки, виявивши кадрове та матеріальне виснаження регулярних Збройних Сил України. У цих умовах «вакууму безпеки» добровольчі батальйони постали як прояв екстреної мобілізації громадянського суспільства, змінивши конфігурацію оборонного сектора та хід бойових дій.

Виникнення добровольчих формувань було зумовлене досвідом Революції Гідності, де сформувалися горизонтальні мережі довіри, сотні Самооборони та волонтерські логістичні групи. Саме цей людський і організаційний потенціал дозволив суспільству швидко створити структури, здатні фізично протистояти агресору в умовах деморалізації частини силових органів. Добровольчий рух 2014–2024 рр. доцільно класифікувати за походженням на «майданівські» батальйони, територіальні підрозділи місцевих громад, ідеологічно марковані формування та спеціалізовані частини. Спільною рисою всіх груп була висока мотивація, «свідомий вступ» та внутрішній кодекс побратимства.

Бойовий досвід 2014–2015 рр. засвідчив ефективність добробатів як «швидких сил», що виконували штурмові, розвідувальні та оборонні завдання у найгарячіших точках. Їхня участь у звільненні населених пунктів

та утриманні лінії фронту дала державі час для відновлення інституційних спроможностей регулярної армії. Важливою складовою успіху став зв'язок із волонтерами, які фактично замістили державне забезпечення, надаючи бійцям усе необхідне – від бронезилетів до безпілотників.

Проте стихійність формування створила виклики щодо правової визначеності та єдиного командування. Протягом 2014–2024 рр. відбувався процес поступової інтеграції добровольчих підрозділів до складу ЗСУ та Національної гвардії. Це вимагало не лише правового врегулювання статусу бійців, а й подолання культурного розриву між автономною «культурою побратимства» та жорсткою військовою дисципліною регулярних частин. Успішна інституціоналізація стала запорукою перетворення добровольчого ресурсу на системний елемент національної оборони.

Соціально-політичний вплив добровольчого руху полягає у трансформації української ідентичності: образ громадянина змінився з пасивного об'єкта на активного суб'єкта захисту держави. Сучасним викликом залишається реінтеграція ветеранів-добровольців. Важливо змінити підхід до них: від патерналістської опіки до партнерства, де досвід самоорганізації та кризового менеджменту ветеранів залучається до розвитку громад та територіальної оборони.

Українські добровольчі батальйони 2014–2024 рр. довели, що в умовах гібридної війни швидкість самоорганізації та цінності побратимства є не менш важливими за технічну перевагу ворога. Вони стали фундаментом поліцентричної моделі оборони, де відповідальність за безпеку держави поділяється між владою та громадянським суспільством. Досвід інтеграції добровольців є унікальним прикладом адаптації демократичної держави до екстремальних воєнних загроз.

Надалі розвиток добровольчого руху має базуватися на поєднанні суспільної ініціативи з чітким державним контролем та соціальними гарантіями. Ветерани-добровольці мають стати активним ресурсом для зміцнення національної стійкості у постконфліктний період. Таким чином, добробати не лише захистили територіальну цілісність, а й заклали основи нової громадянської культури України.

Сороківська-Обіход А., доктор філософії
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЦІ РОСІЙСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЧОГО КОРПУСУ (РДК) У РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014 – 2026 рр.

Російсько-Українська війна, що розпочалася у 2014 р. та набула широкомасштабного характеру у 2022 р., зумовила появу нових феноменів у сучасних збройних конфліктах, зокрема участь добровольчих формувань транснаціонального характеру. Одним із таких явищ став Російський добровольчий корпус (РДК) – збройне формування, створене з громадян російської

федерації, які публічно виступили проти політики кремлівського рашистського режиму та заявили про підтримку України у війні.

РДК був публічно заявлений у 2022 р. як підрозділ, що діє на боці України у взаємодії з її Силами оборони. Учасники корпусу позиціонують себе як російські добровольці, для яких війна проти України є проявом імперської агресії, а збройний спротив – формою політичної боротьби проти чинної влади в рф. У цьому сенсі РДК у публічному й аналітичному дискурсі часто розглядається не як класичний іноземний легіон, а як прояв внутрішнього розколу російського суспільства в умовах затяжної війни.

Водночас слід зазначити, що феномен РДК є політично й ідеологічно суперечливим. Дослідники та міжнародні медіа звертають увагу на ідеологічну строкатість складу корпусу, зокрема на наявність осіб із радикальними правими поглядами, що породжує дискусії щодо репутаційних і політичних ризиків для України. Попри те, українська офіційна позиція полягає у наголошенні на автономності таких формувань і відсутності їх формального включення до складу Збройних сил України.

Практична діяльність РДК стала особливо помітною у 2023–2024 рр. у зв'язку з рейдами на територію Белгородської та Брянської областей російської федерації. Ці дії мали переважно демонстративно-психологічний характер і були спрямовані на підрив уявлення про повний контроль російської влади над власною територією. Аналітики зазначають, що військовий ефект таких операцій був обмеженим, натомість інформаційно-політичний резонанс – значним, оскільки сам факт збройної активності росіян проти російської держави мав символічне значення.

У цьому контексті в публічному просторі особливої уваги набуло питання можливої співпраці РДК з Головним управлінням розвідки Міністерства оборони України (ГУР МОУ). Російська сторона систематично стверджує про безпосередню участь українських спецслужб у плануванні та реалізації рейдів, однак такі заяви мають характер інформаційно-пропагандистських звинувачень і не супроводжуються перевіреними доказами. Представники української влади та ГУР МОУ, зі свого боку, послідовно наголошують, що дії російських добровольчих формувань є внутрішньою справою російської федерації, а Україна не несе відповідальності за рішення громадян рф, які виступають проти власного режиму зі зброєю в руках.

Разом із тим низка західних аналітичних центрів припускає існування непрямої координації між РДК та українськими структурами безпеки, принаймні на рівні обміну інформацією, логістичної підтримки або оперативного узгодження дій у прикордонних районах. У воєнно-аналітичному вимірі така взаємодія розглядається як типовий інструмент асиметричних конфліктів, коли держава уникає формального залучення, зберігаючи стратегічну гнучкість і зменшуючи політико-дипломатичні ризики. У випадку РДК йдеться радше про ситуативний збіг інтересів, а не про пряме підпорядкування чи інституційну інтеграцію.

З наукової точки зору РДК можна трактувати як приклад транснаціонального добровольчого руху нового типу. На відміну від класичних іноземних добровольців його учасники поєднують антиавторитарний протест із збройною боротьбою проти власної держави. Це зближує РДК з історичними прикладами антиурядових емігрантських формувань ХХ століття, хоча сучасний інформаційний контекст суттєво посилює їхній медійний вплив.

Водночас участь РДК у війні порушує складні правові та політичні питання. Невизначений статус добровольців з точки зору міжнародного гуманітарного права, а також використання їхнього образу російською пропагандою для дискредитації України, створюють додаткові виклики для української сторони. Саме тому офіційний Київ дотримується стриманої комунікаційної стратегії, мінімізуючи публічні коментарі щодо діяльності корпусу.

У ширшій перспективі феномен РДК засвідчує глибші трансформації сучасних війн, у яких дедалі більше розмивається межа між міждержавним конфліктом і внутрішнім збройним спротивом. Участь російських добровольців на боці України є індикатором системної політичної кризи в російській федерації та водночас прикладом того, як війна породжує нові форми збройного і політичного опору. Подальше дослідження цього явища потребує відокремлення аналітики від пропагандистських наративів і зосередження на реальних мотиваціях, масштабах та наслідках діяльності таких формувань.

Станіславчук Х.

Гасич С.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

Куцька К.

в/ч А0666

БРАТИ ПО ЗБРОЇ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ МІЖ УКРАЇНСЬКИМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ІНОЗЕМНИМИ ДОБРОВОЛЬЦЯМИ

Широкомасштабна агресія російської федерації проти нашої держави у лютому 2022 р. спричинила безпрецедентний приплив іноземних добровольців, що призвело як до створення Інтернаціонального легіону оборони України, так й до інтеграції їх у склад бойових бригад Збройних Сил України. Іноземних добровольців з понад 50 країн об'єднує одна мета – захищати територіальну цілісність України та спільні демократичні цінності вільного світу. Соціологічне вивчення взаємодії в середині багатонаціонального середовища військових формувань є критично важливим, оскільки бойова ефективність підрозділу прямо залежить від рівня «горизонтальної довіри» між бійцями.

У соціології довіра розглядається як форма соціального капіталу, що виникає в умовах спільної загрози, взаємної залежності та єдиних поглядів.

У військовому середовищі довіра має екзистенційний вимір: вона безпосередньо пов'язана з виживанням, виконанням бойового завдання та збереженням побратимів та підрозділу в цілому. На полі бою довіра не декларується – вона перевіряється дією. Для українських підрозділів, у складі яких воюють іноземні легіонери, ключовим є перехід від формальної взаємодії до так званої «бойової довіри» - довіри, що ґрунтується не на спільному походженні, а на спільному досвіді.

Пропонуємо проаналізувати механізми міжособистісної та групової довіри в багатонаціональних підрозділах Сил оборони України та розглянути чинники, що сприяють інтеграції іноземних добровольців, та соціокультурні бар'єри, які виникають у процесі бойового злагодження.

Спільний історичний ворог як підґрунтя для формування довіри. Особливий рівень прихильності між українськими захисниками та іноземними добровольцями (наприклад, грузинами, чеченцями, білорусами) ґрунтується на усвідомленні того, що вони борються проти спільного історичного ворога (в нашому випадку – російської федерації). Наприклад, для грузинського легіонера війна в Україні не є «чужою», адже російська експансія у Тбілісі, Цхінвалі чи Сухумі – це ланки того ж ланцюга агресії, що і в Маріуполі чи Бахмуті. Розуміння того, що перемога України є єдиним шансом на свободу їхньої країни та власних домівок, перетворює іноземного бійця з «гостя» на побратима, чия мотивація є настільки ж фундаментальною та безкомпромісною, як і в українського солдата.

Водночас слід зауважити, що присутність спільного ворога не завжди є визначальним мотивом участі іноземного добровольця у війні. Для частини легіонерів важливу роль відграють прагматичні чинники: матеріальна зацікавленість (стабільний заробіток, компенсації за участь у бойових діях тощо); сприйняття війни як своєрідного соціального ліфта (статус ветерана, набута репутація, військові навички). Таким чином мотиваційний спектр іноземних добровольців є багатовимірним і поєднує ідейні, економічні та соціальні стимули, що можуть впливати на характер їхньої інтеграції у бойові підрозділи.

Спільний ризик як екзистенційний фундамент довіри. З погляду соціології військових груп, довіра на війні суттєво відрізняється від тієї, що можемо спостерігати у цивільному житті. Вона походить від «рівності перед смертю». Коли український та іноземний бійці опиняються в одному окопі під артилерійським обстрілом, спрацьовує механізм первинної довіри (неусвідомленої впевненості рівності становища). Спільна небезпека нівелює відмінності в походженні, мові чи релігії. Для українського/іноземного бійця легіонер/військовий ЗСУ перестає бути «чужинцем» у той момент, коли їхні цілі щодо відсічі ворогу збігаються в одній точці – в окопі чи під час штурму. Спільна відповідальність за життя побратима створює такий рівень довіри, який у цивільному житті потребував би десятиліть, перетворюючи спільний фронт на простір найвищої згуртованості.

Водночас цей механізм не є універсальним і має свої винятки. У бойовому середовищі можуть траплятись особи з низькою психологічною стійкістю, слабкою волевою регуляцією або залежностями (алкогольною чи наркотичною), які не здатні повною мірою прийняти логіку колективної відповідальності. Такі індивіди становлять підвищений ризик для підрозділу, оскільки в умовах екстремального стресу їхня поведінка може бути непередбачуваною, а рівень довіри – швидко руйнуватись.

Пропонуємо розглянути професіоналізм як чинник формування довіри. Першим кроком до довіри, на наш погляд, є підтвердження іноземним добровольця своїх навичок. Високий рівень підготовки ветеранів (особливо з країн НАТО) викликає повагу, що стає раціональним фундаментом довіри. Боець, який демонструє дисципліну, тактичне мислення та готовність діяти в умовах хаосу, швидко інтегрується в бойову спільноту.

Водночас слід зазначити, що наявність значного бойового досвіду не завжди автоматично трансформується у конструктивну поведінку. В окремих випадках деякі бійці схильні до демонстративного підкреслення власних знань і навичок, проявляється у зневажливому ставленні до встановлених процедур, командної ієрархії або досвіду інших військовослужбовців. Така поведінка може створити додаткові ризики (наприклад, ініціювання невважених тактичних рішень). У бойових умовах подібний «індивідуальний героїзм» може підірвати довіру.

Зупинимось на соціокультурних бар'єрах та їх подоланні. Основною перешкодою у спілкуванні з іноземними добровольцями є мовний бар'єр. У багатонаціональних підрозділах він долається передусім завдяки не завжди високому, проте функціонально достатньому рівню володіння англійською мовою, яка фактично виконує роль універсального засобу комунікації між військовослужбовцями з різних країн. Крім того в умовах бойових дій виникає специфічний «міліарний піджив» – суміш українських, англійських та професійних термінів. Більше того, часом невербальна комунікація та спільні професійні алгоритми дій виявляються ефективнішими за слова. До ще однією перешкоди відносимо різницю військових культур. Українська армія (що трансформується з радянської у західну) та іноземні ветерани мають різні підходи до дисципліни та ініціативи. Ветерани з країн Заходу звикли до високого ступеня автономності, де командир визначає «що» зробити, а підлеглий – «як». Для них дисципліна – це суворе дотримання протоколів безпеки та стандартів, але при цьому повна свобода ініціативи на нижчій ланці. ЗСУ перебувають у стані переходу. Успадкована від радянської системи вертикальна ієрархія та централізація рішень поступово витісняються новою етикою. Проте в українських реаліях дисципліна часто тримається на особистому авторитеті командира та горизонтальних зв'язках. Довіра формується в точці синтезу цих культур – коли «західний» прагматизм зустрічається з «українською» винахідливістю.

Отже, феномен «братерства по зброї» в інтернаціональних підрозділах Сил оборони України є унікальним прикладом глобальної соціальної інтеграції перед обличчям агресії. Довіра тут виступає не як емоція, а як критична військова технологія, що забезпечує виживання підрозділу.

Фарбота А.
Окіпняк Д., к.пед.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЧИЙ ФАКТОР ТА ЙОГО РОЛЬ У СУЧАСНИХ КОНФЛІКТАХ

Повномасштабне вторгнення російських окупаційних військ на територію України стало викликом для молодшої Української держави, яка аж занадто понадіялась на міждержавні договори та норми міжнародного права у відносинах зі своїм імперським сусідом та на світовій арені загалом.

Вторгнення на територію іншої країни в даному випадку росії, в Україну, в порушення статуту ООН, Будапештського меморандуму та низки міжнародних договорів готувалось роками, від самого моменту утворення російської федерації.

Імперські амбіції росії значно посилювались з приходом до керівництва країни путіна. Публічні заяви про те, що розвал радянського союзу це велика помилка керівництва срср, і винні у цьому, в першу чергу, США та Захід. Формування міфу про розпад як про «геополітичну катастрофу» потрібен був для виправдання імперських амбіцій росії.

Агресія росії проти України почалася в лютому 2014 р. з військової окупації Криму, а згодом – із розв'язанням війни на Донбасі. Російське керівництво боялося успішної демократичної України, втрати політичного впливу, виходу України з російської сфери контролю.

24 лютого 2022 р. розпочалося повномасштабне вторгнення російських військ в Україну. Але з самого початку все пішло не за планом. Головнокомандувач Збройних Сил України генерал Залужний напередодні вторгнення віддав розпорядження на виведення частин і підрозділів з ППД, на розосередження бойової авіації по аеродромах та виведення частин ППО для прикриття неба. Авіації росії не вдалось захватити ініціативу з перших днів війни. Українські військові льотчики творили чудеса мужності на стареньких СУ-27 та МІГ-29 проти військової авіації ворога, яка в рази переважала українську.

Особливу роль на початку війни відіграв добровольчий рух, коли територіальні центри комплектування не справлялися з величезним потоком людей, які прагнули стати на захист України. Щойно величезні колони бронетехніки країни-агресора встали на шляху до Києва, саме добровольці вливались у новостворені мобільні групи ПТРК, БпЛА та громили танки і БМП, палили ворожу техніку. Гнучкість оборони, ініціативність командирів низових ланок управління, їх швидкі рішення, що не потребували погодження зверху, створювали умови, за яких ворожі сили не встигали за ударами ЗС України.

Значний досвід добровольців, який отриманий був ще під час АТО (ООС) допоміг вистояти у перші дні навали, зірвав плани російського військового керівництва. Це зламало весь «бліцкриг». Відступ російських військ з-під Києва був визнаний політичним керівництвом країни-агресора як «жест доброї волі».

Сподівання російського командування захватити «Київ за три дні» не стало реальністю. Провал під Києвом став переломним моментом війни і зруйнував міф про непереможну «другу армію світу». Ефективна українська тактика оборони – ураження колон військової техніки, колон постачання, командних пунктів, мостів і переправ вносили паніку у дії противника. Відомі багатокілометрові затори військової техніки у напрямку української столиці стали символом провалу «бліцкригу».

Враховуючи уроки сьогодення, наприклад, під час недавньої американської операції у Венесуелі («Каракас за три години»), ті самі російські системи ППО, які мала Україна на початку вторгнення 2022 року, не зуміли ефективно протидіяти американським повітряним силам. Такі системи ППО, як С-300, БУК-М2, Печора-2М (С-125), Панцир С-1 та переносні ЗРК типу «Ігла», не стали на заваді американських військ. Жоден літак, а тим більше гелікоптер, із задіяних понад 200 бортів не був збитий у небі Венесуели, враховуючи, що на озброєнні знаходилось 5 тисяч переносних ЗРК типу «Ігла». Але Венесуела не мала своїх добровольців, таких, що стали стіною під час вторгнення в Україну.

Не проявила чудес мужності авіація Венесуели, яка налічувала 24 одиниці Су-30МК2 та 15 одиниць F-16A/B Fighting Falcon – найпотужніший літак у регіоні. Це навіює думку про те, що або російські системи ППО не ефективні у протидії американським ВПС, або зенітні підрозділи Венесуели не бажали захищати режим Мадуро. Оцінка цих військових операцій істориками та військовими експертами буде дана пізніше.

Виходячи з подій у Венесуелі, коли «право сили, а не сила права» стають вирішальними у міжнародних відносинах, Україна та світ входять у нові реалії. Сподівання на нові міжнародні мирні угоди або на міжнародні організації такі як ООН, ОБСЄ, – марна трата часу, особливо коли твій сусід – росія. Окрім «глибокої стурбованості» та «занепокоєння» вони не зможуть нічим відповісти.

Залишається єдиний шлях – розвиток вітчизняних далекобійних ракетних програм, придбання та створення ешелонованої системи ППО, розширення можливостей військової авіації, розвиток та удосконалення програм безпілотних систем, як авіаційних, морських та наземних. Утримання невеликих за чисельністю, але добре оснащених механізованих та танкових підрозділів технікою, які добре себе зарекомендували у російсько-Українській війні. І найголовніше – підготовка резервістів-добровольців, стимулювання їх до навчання та перепідготовки.

Фуртес О., к.і.н.
Супріган Л.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ПОЛЬСЬКІ ДОБРОВОЛЬЦІ У ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

На четвертий день після повномасштабного вторгнення російського агресора в Україну президент Володимир Зеленський 27 лютого 2022 р. оголосив про можливість іноземцям долучатися до опору російським окупантам та захисту світової безпеки шляхом вступу до Інтернаціонального легіону територіальної оборони.

Наголошувалось на добровільному залученні до українського війська іноземців з досвідом служби у силових структурах.

За період війни до інтернаціональних підрозділів доєднувались тисячі добровольців з понад 75 країн світу, зокрема США, Британії, Грузії, Білорусі, Колумбії, Естонії, Бразилії, Польщі.

Громадяни Польщі склали найчисельнішу групу серед іноземних добровольців в інтернаціональному легіоні та активно долучилися до бойових дій проти російського агресора з 2022 р. Вони брали участь у бойових діях на різних ділянках фронту, зокрема, під Бахмутом, Ізюмом та Соледаром.

Разом з тим, за рік, у лютому 2023 р., у складі Збройних Сил України було утворено національний підрозділ – Польський добровольчий корпус (далі – ПДК). ПДК – гордість і слава поляків, підрозділ, що об'єднав під одним командуванням польських ветеранів-добровольців армійських підрозділів спецпризначення, що вирішили стати на захист України від російської навали, ризикувати своїм життям і проливати кров, щоб стримати російську агресію від польських кордонів, аби мешканці Варшави, Любліна та Сянока не переживали травму російської окупації, яку пережили мешканці Бучі, Бахмута та Херсона.

ПДК має ім'я поручника Юзефа Сила-Новицького, який 1920 р. став засновником Добровольчого кінного дивізіону гусарів, відомого як дивізіон «гусарів смерті», що входив до складу кінних підрозділів Війська Польського Другої Польської Республіки. Емблема ПДК нагадує нагрудний знак польських гусарів. Цей підрозділ складався тільки з добровольців. Він брав участь у боях із червоноармійцями під час радянсько-польської війни.

ПДК набирає лише вояків з відповідним бойовим досвідом, отриманим у спеціальних підрозділах або іноземних військових місіях, для ведення розвідувально-диверсійної діяльності. Суворий процес відбору вимагає від кандидатів демонстрації не лише виняткових бойових навичок та фізичної підготовки, але й бездоганних моральних якостей. Варто наголосити, що Польський добровольчий корпус не є підрозділом Польської армії, а національним (польським) підрозділом у складі Сил оборони України

(далі – СОУ). Поляки вже досягли заслуженої слави на полях битв проти росіян, і Польський добровольчий корпус продовжує ці традиції

Навесні 2023 р. Перша бойова група ПДК брала участь у виконанні завдання під Оріховим на Запорізькому напрямку разом із підрозділом Російського добровольчого корпусу (далі – РДК) та військовими частинами української армії. Завдання було виконано без втрат.

Як відомо, Друга бойова група ПДК діяла в районі Бахмуту та його околицях, про що наприкінці квітня 2023 р. повідомляв керівник російського воєнізованого формування «Група Вагнера» Євген Пригожин, який контролював багато операцій у цьому районі, визнаючи факт розгортання великої кількості польських військових «найманців»: «Добре навчені ворожі підрозділи зараз перекидають до Бахмута. Цілий день лунає польська мова. Раніше я казав, що найманців мало, а тепер їх багато».

4 червня 2023 р. разом з представниками РДК та Легіоном «Свобода Росії» польські добровольці здійснювали логістичну та медичну підтримку бойових дій на території Белгородської області, перебуваючи в межах державного кордону України. Також вони забезпечували конвоювання полонених, але виключно на території України.

3 серпня 2024 р. українські та російські джерела широко повідомляли про значну присутність польських військ під час наступу на Курську область рф. Рашисти заявляли, що під час операцій було зафіксовано велику кількість польських військових. Українські ветерани Курської операції згадували про це: «Коли ми перетнули кордон з Росією, спочатку я подумав, що чути якийсь шум. Але потім я розрізнув, що це розмова – вони говорили англійською, польською, можливо, навіть французькою. Я нічого не розумів, чуючи якусь тарабарщину. Коли вони вже зайняли позиції (в Курській області), вони також вийшли в ефір зі своїм начальством, з нашим також, і я також чув, як вони щось говорили англійською та якоюсь іншою мовою. Щось про будинки, хаос тощо».

Важко порахувати, скільки поляків загинуло, захищаючи Україну. Деякі родини не бажали, щоб їхні імена розголошувалися, інші ж були громадянами України з польським корінням, тому польські ЗМІ про них мовчать. Серед загиблих у боях, чиї родини дозволили оприлюднити їхні імена, були Томаш Валентек, Даніель Штибер, Януш «Козак» Шеремета та Кшиштоф Тифель. Вони воювали на першій лінії, складаючи еліту сил, що захищали Україну. Їхні труни лежали на катафалку, вкритому польськими та українськими прапорами. З ними влаштували гідне прощання, як і личить героям.

Слід додати, що польський Сейм 13 лютого 2026 р. майже одностайно ухвалив закон, який звільняє від кримінальної відповідальності польських добровольців, що воюють на боці СОУ.

Таким чином, польські добровольці відіграли та продовжують відігравати важливу роль у боротьбі з рашизмом, запалюючи серця побратимів до перемоги, та своїм прикладом доводять, що правда, добро і справедливість все одно переможуть, який би страшний не був ворог.

Харук А., д.і.н., професор
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ОБОРОНІ ХАРКОВА І ХАРКІВЩИНИ (2022 р.)

Складовою Сил опору України російській агресії є добровольчі формування територіальних громад (ДФТГ). Юридичний статус їх був визначений менше ніж за два місяці до початку широкомасштабного російського вторгнення – 29 грудня 2021 р., коли постановою Кабінету міністрів України було затверджене Положення про добровольчі формування територіальних громад. Цей документ визначає ДФТГ як «озброєні підрозділи, створені на засадах добровільності з громадян України, які проживають на території відповідної територіальної громади, призначені для участі в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони». Попри малий термін, який минув від затвердження цього положення до широкомасштабного вторгнення військ РФ в Україну, ДФТГ у багатьох випадках відіграли суттєву роль у організації опору агресії. У нашій розвідці ми зупинимось на кількох прикладах створення і діяльності ДФТГ, які взяли участь в обороні Харкова і Харківщини у 2022 р.

ДФТГ «Фрайкор» виникло як військово-патріотична організація правого спрямування в травні 2017 р. Її члени як добровольці брали участь в АТО. Вже 12 лютого 2022 р. «Фрайкор» завершив підготовку до можливих бойових дій, а з початком широкомасштабного вторгнення став першим добровольчим формуванням, яке підтримало Сили оборони України в Харкові.

Начальник штабу «Фрайкору» Богдан Войцеховський в інтерв'ю, записаному в листопаді 2022 р., так характеризував чисельність і озброєння ДФТГ: «Щодо чисельності бійців розкрию секрет: «Фрайкор» не є батальйоном, але і не є ротою. Тут не можна казати, за стандартними підходами, батальйон чи рота. Щодо транспорту: ми все ж таки виконуємо роль легкої піхоти і залишаємось добровольчим підрозділом, тобто ми не стали частиною ні Збройних сил, ні Національної гвардії. Наші бійці захоплювали чимало важкої техніки, але ми її обмінювали на інші трофеї у ЗСУ. Вони будуть більш корисні через те, що утримувати важку техніку банально не «по кишені» [...] ЗСУ краще отримати 152-мм САУ, а нам – 120-мм міномет через те, що нам практичніше буде їм користуватися. Ми беремо усі трофеї, а далі намагаємось обміняти на те, що буде нам більш корисним і потрібним. Ми користуємось повною номенклатурою всього піхотного озброєння».

«Фрайкор» брав участь у відбитті спроби прориву російського спецназу до центру Харкова 27 лютого 2022 р. (бій біля школи № 134). Після цього підрозділ брав участь в боях за Малу Рогань, села Сороківка, Перемога і Веселе. У ході Слобожанської наступальної операції Сил оборони

України «Фрайкор» брав участь у боях за Балаклію, а згодом – зачищав Вовчанськ після відступу російських військ.

Інший добровольчий підрозділ, який відіграв значну роль в обороні Харкова і Харківщини, – це «Кракен». Кістяк його склали колишні бійці полку «Азов», підтримані офіцерами Головного управління розвідки (ГУР). Підготовка до майбутніх бойових дій почалась приблизно за півроку до широкомасштабного вторгнення. Підрозділ «Кракен» діє в підпорядкуванні ГУР Міністерства оборони України, виконуючи спеціальні завдання. Командир «Кракену» з позивним «Віто» так характеризував роль підрозділу в обороні міста: «Ми прибули у місто Харків за наказом нашого начальника. Організували рух спротиву цій агресії. 23 лютого ми першими нашим, скажімо так, партизанам видали зброю, і ці люди зайняли напівсферу навкруги міста з підрозділами ЗСУ і перші прийняли удар від ворожого наступу».

25 березня «Кракен» провів свою першу велику штурмову операцію, в ході якої було звільнено населений пункт Вільхівка на сході від Харкова, а також розблоковано важливий логістичний шлях, що пролягав трасою Харків-Чугуїв. Наприкінці квітня – на початку травня 2022 р. підрозділ брав участь у визволенні населених пунктів Руська Лозова і Питомник. В липні «Кракен» висунувся виконувати бойові завдання на Луганщину, де здійснив штурмовий наліт на Білогорівку та зірвав ворожий наступ. Значну роль «Кракен» зіграв під час Слобожанської наступальної операції, беручи участь у визволенні Куп'янська та низки інших населених пунктів.

У Харкові створене було ще одне добровольче формування – «Хартія». Його організував Всеволод Кожемяко – бізнесмен, який у 2020 р. займав 88-ме місце у списку Forbes-Україна. Командиром «Хартії» став Ігор Оболенський – офіцер, який у 2014-2019 рр. служив в ЗС України та Національній гвардії України, після чого звільнився і зайнявся бізнесом. І. Оболенський у своєму інтерв'ю так описував історію створення «Хартії»: «Одного дня мені зателефонував Всеволод Кожемяко, з яким ми знайомі з 2014 року, зі словами, що потрібна допомога. Виявилось, що біля нього сформувалася група людей, які хотіли захищати Україну, але не встигли приєднатися до Сил оборони, оскільки охочих було на той момент дуже і дуже багато – всі хотіли бути причетними до перемоги, тому всі підрозділи були доукомплектовані... Всеволод запропонував поєднати наші зусилля. Від мене – військова складова, його – як менеджера-організатора. В результаті вийшла така крута синергія – народився наш підрозділ ДФТГ „Хартія“, який повністю відповідав стандартам НАТО».

ДФТГ «Хартія» увійшла як батальйон до складу 127-ї БрТрО. Наприкінці квітня – на початку травня 2022 року ДФТГ «Хартія» брала участь разом з іншими підрозділами Сил оборони України у звільненні села Руська Лозова біля Харкова. У вересні «Хартія» звільняла Харківщину в рамках Слобожанської наступальної операції. У листопаді батальйон брав участь у боях поблизу села Коломийчиха на Сватівському напрямку на Луганщині. В березні 2023 р. підрозділ «Хартія» увійшов до складу Національної гвардії України і став основою 13-ї бригади оперативного призначення НГУ «Хартія».

Наведені приклади – це лише перший начерк дослідження історії формування та участі в бойових діях харківських ДФТГ. Досвід цей, безперечно, заслуговує на глибше вивчення.

Харук Л.
Нововолинський фаховий
електромеханічний коледж

«АїДА»: ІСТОРІЯ ДОБРОВОЛИЦІ ВЛАДИСЛАВИ ЧЕРНИХ

Відбиття російської агресії дає нам незліченні приклади самовідданості і самопожертви українських добровольців. У нашому матеріалі зупинимось на історії однієї з них – Владислави Черних, відомої за позивним «Аїда». Дівчина 1994 р. народження закінчила Харківський національний медичний університет і на момент початку широкомасштабного вторгнення російських військ в лютому 2022 р. навчалась в аспірантурі Національного фармацевтичного університету.

У травні 2022 р. Владислава долучилась до лав добровольчого формування територіальної громади (ДФТГ) «Хартія». Засновник «Хартії» Всеволод Кожемяко особисто привіз Владу до Харкова, коли дізнався, що вона хоче служити у «Хартії», але не може дістатися міста, бо мешкає за його межами – майже в зоні бойових дій. Він згадував: «Я особисто забрав Владу з дому. Я був поруч і заїхав за нею. Її тоді з гордістю проводжала вся родина».

З огляду на наявність медичної освіти Владислава Черних вступила до лав «Хартії» як медик, утім пройшла й обов'язкову піхотну підготовку. «Вона стала першою жінкою, яка служила в польовій частині ДФТГ «Хартія», беручи безпосередню участь в боях. Товариші відзначали постійне прагнення «Аїди» вчитись новому, опановувати ті навички, які потрібні в сучасній війні. Поширення безпілотних літальних апаратів зумовило гостру потребу в операторах, і Владислава опанувала цей «фах». В. Кожемяко згадував:

«Влада була дуже жадібна до нових знань. Вона прийшла до нас як медик, але працювала і в розвідці, а потім стала пілотом дронів різного призначення: розвідників, бомбардувальників, камікадзе. Вона була сфокусована на знищенні окупантів і звільненні від них української землі. Не один раз виконувала дуже складні бойові завдання. Завжди сконцентрована, впевнена в собі і в правоті справи, з гарним почуттям гумору, освічена. Дуже ефектна, і в той же час скромна».

Під час Слобожанського наступу, який почався 6 вересня 2022 р., «Хартія» діяла на Куп'янському напрямку, беручи участь у визволенні міста Куп'янськ та прилеглих населених пунктів. В цей час «Аїда» обіймала посаду командира групи ударних БпЛА, одночасно виконуючи й функції бойового медика. «Вона була сфокусована на знищенні окупантів і звільненні від них української землі. Не один раз виконувала дуже складні бойові

завдання. Завжди сконцентрована, впевнена в собі і в правоті справи, з гарним почуттям гумору, освічена... Дуже ефективна і в той же час скромна», – так згадував про «Аїду» командир.

Після визволення Харківщини ДФТГ «Хартія» у листопаді 2022 р. діяла під Стельмахівкою і Коломийчихою на Сватівському напрямку (на межі Харківської та Луганської областей). У грудні підрозділ перекинули на Донеччину – «Хартія» стала єдиним добровольчим формуванням, яке взяло участь в обороні Бахмута. Воювала тут і «Аїда» зі своєю групою. В одному з бойових епізодів вона врятувала життя важко пораненому побратиму, надавши йому першу допомогу на полі бою. Тоді екіпаж БпЛА потрапив під вогонь ворожого гелікоптера.

Оборона Бахмута стала важким випробуванням для «Хартії». Місто перебувало під постійним вогнем росіян, які методично його руйнували. Екіпажам безпілотників доводилось діяти практично на першій лінії, поряд з піхотою. «Хартія» зазнала тут відчутних втрат. Серед них була і «Аїда», яка загинула 28 грудня 2022 р. Про її загибель повідомив В. Кожемяко: «Неможливо уявити горе батьків. Я розумію, що все це зараз не поверне Владу, але... щирі співчуття та велика шана батькам Влади, які подарували Україні і світу таку гідну дочку! Герої не вмирають, і Влада назавжди залишиться нашою сестрою! Ми обов'язково за неї помстимося!».

14 березня 2023 р. Владислава Черних була посмертно відзначена орденом «За мужність» III ступеня. Її подвиг пам'ятають у Харкові: на фасаді будинку Харківського педагогічного ліцею № 4 (вул. Майка Йогансена, 15) встановлена меморіальна дошка, а 13 червня 2023 р. іменем Владислави Черних названий сквер навпроти будинку № 5 на вул. Конторській. 2024 р. вийшов біографічний роман «Влада: Позивний – Аїда», написаний батьками героїні – Валентиною і Валентином Черних.

Цегельник В.

Задорожний В.

Файфура М.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

УЧАСТЬ ДОБРОВОЛЬЧОГО БАТАЛЬЙОНУ «ВОВКИ ДА ВІНЧІ» У ВІДБИТТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Добровольчий батальйон «Вовки Да Вінчі» – це відомий штурмовий підрозділ ЗСУ, названий на честь першого командира Дмитра «Да Вінчі» Коцюбайла, який загинув у боях за Бахмут. Батальйон з'явився з добровольчого руху з 2014 р., відомий своєю ефективністю, досвідом у важких боях на сході України, зокрема під Бахмутом, і зараз є частиною 67-ї ОМБр, активно рекрутуючи мотивованих бійців, акцентуючи саме на авторитеті та діях, які необхідно робити.

Доброволець, воїн, творець – це Дмитро Іванович Коцюбайло, який на російсько-Українській війні з 18 років. Він народився 1 листопада 1995 р. в селі Задністрянське Галицького району Івано-Франківської області. Закінчив Бовшівську загальноосвітню школу, згодом Івано-Франківський професійний будівельний ліцей. Дмитро навчався в Івано-Франківську на художника. Саме з цим талантом гарно малювати пов'язаний його позивний «Да Вінчі».

Будучи командиром взводу добровольців (2014) та роти (2015), в 2014 року зазнав важкого поранення в Пісках Донецької області: в обличчя влучив уламок снаряда, розірвавши губу та вибивши зуб. Вже через три місяці він повернувся на фронт, беручи участь у визволенні Карлівки, селища Піски, Авдіївки, а також у боях під Степанівкою, Савур-Могилою, Старогнатівкою.

Маючи реальний бойовий досвід, вже у 21 рік був призначений на посаду командира роти. Дмитро Коцюбайло завжди прагнув брати участь у бойових операціях. Його сміливість та готовність іти в бій не завжди віталась військовому керівництву, оскільки його добровольча рота фактично не підпорядковувалась нікому в армії. Командири різних бригад запрошували його «попрацювати» по їхніх цілях, і артилеристи «Да Вінчі» швидко здобули репутацію влучних та ефективних воїнів. Використання дронів для коригування вогню артилерії відносилось до його новаторських підходів до ведення війни.

За вагомий внесок у захисті держави у 2021 р. отримав звання Героя України, ставши першим добровольцем, якому присвоєно це звання прижиттєво.

З лютого до квітня 2022 р. артилерійська група роти працювала на різних напрямках, палячи колони броньованої техніки, зупиняючи просування росіян на південному напрямку під Запоріжжям та біля Києва. Після цього рота була доукомплектована до розміру батальйону, до складу якого увійшла і штурмова рота «Гонор» Сергія Філімонова. Згодом батальйон воював у контрнаступі на Харківщині. Брав участь у звільненні Куп'янська, Балаклії, Ізюму, Синьківки.

7 березня 2023 р. Коцюбайло загинув у битві за Бахмут. За словами свого заступника Капусти, після утримання траси на Хромове вони повернулися до міста Часів Яр, де їх накривала ворожа артилерія. Їх було троє: Капуста, Мітчел і Да Вінчі. Мітчел забіг у під'їзд, а Капуста з Дмитром були в дверях, коли стався вибух. Дмитро розвернувся й видавав з себе, що він поранений, а за хвилину знепритомнів. Поранення Дмитра було несумісне з життям.

Поховано Дмитра Коцюбайла на Аскольдовій Могилі.

СУЧАСНИЙ ОБРАЗ ДОБРОВОЛЬЦЯ У МЕМОЛОГІЇ ТА МЕДІА

Актуальність образу українського добровольця в медіа та мемах радикально змінилася після 24 лютого 2022 р. Раніше його бачили як жертву, а тепер – як профі: іронічного, розумного та мотивованого бійця.

У сучасних медіа образ добровольця формується через персоналізацію. Замість абстрактного «солдата» аудиторія бачить конкретну людину з цивільного життя – продавчиня, вчитель, програміст чи музикант що підкреслює добровільність вибору. Ключовими характеристиками в медіа стають інтелектуальність: підкреслення того, що кожен військовий працює розумом, використовуючи та опановуючи нові техніки та засоби ведення бою. Гуманізм: численні сюжети про порятунок тварин або волонтерство підрозділів.

Мемологія як інструмент десакралізації та героїзації. Мем у контексті війни перестав бути розвагою, він перетворився на інструмент стратегічних комунікацій. Ми жартуємо, що через сотні років наші нащадки вивчатимуть сучасні меми та досліджуватимуть наше життя й історію.

Образ добровольця базуються на кількох архетипах:

архетип «козака-характерника»: поєднання сучасного спорядження з традиційними елементами (оселедець, татування);

архетип «спокійного професіонала»: меми, де доброволець виконує надскладні завдання з незворушним обличчям;

перевага над ворогом: контраст між екіпірованим, вмотивованим українським добровольцем та деморалізованим окупантом.

Мемологія виконує важливу психологічну функцію: вона знімає табу з теми страху та смерті, замінюючи їх «сміховою культурою».

Доброволець у мемах – це не «мученик», а «мисливець». Візуальні образи, що тиражуються в соцмережах (TikTok, Telegram, Instagram), створюють бренд українського добровольчого руху як глобального феномену (наприклад, мем про «тракторні війська» або «котиків-ЗСУ»).

Тобто, сучасний медіаобраз добровольця є багаторічним: від месіанського захисника в офіційних новинах до іронічного супергероя в мемології. Це сприяє високому рівню довіри суспільства до добровольчих формувань та забезпечує сталу мобілізацію духу. Мем у цьому процесі виступає як найшвидший спосіб передачі ідеологеми «перемоги через силу та гумор».

Трансформація образу українського добровольця у сучасному медіа-просторі та мемології є відображенням докорінних змін у суспільній свідомості. З початком повномасштабного вторгнення доброволець перестав бути лише символом жертвності, перетворившись на втілення професіоналізму,

інтелектуальної переваги та незламного оптимізму. Дослідження цього образу через призму «сміхової культури» та цифрових комунікацій дозволяє зрозуміти механізм формування національної стійкості.

Медійний образ добровольця сьогодні будується на принципі десакралізації війни через гумор. Мемологія, як швидка форма реагування на події виокремила кілька ключових архетипів сучасного захисника. Перший – це «спокійний професіонал», герой, який виконує надскладні бойові завдання з іронічною усмішкою або під час звичайних побутових справ. Такі меми нівелюють страх перед ворогом, демонструючи технічну та ментальну перевагу українського воїна.

Другим важливим аспектом є інтелектуалізація образу. У медіадискурсі доброволець – це людина з високим рівнем цивільної експертизи, яка свідомо обрала шлях захисту держави. Це підкреслює добровільність як вияв вищої громадської відповідальності. Через соціальні мережі, такі як TikTok та Telegram, транслюється образ «воїна-гуманіста», який рятує тварин або займається волонтерством, що контрастує з дегуманізованим образом агресора. Мемологія також виконує функцію контрпропаганди.

Створення віртуальних образів або підрозділи, що стали легендами соцмереж дозволяє залучити міжнародну підтримку та сформуванню позитивний бренд українського добровольчого руху у світі. Гумор у цьому контексті виступає захисною реакцією психіки та водночас потужною зброєю в інформаційній війні.

Отже, сучасний образ добровольця в медіа та мемах – це синтез героїзму та людяності. Він не є статичним, а постійно розвивається, адаптуючись до викликів часу. Саме через поєднання високої мотивації та здатності до самоіронії український доброволець став центральною фігурою сучасного воєнного дискурсу, що забезпечує єдність фронту і тилу.

Церковняк-Городецька О., к.філ.н.
Лісаченко Е.

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут

БИТВА ЗА ДОНЕЦЬКИЙ АЕРОПОРТ 2014: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

Битва за Донецький аеропорт імені Сергій Прокоф'єва стала однією з найбільш символічних сторінок початкового етапу російсько-Української війни. Оборона тривала 242 дні — з 26 травня 2014 р. до 22 січня 2015 р. — і перетворилася на приклад надзвичайної стійкості українських військових та добровольців.

Стратегічне значення летовища було зумовлене його інфраструктурною роллю та символічним фактором присутності Української державності в регіоні. Після успішної операції зі звільнення аеропорту 26 травня 2014 р.

українські сили змушені були утримувати об'єкт під постійними обстрілами та штурмами.

Оборона нового та старого терміналів проходила в умовах фактичного руйнування інфраструктури. Бетонні перекриття тріщали від артилерійських ударів, контрольна вежа була знищена, позиції постійно змінювалися через обвали конструкцій. Проте навіть у таких умовах захисники продовжували виконувати бойові завдання.

Свідчення учасників оборони передають атмосферу тих днів краще за будь-яку статистику. Танкіст Євген Межевікін згадує: «Кожний мій заїзд в Донецький аеропорт призводив до того, що у ворога щось горіло – танк, бмп, позиції...», Олександр Колодяжний: «Ми підняли український прапор над старим терміналом Донецького аеропорту за лічені хвилини. Ворог навіть не зрозумів, як усе сталося...». Один із оборонців згадував: «Ти заходиш у термінал – і спочатку думаєш, що це просто будівля. А через кілька днів розумієш: це вже не будівля. Це позиція. Це твій дім. Це твій обов'язок. Стріляють постійно. Артилерія працює так, що бетон сиплеться зі стелі. Пил стоїть такий, що інколи не видно свого. Але ніхто не панікує. Немає часу панікувати. Нас питали: навіщо ви там тримаєтесь? А куди нам іти? За спиною Україна». Ці слова демонструють, що оборона аеропорту мала не лише військовий, а й глибокий моральний вимір. Саме в таких умовах з'явився термін «кіборги» – визначення, яким противник назвав українських захисників через їхню витривалість. Згодом це слово стало символом нової військової культури – культури відповідальності, братерства та професійності.

Важливе значення в осмисленні подій має книга «Аеропорт» журналіста Сергія Лойка, створена на основі свідчень безпосередніх учасників боїв. Документальні матеріали, зокрема фільм «Аеропорт», а також художня стрічка «Кіборги» режисера Ахтема Сеїтаблаєва сприяли формуванню колективної пам'яті про ці події.

Кульмінацією оборони стали події січня 2015 р., коли внаслідок підризу конструкцій нового терміналу частина будівлі обвалилася. 22 січня українські військові залишили зруйновані позиції. За різними оцінками, втрати України перевищили сто загиблих. Проте навіть після втрати об'єкта оборона ДАП зберегла своє значення. Вона стала символом формування нової української армії та потужним чинником консолідації суспільства. Ретроспективний аналіз дозволяє розглядати битву за Донецький аеропорт не лише як військову операцію, а й як момент народження сучасної української військової ідентичності.

Фізично зруйнований аеропорт перетворився на моральний орієнтир. «Вони вистояли! Не витримав бетон!» – так в Україні говорять про оборонців Донецького аеропорту. Їх називали «кіборгами», віддаючи належне тій знятості, з якою вони вісім місяців утримували непристосований для оборони об'єкт під постійними обстрілами, відбиваючи атаку за атакою. «Кіборги», як кажуть військові аналітики, показали путіну, що Україна здатна чинити опір агресії росії. Більшість оборонців Донецького аеропорту з

перших днів повномасштабного вторгнення росії у лютому 2022 р. знову пішли на фронт. Багато з них поклали свої голови, обороняючи Україну. Серед них і Руслан Боровик, В'ячеслав Зайцев...

Його історія свідчить про те, що вирішальним фактором у війні є не лише техніка, а рівень мотивації, свідомий вибір і відповідальність за державу.

Щеглов А., к.і.н.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
Щеглова Л.
Селищенська гімназія Гніванської міської ради

ТЕМАТИКА ЗАХИСТУ УКРАЇНИ В ПРОГРАМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ (5 – 9 КЛАСИ)

*Слово, моя ти єдина зброє,
Ми не повинні загинуть обоє!
Може, в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів.*

...
*Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою...*
Леся Українка

Тема захисту України є однією з ключових у формуванні національної свідомості та громадянської позиції молодого покоління. А в умовах війни за Незалежність України виховання учнів на прикладах героїчної боротьби українського народу за свободу і державність набуває особливого значення. Література як важливий елемент шкільної гуманітарної освіти сприяє осмисленню учнями історичного досвіду народу у боротьбі за самостійність, формує почуття патріотизму, поваги до захисників Батьківщини та усвідомлення цінності свободи та необхідності її захисту.

Нова українська школа передбачає компетентнісний підхід до навчання та виховання. Програма української літератури для 5–9 класів спрямована не лише на вивчення художніх текстів, а й на формування в учнів світоглядних орієнтирів. Завдяки аналізу творів, присвячених різним історичним періодам, школярі знайомляться з героїчними сторінками минулого України, діяльністю видатних особистостей та духовними цінностями українського народу.

У контексті вивчення української літератури тема захисту України реалізується через систему творів, що відображають боротьбу за національну свободу, гідність і право на власну державність. Починаючи з народної творчості та історичних оповідань та завершуючи творами класиків української літератури, учні поступово усвідомлюють значення патріотизму, громадянської відповідальності та історичної пам'яті.

Модельні навчальні програми з української літератури для 5 – 9 класів передбачають вивчення обширної кількості творів у яких відображена тематика необхідності захисту Батьківщини, змальовується патріотизм українців, відображається тематика їх жертвності заради майбутнього держави.

У 5 класі до таких творів насамперед відносимо народний переказ «Козацька сторожа в степу», літописні оповіді «Повість минулих літ»: «Три брати – Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь» (у переказі В. Близнеця), історичне оповідання Сергія Плачинди «Богатирська застава», оповідання Галини Кирпи «Мій тато став зіркою», пригодницька повість Зірки Ментазюк «Таємниця козацької шаблі» та ін.

Зазначена тематика піднімається на уроках української літератури у 6 класі. Патріотизм, цінність рідної землі та вірність своєму дому алегорично висвітлені у байці Микити Годованця «Голуб та лелека». Емоційна та духовна прихильність до Батьківщини, болючий досвід поневолення України зображені у поезії Тараса Шевченка «І досі сниться: під горою...». Ідеєю національного відродження, сили та стійкості українського народу просякнутий твір Івана Франка «Розвивайся ти, високий дубе». Образи рідного краю, природи, людей та символи національної ідентичності у вірші Михайла Ткача «Моя Україна» формують в учнів усвідомлення потреби цінувати Україну. Вивчення національного гімну не лише є ознайомленням із символом державності, а й розвиває в учнів ідеї патріотизму, єдності та готовності боронити Батьківщину.

У модельній навчальній програмі для 7 класу передбачені твори, що прямо відображають боротьбу українського народу з агресором. Патріотичні пісні Степана Чарнецького «Ой у лузі червона калина...», Олеся Бабія «Зродились ми великої години...», Петра Солодухи «Біля тополі» актуалізують триваючу боротьбу з російським агресором. Оспівують героїзм та мужність українських захисників. Вивчення твору Тараса Шевченка «Розрита могила» сприяє осмисленню трагічних наслідків поневолення України російськими загарбниками. Громадянська відповідальність та боротьба за свободу своєї землі є однією з ключових ідей історичного роману Івана Франка «Захар Беркут».

Програма для 8 класу містить два присвячені періоду козацької доби твори: «Дума про Марусю Богуславку» виховує готовність захищати свій народ і державу навіть ціною власного ризику, історичний роман Володимира Рутківського «Джури козака Швайки» надає приклади сміливості, відваги та вірності рідній землі. Ідея самопожертви в боротьбі із загарбниками актуалізована у пісні «Виряджала мати сина під Крути до бою».

Твори Кобзаря «Іван Підкова», «Тарасова ніч», «Гайдамаки», вивчення яких передбачено у 9 класі, відіграють важливу роль у формуванні у школярів готовності до оборони України, показуючи через художні образи і події боротьбу українців за свободу, їх стійкість та патріотизм. Алегорією на боротьбу українців за свободу і незалежність є сатирична поема-послання «Кавказ». Цілоком органічним з вивченням попередніх творів є програмна

гострокритична поема-послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним...», що пропагує учням національне пробудження, єднання та самоусвідомлення.

Отже, програма української літератури НУШ для 5 – 9 класів системно реалізує тему захисту України, виховуючи у школярів патріотизм, громадянську відповідальність і готовність боронити Батьківщину. Через народні думи, історичні оповідання, поезії та художні твори класиків учні знайомляться з героїчними сторінками минулого, досвідом боротьби з агресорами, ідеєю самопожертви та збереження національної ідентичності. Вивчення цих творів формує у дітей – ціннісне усвідомлення важливості захисту рідної землі та духовну прихильність до України, поступово підводячи їх до усвідомленого патріотизму.

Ющук А.

Алеханов В.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ДОБРОВОЛЬЦІ ЯК ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОГО ВІЙСЬКА

Коли ми говоримо про українську армію зараз, у березні 2026 р., то можемо характеризувати чітко вибудовану структуру з найціннішим у Європі реальним бойовим досвідом.

Але ця міцна система мала свої передумови. І Збройні Сили України завдячують нею не лише кадровим військовим, а й, зокрема, тим, хто вступав у лави захисників добровільно, коли загроза із східного кордону з потенційної перетворилась на справжню.

Масштабний сплеск сучасного добровольчого руху в Україні почався у 2014 р., з так званого АТО. Тоді ще не існувало таких термінів, як призовова мобілізація, «бусифікація» і їм подібних.

Добровольці, які стали на захист України в час, коли армія переживала занепад, зробили це не через наказ згори. Це була реакція суспільства, яке чітко усвідомлювало, чим загрожують дії росіян, якщо їм не дати відсіч. Відтоді, упродовж 12 років, цивільні, які добровільно прийняли рішення захищати кордони Батьківщини, є невід'ємною складовою української армії.

Ким були і ким є ці добровольці? Це люди абсолютно різних соціальних груп, з найрізноманітнішим бекграундом. Серед них програмісти, водії, студенти, лікарі, колишні військові та поліцейські, а також ті, хто ніколи не тримав у руках зброї.

Їх об'єднувало не походження і не спільні інтереси, а розуміння реальності: ніхто не прийде і не врятує нас, якщо ми не зробимо це самі. Як і на початку 2022 р., так і вже далекого 2014 р.: мотивація добровольців була зовсім не про гроші і не про кар'єру. Це був страх втратити країну, високе відчуття справедливості і особистої відповідальності за наслідки тогочасних подій перед власними дітьми та майбутніми поколіннями загалом.

У перші місяці війни добровольчі батальйони зробили неймовірний вклад у результати війни. Своїми силами вони закрили ті ділянки, які кадрова

армія фізично не встигала закрити. Адже починаючи з повномасштабного вторгнення, коли лінія бойового зіткнення сягнула понад 1000 кілометрів завдовжки, чисельність ЗСУ жодним чином не дозволила б закрити її від російської армії без допомоги добровольців.

При цьому вони часто йшли вперед із мінімальним забезпеченням, без необхідної підготовки. Натомість мали високу внутрішню мотивацію, яка насправді на полі бою є одним із ключових і визначальних факторів.

Роль добровольців не обмежувалася бойовими діями. Вони мали надпотужний психологічний ефект для суспільства і навіть для ворога. Їхня позиція стала сигналом: «Україна не здається».

Це не означає, що добровольчий рух в Україні завжди був ідеально впорядкованим. Це була жива, динамічна структура, на формування якої не було часу, це відбувалось «на ходу», часто в умовах виконання бойових завдань. З одного боку, події ускладнювали процес, натомість з іншого – дозволяло формувати реальні, а не теоретичні кейси.

Вже у 2015–2016 рр. держава почала поступово інтегрувати добровольчі формування в офіційні силові структури – Збройні сили України, Національну гвардію, підрозділи МВС.

Не можна сказати, що це був легкий і швидкий процес. Координація у добровольчих формуваннях зазвичай суттєво відрізнялась від офіційно прийнятої. Жорстка військова вертикаль, бюрократичні процедури часто ставали каменем спотикання в об'єднанні сил.

Врешті це пішло на користь усім: офіційна структура не поглинула добровольчий досвід. Навпаки, він став рушієм внутрішніх змін в армії. Йдеться про нові підходи до управління, комунікації, взаємодії з цивільним суспільством і спільна адаптація до реалій сучасних викликів.

До російсько-Української війни Збройні сили і цивільне суспільство існували ніби паралельно. Ні для кого не секрет, що навіть у час незалежності образ армії мав стереотип радянськості – щось далеке і закрите від людей. І саме добровольці цей образ зруйнували, бо завдяки їм і їхній позиції війна перестала бути «десь там далеко», а стала спільною відповідальністю за існування України і свободи кожного з нас.

Добровольчий рух без перебільшення є одним із головних факторів стійкості України під час тривалої війни. Він продемонстрував здатність суспільства до оперативної мобілізації та ухвалення непростих рішень у момент найвищої загрози, коли часу на роздуми і вагання немає.

Підсумовуючи, варто нагадати, що українські добровольці з'явилися зовсім не у 2022 чи 2014 рр. Боротьба за вільне існування України триває сотні років, тож генетична пам'ять насправді не вперше повторює модель: у час прямої загрози від ворога саме народ стає джерелом сили для держави і боездатності для її армії. Це й відіграло ключову роль під час повномасштабної війни, зокрема, тому фронт досі тримається.

СЕКЦІЯ 3

«ПЕРО, ЩО СТАЛО МЕЧЕМ»: УКРАЇНСЬКИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ В ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ДИСКУРСІ

Ісаюк О., доктор філософії
Національний музей-меморіал «Тюрма на Лонцького»
Центр досліджень визвольного руху

«МОГУЧИЙ ДУХ МАЗЕПИ»: ТЕМА ІСТОРИЧНОЇ СПАДКОЄМНОСТІ В УКРАЇНСЬКІЙ МІЛІТАРНІЙ ЛІРИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ ДОЛАННЯ КОЛОНІАЛЬНОЇ ГЕНОЦИДНОЇ ТРАВМИ

Апеляція до славетних предків, у поєднанні з автопозиціонуванням як продовжувачів їхньої справи, яка цього разу має завершитися успіхом, загалом притаманна мілітарній поезії як жанру. Як наслідок, присутність цієї теми тлумачиться передусім як жанрова характеристика. Інший погляд на це ж явище передбачає передусім ідеологічну парадигму і з цієї точки зору тема «славетних предків» тлумачиться як ознака активізації націоналізму та загалом ідеологічної еволюції тогочасного українського суспільства у бік правого частини ідеологічного спектра. У цій парадигмі тема предків та спадкоємності тлумачиться як, знов-таки, нормальна ознака націоналізму як ідеології.

Обидва ці погляди більшою чи меншою мірою випускають з уваги обставину, що вояки українських військових формацій першої половини ХХ століття – Легіону Українських Січових Стрільців, Української Галицької армії, Дієвої армії УНР, Української Повстанської армії, тобто періоду, який почався під час перших тижнів Першої світової війни і закінчився разом з останніми боями Української Повстанської армії – одночасно з рішенням приєднатися до збройної боротьби, проходили дуже складну і радикальну еволюцію одночасно в кількох напрямках. Зміна цивільних на військових була тільки видимим симптомом найбільш очевидної частини еволюції. Ця еволюція вимагала осмислення і вибудовування внутрішньо логічної парадигми тлумачення цієї зміни і самих себе в ній.

Принциповим елементом цієї еволюції був, передусім, різкий зріст суб'єктності – від членів підлеглої спільноти, залежних більшою чи меншою мірою від конкретних рішень та загальної політики імперського або просто чужого центру, до суб'єктів подій, від чиїх рішень і дій залежала доля власна, товаришів та, беручи загально, всієї спільноти. Другим важливим елементом, який був наслідком та проявом першого, були принципові зміни логіки та способу поведінки.

Ці зміни передбачали долання колоніального синдрому, який полягав у сприйнятті себе другорядними, безсуб'єктними, делегування суб'єктності імперському центрові. Також це передбачало зміну сприйняття самих себе,

яка частково була несвідомою реплікацією імперського образу вірнопідданих – лояльних, покірних, мирних, вдячних монархові за його мудре правління, далеких від претензій на самостійну дію.

Важливим було також, що воювати належало проти російської імперії, а в цьому випадку йшлося не лише про травму колоніальності у її відносно м'якій формі, яка сформувалася у відносно ліберальній політичній моделі Австро-Угорщини, а й обширний та глибокий травматичний досвід, який включав у себе не лише системну дискримінацію за культурною та мовною ознакою, включно з забороною мови, а й колективну травматичну пам'ять про екстремальне насильство з боку росії з метою упокорення і знищення будь-якої суб'єктності. Пізніше, після досвіду Голодомору 1932-1933 рр. та репресивної політики радянської влади протягом 1939–1941 рр. цей досвід трансформувався у повноцінну травму геноциду у сенсі тривалого насильства, спрямованого на знищення будь-якої чіткої ідентичності підкореного суспільства. Таким чином, можна припустити, що для середньостатистичного добровольця будь-якої з українських формацій рішення приєднатися до війська передбачало також долання власної частки колективної травми. Передусім йшлося про повернення собі відчуття власної цінності; опрацювання внутрішньо-логічного розуміння сенсу ситуації, дій власних та ворога; повернення моральної автономії, тобто здатності діяти відповідно до власних поглядів; долання страху активної дії; повернення собі переконання у можливості змінити ситуацію та ряд інших ознак.

У цьому контексті збірна фігура «славних предків» та окремі історичні постаті, до яких апелюють переважно у поетичних текстах, є не тільки елементом ідеології та символічними фігурами, покликаними додати образності літературній формі, але й проявом та симптомом долання тих чи інших ознак історичної травми та колоніальних деформацій. Оцінити сенс і напрям цих симптомів можна тільки при врахуванні частоти згадування, контексту, періоду та обставин написання власне самого твору.

Таким чином, у центрі уваги пропонованої доповіді перебуває динаміка присутності у ліричних текстах на теми, пов'язані з мілітарною тематикою образів, які відсилають до тих чи інших постатей, подій та явищ української історії. Уважний аналіз цієї присутності у контексті, з одного боку, взаємодії символічного навантаження та реальної історичної ролі, а з іншого, ознак колективного травматичного досвіду внаслідок екстремального насилля з боку імперії та втрати державності у сенсі втрати колективної суб'єктності, може привідкрити численні подробиці, які зазвичай випадають з поля уваги дослідників при застосуванні звичних методологій. При цьому варто пам'ятати, що запропоновані нижче висновки не заперечують результатів попередніх методологій, а радше їх доповнюють.

Самі по собі згадки про «славетних предків» можна поділити на дві великі групи. До першої з них належать згадки конкретних історичних осіб – аналізуючи їх, принципово важливо враховувати історичний контекст діяльності згадуваної особи. Друга група становить апеляцію до збірного образу

полеглих предків, де принципового значення набувають контекст твору та набір символіки окремо взятого тексту. Варто зазначити, що в цьому випадку йде мова не про статистичні дані, отримані в результаті обрахунків та оцінок цифр, а про тенденції, які достатньо помітні, аби на їхній підставі робити припущення.

Одними з найпопулярніших за частотою згадок однозначно є запорозькі козаки. Попри очевидну апеляцію до попереднього періоду української суб'єктності, вираженої у військовій формі, тут також ідеться про базовий імператив спротиву імперіям – і не лише збройний спротив у вузькому сенсі слова, а фактично принципово інший спосіб буття, базований на принципі власної свободи і автономності. Апеляція до козацтва включає не лише нав'язування до символіки свободи, але також певною мірою замаскований намір повністю змінити спосіб життя і, певною мірою, перебудувати актуальний світ відповідно до власних уявлень. Очевидно, що така модель не передбачала навіть теоретичної участі у майбутній національній державі якогось іншого суб'єкта. З точки зору долання колоніальної травми йдеться не просто про повернення власної суб'єктності, а про визнання власних світогляду та інтересів пріоритетними над іншими міркуваннями, а також повернення собі автономії дії.

При цьому цікаво, що постатей з козацького періоду, до яких безпосередньо формують відсилки у поетичних та співаних творах, насправді доволі мало. Одним з рідкісних прикладів є постать гетьмана Івана Мазепи, яка перебуває у центрі тексту пісні авторства Романа Купчинського «Нам не страшний червоний гнів» (відома також під назвою «Ми йдемо в бій»). Його значущість в історичній традиції очевидна – саме за його правління відбувся останній на той час збройний виступ українців проти Російської імперії, який, на жаль, закінчився поразкою українців, проте, незважаючи на це, став основою міту про спротив саме російській імперії у всіх її іпостасях. Станом на початок ХХ століття саме гетьман Іван Мазепа залишався втіленням і символом української боротьби проти російської імперії за свою незалежність, свідомих українців російські шовіністи іменували «мазепинцями» і тільки після досвіду Визвольних змагань «мазепинця» витіснив «петлюрівець». Причина була очевидна – саме Іван Мазепа був хронологічно останнім, хто виступив проти росії збройно з позицій захисту державності.

Утім, з точки зору теорії колективної травми, ідеться про символічне повернення у момент, з якого все розпочалося – позаяк станом на початок ХХ століття у центрі національного міту про втрату свободи і потребу її відновити, стояв саме досвід Мазепи та його прихильників. Крім того, важливе значення мав факт, що поразка супроводжувалася демонстративним екстремальним насиллям над українцями з боку на тоді ще Московії. Це насилля підважило віру у власну спроможність змінити власне становище, цінність власної позиції, нормалізувало уявлення про себе, як про щось вторинне і «неправильне», у процесі пошуків такого тлумачення того, що відбулося, яке б не передбачало повторення збройного спротиву.

У цьому контексті має значення час написання самого тексту. Перший варіант «Ми йдемо в бій» постав 1917 р., тобто у момент фактичного відновлення української державності, що відразу ж створило ситуацію «є за що боротися». Українська державність, попри формальні і правові нюанси, на кшталт автономії, її обсягів, дискусії між автономістами і самостійниками, перейшла з категорії мрій чи більш або менш реалістичних планів у категорію «намацальної» реальності, причому символічна потуга цієї реальності була цілком здатна об'єднати всіх українців, свідомих своєї ідентичності.

Другий варіант пісні постав у 1919 р. і на фоні першого його можна б назвати «довгим», позаяк перші два куплети практично збігаються. Та сам 1919 р. став для України, українства і січових стрільців не менш символічним і переламним, ніж 1917-й. Для України і українців 1919 р. став роком тотальної війни на кілька фронтів, причому два з них були проти росіян – білогвардійців та більшовиків, відповідно і в обох цих випадках йшла мова про екзистенційне протистояння – «білі» у принципі не визнавали української окремішності як концепту, а еволюція «червоних» ще була попереду, та й у ній суттєву роль відіграв власне факт українського спротиву. Зрештою, 1919 р. з його екзистенційною боротьбою проти росіян і драмою поразки став основою легенди Визвольних змагань. Саме цього періоду стосуються основні битви, подвиги і драми тієї епохи.

Одначе не лише це. Адже Мазепа та його соратники – це в даній ситуації не лише борці за незалежність, це ще й останній яскравий прояв української суб'єктності. У контексті лише і виключно боротьби за свободу в Івана Мазепи був ряд попередників, соратників і продовжувачів, інша річ, що за рівнем драматизму обставин, серед яких довелося приймати герць, з ним таки мало хто міг зрівнятися. Але у контексті саме збройної боротьби в обличчі очевидно переважаючої сили, останнього спалаху військової і політичної суб'єктності Іван Мазепа був, власне таки, символічним останнім у повному значенні цього слова. І в такому контексті пісня апелює не просто до боротьби за свободу, а до «останніх у славі», які своєю боротьбою заклали основу для мотивації і самого сенсу дій наступних поколінь. А враховуючи, що січові стрільці були першою після Мазепи українською збройною формацією, яка виступила проти москви, то виникає сюжет підхопленого прапора, тобто продовження традиції, у контексті долання травми – відновлення суб'єктності і відчуття власної цінності.

У контексті еволюції, яку пережила значна частина добровільних вояків української армії, має значення також те, що історія самого гетьман Мазепи включає історію тривалої, замалим не показової лояльності, тому ж таки цареві Пьотрові, за яку гетьманові неодноразово докоряли і сучасники, і, подекуди, народна традиція. Незалежно від того, наскільки щирим був гетьман у цій лояльності, перехід від неї до відкритого спротиву вимагав певної еволюції і навіть певних поштовхів, які б підштовхували до думки, що лояльність ані не несе вигоди, ані не має сенсу. Також мало значення, що в реальності початку XVIII століття гетьман Мазепа особисто ризикував усім – статусом, багатством, посадою у грі «пан чи пропав».

Станом на 1914 р. середньостатистичний «усусус» міг бути цілком щирим у лояльності до «Австрії» просто тому, що він виріс у її межах і бодай за інерцією не дуже уявляв, як може бути інакше. Ідеал вільної України тут конкурував з такою ґрунтовною річчю, як намацальний досвід існування в імперській парадигмі. Для того, аби цей ідеал остаточно перейшов у практичну площину, треба було потужного струсу – ним виступила Перша Світова війна, а також поява цієї самої держави, що відбулося у 1917 р. Фактично, маємо справу з проявом явища, відомого як маятник травми – коли для подолання колективної травми потрібен струс тої ж сили, як той, який свого часу спровокував травматичний стан.

Роман Купчинський не єдиний, хто посилається на постать Іван Мазепи як конкретизоване втілення «славного предка». Чи не першим, хоч менш явно, ніж у випадку Р. Купчинського, це зробив Олесь Бабій у поезії «На Маківці», де на самому початку стверджується:

*«По битві на полях Полтави
Тут перший український кріс
Спиняв московських полчищ лави...»*

У цьому випадку йдеться не лише про повернення у травматизуючий момент, а й про своєрідний реванш у сенсі відновлення належного перебігу подій і певною мірою помсти за поразку предків.

Інший популярний образ «славних предків» в українській мілітарній ліриці втілений в словесній картині могили полеглих, попри яку марширують ряди уже сучасних воїнів. Цей образ популярний як у авторській мілітарній поезії, так і в народній традиції і зазвичай розглядається в мартирологічному контексті. Однак зазвичай поетичний образ містить ряд елементів, які дозволяють оспорити виключність такого тлумачення. Передусім, у сценах маршу попри могили практично відсутні будь-які агенти крім взаємно контрастуючих сучасних бійців, які йдуть у бій та полеглими в могилах. Крім того, сучасним продовжувачам відведена не пасивна роль тих, хто згадує, чи оплакує, як це зазвичай відбувається у мартирологічних сюжетах, а роль активних продовжувачів справи, а також тих, на кого покладається обов'язок пам'яті. Таке позиціонування передбачає передусім символіку збереження ідентичності, як продовженням традиції збройної боротьби, так і підтриманням пам'яті про полеглих. У контексті подолання колективної травми така символіка натякає на відтворення ідентичності та формування і відтворення такого світогляду та оцінки подій і процесів, який відповідає виключно власним переконанням та цілям.

Підсумовуючи, зазначимо, що представлений погляд відкриває як нові можливості погляду на українську традицію мілітарної літератури, так і додаткові можливості розуміння специфіки українського досвіду ХХ ст., в першу чергу військового, а також дозволяє зрозуміти ряд уже сучасних реакцій та сприйняття явищ і соціальних груп, безпосередньо пов'язаних з реальністю війни, що може мати потенційне практичне застосування у комунікації між армією та рештою суспільства.

«ПЕРО, ЩО СТАЛО МЕЧЕМ»: УКРАЇНСЬКИЙ ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ У ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОМУ ДИСКУРСІ

Українська традиція митця-воїна – безперервний ланцюг від козацьких літописців XVII століття до поетів, що пишуть вірші в окопах 2025 р. Жодна інша національна літературна традиція не демонструє такої тривалості, рекурентної й органічної єдності пера та меча, пов'язаної з боротьбою за існування нації. За даними PEN Ukraine, з лютого 2022 р. загинули щонайменше 145 діячів культури, а проєкт «Недописані» задокументував 239 літераторів, загиблих за 11 років війни. Цей феномен перевершує за масштабом британську традицію «war poets» Першої світової та наближається до масштабів «Розстріляного відродження» 1930-х років. Надалі ми простежимо безперервну лінію від козацького архетипу воїна-поета до сучасної окопної лірики, виявивши системність цього явища.

Архетип воїна-поета закорінюється у козацькій культурі XVI – XVIII ст. Традиція «дум» – ліро-епічних усних поем нестрофічної будови, що виконувалися речитативом під акомпанемент кобзи чи бандури, – безпосередньо відображала козацьке військове життя. Іконічний образ Козака Мамає – козак із кобзою поруч зі зброєю – став візуальним утіленням нерозривності мистецтва й воєнного чину. Серед верифікованих постатей козаків-літераторів найвідомішим є Семен Климівський – козак Харківського полку, філософ і поет, автор знаменитої пісні «Їхав козак за Дунай», яка набула величезної популярності в Європі впродовж трьох століть. Козацькі літописці поєднували військову й літературну діяльність: Самійло Величко створив масштабний літопис, що охоплює 1620–1700 рр., а гадяцький полковник Григорій Граб'янка написав хроніку подій від давніх часів до 1709 р. – і загинув у 1737 р. в морському бою під Очаковом, буквально поєднавши долю воїна й літописця.

Період Українських Січових Стрільців (1914-1920) став першим прикладом системної організації культурного фронту при збройних формаціях. УСС створили інфраструктуру, що не має аналогів серед інших армій Першої світової: Пресову Квартиру (засновану 1914 р.), літературно-мистецьку групу «Митуса» (1921-1922), видавничу кооперативу «Червона Калина» (1921–1939). Ключові постаті поетів-стрільців: Роман Купчинський (1894–1976) – вступив добровольцем до Легіону УСС у 1914 р., автор слів і мелодій стрілецьких пісень «Ой шумить, шумить та діброва», «Човник хитається»; Юрій Шкрумеляк (1895–1965) – підхорунжий, заарештований НКВС у 1945 р. і 10 років таборів; Левко Лепкий (1888–1971) – очолював Пресову Квартиру, спроектував мазепинку; Михайло Гайворонський (1892–1949) – автор понад 30 стрілецьких пісень, організатор військових оркестрів УСС.

Період Другої світової війни та збройного підпілля УПА породив потужну традицію літератури опору, де митці платили за слово життям. Олег Ольжич (1907–1944) – поет, археолог, син поета Олександра Олеся – замучений у концтаборі Заксенгаузен 10 червня 1944 р., відмовившись зламатися під тортурами. Олена Теліга (1906–1942) – поетеса, очолювала Спілку українських письменників у Києві під окупацією, вела підпільну антинімецьку діяльність; розстріляна в Бабиному Яру 21 лютого 1942 р. На стіні камери залишила напис: «Тут була ув'язнена і звідси йде на смерть Олена Теліга». Петро Полтава-Федун (1919–1951) – провідний ідеолог ОУН та УПА, полковник, автор понад 40 праць – загинув 23 грудня 1951 р. під час операції МДБ, спаливши документи й наклавши на себе руки. Юрій Липа (1900–1944) – поет, лікар, геополітик, автор тріади «Призначення України» – схоплений і вбитий НКВС 20 серпня 1944 р. Збережено приблизно 600 повстанських пісень із варіаціями, більше половини – анонімні, народного характеру, що засвідчує глибинну потребу нації у поетичному осмисленні боротьби.

Сучасний період відзначається безпрецедентною кількістю митців, що добровільно взяли зброю. Це явище відбувається в реальному часі – поети публікують вірші з окопів у соцмережах, що не має аналогів в історії світової воєнної літератури. Сергій Жадан (нар. 1974) – лауреат Премії миру Німецької книжкової торгівлі (2022), у червні 2024 р. вступив до 13-ї бригади НГУ «Хартія» як військовослужбовець; автор роману «Інтернат» (2017) та щоденників «Sky Above Kharkiv» (Yale UP, 2023). Борис Гуменюк (нар. 1965) – названий «першим фронтовим поетом цієї війни», після Євромайдану добровільно вступив до батальйону «Азов», став заступником командира батальйону «ОУН»; збірки «Вірші з війни» (2014), «Блокпост» (2016). Артем Полежака (нар. 1975) – вступив до ЗСУ 1 квітня 2022 р., контужений під Кременною; збірка «Нормальна поезія» (2024). Дмитро Лазуткін (нар. 1978) – майор ЗСУ, служив у 47-й ОМБр «Магура», лауреат Національної Шевченківської премії (2024); збірка «Будемо жити вічно» (2024) написана цілком на Мелітопольському та Авдіївському напрямках.

Серед музикантів-добровольців: Андрій Хливнюк (фронтмен Boombox) – вступив до тероборони, його а capella виконання «Ой у лузі червона калина» на Софійській площі у лютому 2022 р. стало гімном опору (Pink Floyd використали запис у «Hey, Hey, Rise Up»). Гурт «Антитіла» – усі учасники вступили до 130-го батальйону тероборони як парамедики. До армії добровільно вступили також репер Yarnak, рок-музикант Sasha Boole, вокаліст death-metal гурту Sectorial Іван Козакевич.

Вікторія Амеліна, вбита російською ракетою в Краматорську 1 липня 2023 р., попередила: «Мій найстрашніший страх збувається: я всередині нового Розстріляного відродження». Її посмертна книга отримала Оруеллівську премію. Максим Кривцов (1990–2024) – поет-доброволець, збірка «Вірші з бійниці» (2023) названа PEN Ukraine однією з найкращих книг року; загинув 7 січня 2024 р., посмертно – Герой України (2025). Володимир Вакуленко – дитячий письменник, викрадений біля Ізюма навесні 2022 р.;

тіло знайдено в масовому похованні зі слідами тортур; перед викраденням закопав щоденник у дворі. Серед інших загиблих – поет Мирослав Герасимович (листопад 2024), балетний танцівник-снайпер Вадим Хлуп'янець (Бахмут, листопад 2022), кінорежисер Олег Бобало (Бахмут, грудень 2022), актор-бандурист Ігор Суботяк (свідомо повернувся з Фінляндії 24 лютого 2022, загинув у серпні 2024), художниця-парамедик Маргарита Половінко з 3-ї штурмової (квітень 2024), актор Паша Лі (Ірпінь, перші дні вторгнення).

Корпус літературних творів про добровольчий рух систематизується за жанрами та періодами. Стрілецька піснетворчість (понад 100 пісень) досліджена в монографії Оксани Кузьменко «Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність» (2009, Інститут народознавства НАНУ, 296 с.) – перше монографічне дослідження. Сучасна воєнна література представлена потужними антологіями англійських перекладів: «Words for War: New Poems from Ukraine» (Academic Studies Press, 2017, 16 поетів, 29 перекладачів), «In the Hour of War: Poetry from Ukraine» (Arrowsmith Press, 2022). У прозі – Артем Чех «Завод» (2022), Мирослав Лаюк «Бахмут» (2023, премія Юрія Шевельова). У кіно – документальний фільм «20 днів у Маріуполі» (реж. Мстислав Чернов, 2023) отримав «Оскар» за найкращий документальний фільм; художній фільм «Кіборги» (реж. Ахтем Сеїтаблаєв, 2017) – про оборону Донецького аеропорту.

Українська традиція є унікальною з кількох причин: безперервність через п'ять століть; екзистенційний характер боротьби за саме існування нації; систематична інституціоналізація від Пресової Квартири УСС до сучасних антологій; цифрова симультанність – поети публікують вірші з передової в реальному часі; постколоніальний вимір антиімперського опору.

Отже, українська традиція «пера, що стало мечем» не є випадковим збігом біографій окремих митців – це системна культурна парадигма, що відтворюється щоразу, коли нація опиняється під загрозою знищення. Від козака Семена Климівського через стрільця Романа Купчинського, ідеолога УПА Петра Федуна до майора Дмитра Лазуткіна – тягнеться єдина неперервна лінія. Принципова відмінність від інших національних традицій полягає в тому, що український митець-воїн бореться не проти війни (як Owen), не за ідеологію (як Orwell в Іспанії), а за право своєї культури існувати. Саме тому перо й меч для нього нерозривні: утрата одного означає утрату іншого.

Кравчук Р.
Іваничко В.
в/ч А4983

МИТЕЦЬ ЗІ ЗБРОЄЮ В РУКАХ: ЯК УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА ВОЮЄ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ВІД СЕРЕДИНИ ХХ ст. ДО СЬОГОДЕННЯ

Сучасний український добровольчий рух, відображений у наукових працях, мемуарній літературі та мистецьких репрезентаціях, є вагомим

суспільно-політичним і культурним явищем. Його потрібно вивчати через зв'язок поколінь та те, як війна змінює характер і вчинки людини. Вислів «перо, що стало мечем» – це не просто красиве порівняння. Це життєвий вибір наших освічених людей, які в часи загрози державі перетворюють свій творчий талант на реальний воєнний захист. Коріння цього процесу ми бачимо в ідеях Мистецького Українського Руху (МУР), що діяв у 1945–1948 роках. Тоді, в умовах повної невідомості після Другої світової війни, українські письменники (Улас Самчук, Іван Багряний та інші) прагнули створити літературу, яка б допомогла українцям усвідомити себе сильною нацією та зберегти свою культуру. Сьогоднішні митці-добровольці продовжують цю справу: тепер їхнє слово отримало надійний захист у вигляді зброї, а культура стала частиною нашої загальної лінії оборони.

Порівнюючи погляди митців минулого та сучасних воїнів, слід зауважити, що МУР прагнув створити справжнє українське мистецтво, яке б поважали у всьому світі. Сучасний доброволець, який залишає цивільну роботу чи навчання заради служби у Збройних Силах України, виконує той самий обов'язок – служить народу в найважчі часи. У війську за кожним словом стоїть відповідальність, тому воно відчувається так гостро. Черкаська земля, яка дала нам дух Холодного Яру, завжди доводила: справжня мужність неможлива без розуміння того, за що саме ми боремося.

Сьогодні те, як митці пишуть про війну, сильно змінилося: автор перестав бути просто свідком подій, він сам став їхнім учасником. Це і є втіленням ідеї Івана Багряного про людину, яка навіть над прірвою зберігає гідність і волю до життя. У цьому контексті шлях мого батька – добровольця, який з перших годин великої війни 25 лютого 2022 року став на захист країни і отримав інвалідність – є для мене не просто родинною історією, а символом того, як досвід передається від батька до сина. Це і є той «мур», який захищає націю і фізично, і духовно.

Книги та вірші, що пишуться прямо в окопах, мають свій особливий стиль – «окопну правду». У них немає зайвого пафосу, лише щирість і стислість. Це мистецтво прямої дії, де слово і зброя працюють разом. Сучасний митець-воїн показує, що творчість теж може стати зброєю в боротьбі за розум людей, розбиваючи ворожу брехню. Такий підхід доводить, що освіченість офіцера та його знання допомагають йому краще аналізувати ситуацію та діяти рішуче на полі бою.

Водночас ми маємо пам'ятати про трагедію: загибель чи поранення митців на фронті – це величезна втрата для нашої культури. Це нагадує нам про долю українських діячів 1920-х років. Проте є велика різниця: нинішні освічені люди – це не беззахисні жертви, а озброєні захисники своєї долі. Саме це визначає нове обличчя нашої культури: вона більше не про жаль чи плач, вона про силу та відплату. Досвід ветеранів, які ціною здоров'я зупинили ворога, стає основою, де воїн є головною постаттю для всього суспільства.

Підсумовуючи, можна сказати, що зв'язок між митцями минулого століття та сьогоднішніми добровольцями показує, як остаточно загартувався наш національний характер. У ньому розум і сила доповнюють одне

одного. Для молодого офіцера, який навчається в Національній академії сухопутних військ, розуміння цього зв'язку є основою стійкості та бойового духу. «Перо, що стало мечем» – це шлях перетворення ідеї на перемогу. Мистецтво, загартоване війною, стає тим надійним фундаментом, на якому ми будуватимемо Україну після перемоги. Ми будемо пам'ятати про мужність кожного добровольця та подвиг кожного батька-героя. Сьогодні культура не просто описує війну – вона допомагає кожному воїну створювати нову, вільну реальність.

Лівінська Ю., PhD
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ВІЗУАЛЬНА КУЛЬТУРА ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ: ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ОСИПА КУРИЛАСА

Український добровольчий рух періоду національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. – багатовимірне явище, що поєднало збройну боротьбу з активним формуванням ідеологічного та культурного простору державотворення. В умовах політичної нестабільності, інформаційного протистояння та обмеженості сталої державної інфраструктури особливого значення набував культурний чинник. Саме культура – література, образотворче мистецтво, публіцистика – стала засобом мобілізації суспільства, формування національної ідентичності та збереження ідеї української державності.

Добровольчі формування доби Української революції – Українські Січові стрільці, вільне козацтво, підрозділи Армії УНР та Української Галицької Армії – функціонували не лише як військові структури, а й як осередки формування нового типу національної свідомості. До їхнього складу входили представники інтелігенції – письменники, художники, журналісти, викладачі, для яких боротьба за державність мала не лише збройний, а й глибоко світоглядний характер. У цьому середовищі мистецтво набуває прикладного значення, перетворюючись на елемент загальнонаціонального зусилля.

Символічний вислів «перо, що стало мечем» у такий спосіб точно відображає роль творчості як складової національно-визвольного руху. Мистецтво в умовах революції перестає бути автономною сферою та інтегрується у загальну систему державотворчого протистояння. У цьому контексті особливої уваги заслуговує постать митця, безпосередньо залученого до добровольчого руху, для якого художня діяльність стала формою служби.

Яскравим прикладом цього феномену є творчість Осипа Куриласа (1870–1951) українського художника і графіка, чия творча спадщина тісно пов'язана з військово-культурним середовищем стрілецького руху. Він був

одним із тих митців, які працювали не «після подій», а безпосередньо в їхньому вирі, фіксуючи та водночас формуючи образ українського добровольця. Курилас співпрацював із культурними осередками Українських січових стрільців, створював ілюстрації для стрілецьких видань, плакати, обкладинки, портрети, жанрові сцени військового побуту.

Серед характерних прикладів його творчості – графічні роботи, присвячені повсякденному життю Січових Стрільців, зокрема сцени військового вишколу, побуту в таборах, моменти відпочинку між боями. У цих творах Осип Курилас свідомо уникає пафосної героїзації, натомість акцентує увагу на внутрішній зосередженості, дисципліні та моральній стійкості добровольців. Так формується образ воїна як відповідального суб'єкта історії, а не стихійного учасника подій.

Особливу роль у творчості Куриласа відігравали ілюстрації для стрілецьких часописів і видань. Його графіка виконувала мобілізаційну функцію, сприяла поширенню національних символів і формуванню спільного візуального коду добровольчого руху. Образи стрільців у його роботах – поєднання військової строгості та інтелігентності, традиційної козацької спадщини й модерних художніх рішень.

У низці творів Осипа Куриласа простежується чіткий акцент на символіці: національні барви, військові однострої, знаки приналежності до українського війська. Такі елементи не лише ідентифікували добровольця, а й виконували функцію маркерів державності в умовах її фактичної відсутності.

Родзинкою творчості Осипа Куриласа є формування візуального архетипу українського добровольця як альтернативи ворожим наративам, які намагалися представити український рух як хаотичний або маргінальний. Його доброволець – це дисциплінований, ідейно вмотивований воїн, укорінений у національній традиції та зорієнтований на майбутнє держави. Саме цей образ згодом стане одним із базових у культурі визвольного руху міжвоєнного періоду.

Творчість Осипа Куриласа слід розглядати не лише як художнє відображення подій Української революції, а як активний елемент національно-визвольного процесу. Його графіка та ілюстрації виконували мобілізаційну, виховну та символотворчу функції. Через образ мистецтво впливало як на безпосередніх учасників добровольчого руху, так і на ширші верстви населення, формуючи уявлення про сенс і мету боротьби.

У цьому контексті мистецтво стає рівноцінним іншим формам національного зусилля: слово формує ідею, образ закріплює її в масовій свідомості, символ забезпечує тяглість історичної пам'яті. Перо митця набуває значення зброї, спрямованої на захист ідеї державності.

Літературно-мистецький спадок добровольчого руху 1917–1921 рр., зокрема творчість Осипа Куриласа, заклав культурний фундамент для наступних етапів визвольної боротьби. Створені ним образи добровольця та воїна-інтелігента були переосмислені в міжвоєнний період і в умовах еміграції, зберігаючи і транслуючи ідею незалежної України.

Досвід Української революції переконливо засвідчує, що культура є не другорядним, а стратегічним чинником національної безпеки, особливо в умовах асиметричного протистояння. Добровольчий рух 1917 – 1921 рр. мав чітко виражений культурний вимір, а мистецтво стало важливим інструментом формування культури національного спротиву. З огляду на це творчість Осипа Куриласа є показовим прикладом інтеграції митця в добровольчий рух і національно-визвольний процес загалом.

Концепт «перо, що стало мечем» адекватно відображає роль мистецтва у захисті та утвердженні української державності в добу Української революції.

Малежик Д., к.і.н.

Михальова О.

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут

ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОГО ДОБРОВОЛЬЦЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В АНГЛОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Добровольчий рух у новітній українській історії – це не лише соціально-політичний феномен, а й потужний символічний ресурс, який швидко став органічною частиною культурного простору. Сучасний український літературний дискурс після 2014 р. та особливо після початку повномасштабного вторгнення РФ 2022 р. зазнав докорінної трансформації, де центральною постаттю став доброволець – людина, яка здійснює свідомий екзистенційний вибір на користь захисту суверенітету. Цей образ є багатограним, адже він поєднує в собі цивільну ідентичність та нову мілітарну реальність. Важливим аспектом дослідження є те, як цей суто український досвід транслюється для західної аудиторії через англomовні переклади, зокрема у працях Олександра Михеда та поетичній антології «Words for War: New Poems from Ukraine».

Література як простір колективної пам'яті та моральної аргументації фіксує добровольця у кількох взаємопов'язаних ролях: а) громадянин-захисник, що бере на себе функцію держави в момент її вразливості; б) моральний суб'єкт, який діє не за наказом, а за внутрішнім імперативом; в) медіатор між цивільним і військовим світами, який переносить на фронт мову та етику цивільного суспільства; г) фігура нової ідентичності, де «українськість» постає як свідомий вибір і практика відповідальності. Переклад воєнної літератури, зокрема поезії, є надскладним завданням. Він вимагає не лише лінгвістичної компетенції, але й глибокого розуміння культурного контексту та психології травми.

У своїй праці «The Language of War» (2024) Олександр Михед досліджує не лише хроніку подій, а й деформацію самої мови під впливом війни.

Його випадок унікальний тим, що автор поєднує безпосередній бойовий досвід із професійною літературною роботою. Доброволець в праці О. Михеда – це не плакатний герой, а людина, яка втрачає звичну мову цивільного життя і змушена опанувати «мову війни». Автор наголошує, що для добровольця війна стає не просто професією, а способом буття, де кожне слово набуває граничної ваги. Важливо, що в літературно-мистецькому дискурсі слово «доброволець» семантично відрізняється від «волонтер»: перше означає добровільний вступ до збройного спротиву, друге – цивільну допомогу (логістика, медицина, закупівлі тощо). Попри семантичні відмінності англійська мова часто зводить обидва значення до «volunteer», що створює перекладацьку пастку. Через це репрезентація добровольця в англійській мові потребує доуточнення номінації (на кшталт *volunteer fighter / volunteer soldier / member of a volunteer battalion*), або ж, як у перекладах О. Михеда, трансформується в концепт *citizen-soldier* (громадянин-воїн). Михед показує, що доброволець – це той, хто першим приймає удар, стаючи живим щитом між мовою культури та мовою насильства. Отже, добровільне долучення до спротиву подається як точка радикального морального переходу: від приватного життя до служіння спільноті та виживання культури як такої.

Паралельно з прозовою рефлексією антологія «Words for War: New Poems from Ukraine» (ред. О. Гнатюк та В. Чернецький) представляє ліричну репрезентацію добровольчого руху. Поезія Бориса Гуменюка, Сергія Жадана, Любові Якимчук та інших авторів, включених до збірки, деконструє образ воїна. Антологія уможлиблює спостереження, як добровольчий мотив входить у лірику – через приватні голоси, уривчасті свідчення, а також через побутові деталі війни, що «нормалізують» героїзм, роблячи його впізнаваним і людським. У поетичних перекладах доброволець часто постає не як «персонаж сюжету», а як знак зміни суспільної норми: людина «з цивільного» стає оборонцем, і саме ця трансформація є центральною подією.

Надзвичайно цінним в антології є англійська репрезентація цих явищ, адже до її створення були залучені провідні перекладачі, такі як Вірліяна Ткач та Боб Гольман. Переклад віршів, які містить ця антологія, англійською мовою є актом культурного посередництва. Наприклад, відтворення поезії Бориса Гуменюка – який сам є добровольцем – вимагає від перекладачів збереження жорсткого, майже документального ритму, що передає безпосередність фронтового досвіду. У цих віршах доброволець репрезентований як постать, що повертає словам їхнє первісне, сакральне значення через акт самопожертви.

Репрезентація українського добровольця в англійському дискурсі виконує роль культурної дипломатії. Завдяки якісним перекладам образ «українського бойовика», який намагався нав'язати російська пропаганда, замінюється образом «громадянина-захисника». Це перетворює український досвід із локального конфлікту на універсальну історію про боротьбу за свободу та людську гідність, зрозумілу західному світу.

Український дискурс про добровольців тримається на етичних категоріях (гідність, обов'язок, свобода, спільнота). У перекладі важливо не замінити ці категорії нейтральною «героїчною риторикою», бо тоді образ добровольця стає жанрово передбачуваним. Натомість переклад має утримувати моральну конкретність: хто, за що і чому платить ціну.

Отже, образ українського добровольця в сучасній літературі формується як багатовимірний тип героя: не лише воїн, а й етичний агент суспільної самоорганізації та носій деколоніального вибору. В англomовному перекладі ключовим стає завдання точної репрезентації поняття «доброволець» (щоб не розчинити його в загальному «volunteer»), а також збереження мовно-культурних маркерів, які конструюють «живий» соціальний портрет. Найефективнішими виявляються стратегії, що поєднують лексичну точність із паратекстовою підтримкою та етикою перекладу, чутливою до травматичного досвіду й до політичної ваги наративу.

Праці О. Михеда та поетичні збірки, як-от «Words for War», стають інструментом, що дозволяє світові побачити добровольця не як анонімного комбатанта, а як свідому особистість, чий вибір захищати дім є найвищою формою громадянського вияву. Це сприяє формуванню нового міжнародного наративу, де Україна виступає активним суб'єктом, а її захисники – носіями універсальних цінностей свободи.

Павлік М.

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

Тарковська О.

Національна академія Національної гвардії України

ВІЙНА, ДОБРОВОЛЬЧИЙ ЧИН І МОВНА ПРОСВІТА: ПАМ'ЯТІ АНТОНА БОНДАРЕНКА

Навчання та пізнання не завершуються після здобуття формальної освіти, а тривають упродовж усього життя, формуючи основу інтелектуального та культурного розвитку особистості. Усвідомлене ставлення до мови, пошук і осмислення значень слів рідного й чужомовного походження є важливим складником культурної відповідальності, особливо в умовах багаторічної русифікації та спотворення української мовної традиції.

Яскравим прикладом поєднання мовознавчої, просвітницької та громадянської місії став проєкт «СЛОВОТЕКА», започаткований Антоном Бондаренком з позивним «Бандерас». Антон Бондаренко – філолог, випускник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, автор проєкту «Освітярня». Ще до 2022 р. він створив близько тридцяти аудіо-епізодів, присвячених тлумаченню питомо українських слів, витіснених радянською мовною політикою. Ця діяльність засвідчила глибоке усвідомлення нерозривного зв'язку між боротьбою за державну незалежність,

мовну ідентичність, історичну пам'ять та культурний суверенітет українського суспільства.

З початком повномасштабної російської агресії Антон Бондаренко активно долучився до інформаційного супроводу війни, працюючи фіксером французьких медіа TF1 та LCI – провідних телевізійних каналів Франції. Його діяльність сприяла донесенню до міжнародної аудиторії правдивої інформації про перебіг бойових дій та гуманітарну ситуацію в Україні, що посилювало підтримку України на зовнішньополітичному та суспільному рівнях.

Водночас усвідомлення особистої відповідальності за захист держави спонукало Антона Бондаренка до безпосередньої участі в бойових діях. Він повністю присвятив себе військовій службі, обравши одну з найнебезпечніших і найскладніших спеціальностей – піхотинця. У лавах 13-ї бригади оперативного призначення «Хартія» Національної гвардії України обіймав посаду командира 1-го відділення 1-го взводу оперативного призначення батальйону. Свідомо відмовившись від штабної, адміністративної чи допоміжної роботи, він віддав перевагу безпосередній участі в бойових операціях, демонструючи особистий приклад відповідальності, мужності та лідерства.

Важливим напрямом діяльності Антона Бондаренка стала підготовка особового складу до роботи з безпілотними літальними апаратами. Він брав участь у відборі військовослужбовців, організації первинного навчання, а також у практичних тренуваннях, зокрема з використанням симуляторів ударних дронів. Особливу увагу приділяв роботі з новобранцями, сприяючи формуванню їхніх навичок та впевненості в бойових умовах.

Паралельно Антон Бондаренко здійснював підготовку штурмової групи, сформованої з іноземних добровольців, що проходила інтенсивний вишкіл для виконання складних бойових завдань. Він тренувався разом із підлеглими, демонструючи високий рівень особистої дисципліни, витривалості та професіоналізму. Напередодні однієї з бойових операцій Бондаренко наполіг на своїй участі в штурмі, аргументуючи необхідністю зберегти бойовий дух підрозділу та почуттям особистої відповідальності командира перед солдатами. У результаті йому було надано право очолити штурмову групу під час виконання завдання. Варто зазначити, що плануючи цю штурмову операцію, командування батальйону не планувало залучати Бондаренка до безпосередньої участі в бойових діях. Тут варто зазначити, що для іноземних добровольців за розривання контракту кримінальної відповідальності не передбачено. Однак Бондаренко наполіг на своєму праві та обов'язку очолити підрозділ. На його переконання, присутність командира в бойових порядках забезпечує чіткість управління та стійкість підрозділу в екстремальних умовах.

Штурмова операція завершилася успішно: ворожу позицію було знищено, а особовий склад діяв злагоджено, чітко та рішуче. Однак під час бою 15 вересня 2025 р. Антон Бондаренко загинув унаслідок прямого влучання ворожого дрона. Воїну було всього 26 років.

Унаслідок складної бойової обстановки тривалий час вважався зниклим безвісти, і лише у листопаді 2025 року за результатами ДНК-експертизи було офіційно підтверджено його загибель. Для нього українська мова стала не просто професією, а справою честі, за яку він поклав своє сповнене енергією, високим чином і любов'ю до своєї землі життя.

Перемибіда І.
Перемибіда Д.
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ПІСНЯ ЯК ПАМ'ЯТЬ: ДОБРОВОЛЬЧИЙ РУХ У МУЗИЧНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

В усі часи в період війни відбувався бурхливий розвиток різних видів мистецтва, зокрема й музики. Саме пісні стають частиною колективної пам'яті про війну та добровольчий рух, формуючи таким чином певний культурний наратив. Тексти і мелодії передають реальний досвід, переживання, емоції та психологічний стан її учасників. Музика об'єднує суспільство, підтримує бойовий дух і нагадує про події, що відбуваються, а також про цінності та свободу, за які триває боротьба.

Музика реагує на події швидше, ніж література й кінематограф. Значна частина музичних творів створюється безпосередньо учасниками війни або в тісному контакті з добровольчим середовищем.

У музичному дискурсі доброволець виступає центральним образом – звичайною людиною, яка зробила надзвичайний вибір: стала захисником без попередньої військової освіти, просто як громадянин, що пішов за покликом своєї душі і совісті.

Особливістю сучасної української музики є те, що значна частина написана самими добровольцями або ветеранами. Тому в центрі цих творів – різні емоційні стани захисників: страх, сумнів, туга за домом, любов, втрата, відповідальність. Це підсилює автентичність, стирає межу між мистецтвом і життям, перетворює музику на форму психологічної рефлексії та терапії. Такі твори не орієнтовані на комерційний успіх, однак мають значний суспільний резонанс, поширюються через соціальні мережі та виконуються наживо в камерних форматах.

Музика в добровольчому русі мобілізує, підтримує морально, фіксує досвід війни, формує колективну пам'ять, показує людяність воїна через його емоції. Вона закріплює образ добровольця як морального авторитета.

Для прикладу – пісня «Незламні серця», яка була написана спеціально до Дня українського добровольця, у якій образ добровольця постає як носій незламності й любові до Батьківщини.

Пісня «Ваурактар», створена солдатом Тарасом Боровком під час повномасштабного вторгнення, стала яскравим прикладом патріотичної творчості воєнного часу. Вона присвячена безпілотнику Ваурактар ТВ2, що

став символом українського спротиву. На початку повномасштабної війни про цей вид зброї знали всі, від малого до старого, і пов'язували з ним надії на швидку перемогу.

«Марш нової армії» у виконанні Олега Скрипки теж вшановує загиблих і живих бійців, зокрема ветеранів АТО/ООС та добровольців.

Пісня «Місто Марії» гурту Океан Ельзи присвячене обороні Маріуполя та його захисникам під час повномасштабного вторгнення. Цей трек став одним із музичних символів мужності.

«Фортеця Бахмут» гурту Антитіла теж про опір, мужність українців під час боїв. Особливого значення композиції надає те, що учасники цього гурту були добровольцями та служили в підрозділах територіальної оборони, тому особисто пережили події, відображені в пісні.

Цікавим культурним явищем стала пісня «Чорнобаївка» гурту Chico & Qatosha. Вона має жартівливий, драйвовий характер, але водночас стала частиною культурного фронту, допомагаючи українцям переживати складні події через музику та гумор.

Під час війни українське суспільство відкрило для себе багато нових співаків і авторів пісень. Це доводить те, що Україна багата на таланти. Навіть у такий складний і трагічний час знаходиться місце для творчості, адже саме музика об'єднує суспільство, підтримує бойовий дух, нагадує, за що ми боремося, і не дає забувати про внесок добровольців у нашу боротьбу.

Руденко О.
Відділ музею історії Львова
Львівський історичний музей

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ВАСИЛЯ СЛІПАКА В МИСТЕЦЬКИХ ПРОЄКТАХ І МУЗЕЙНИХ ВИСТАВКАХ МІСТА ЛЬВОВА (2019 – 2025 рр.)

*«...Ну, нащадкам скажу – ми тут для вас і все. Ви будете жити в тій Україні, про яку ми мріємо і яку ми зараз відвойовуємо!»
Василь Сліпак, 2016 р.*

Скільки років треба прожити людині, щоб стати легендою? Щоб історію твого життя переповідали і увінчували в потужних міжнародних мистецьких проєктах. Щоб воно стало символом жертвовної боротьби за цілісність та незалежність нашої Батьківщини. На жаль, тільки в найважчі часи народжуються люди, які здатні стати прикладом для майбутніх поколінь. Таким прикладом є українець Василь Сліпак – саме «є», а не «був», оскільки життєвий шлях цього, насамперед, знаменитого оперного співака світової слави, добровольця ДУК «Правий Сектор» завершився на полі бою і став легендою.

Робота над дослідженням життєвого і творчого шляху Героя розпочалася ще в кінці 2016 р. після трагічної загибелі оперного співака та послідовно складалася з кількох етапів.

Перший – налагодження контактів з родиною, збирання і опрацювання особистого архіву соліста. Саме тому значна частина спадщини В. Сліпака, завдяки його братові Оресту, зберігається у фондах Львівського історичного музею. Загальна кількість артефактів становить кілька сотень одиниць, які впорядковано, структуровано, а згодом передано у фонди Музею. На даний момент збиральницька робота науковців продовжується, що дає можливість популяризувати тему волонтерства і добровольців серед широкого кола львів'ян та гостей нашого міста.

Наступний етап – популяризація музейних пам'яток на виставкових та мистецьких проєктах. На базі фондкових матеріалів було створено три поза музейні проєкти та тимчасову виставку у Львівському історичному музеї.

Так у грудні 2019 р. з нагоди проведення II конкурсу молодих вокалістів імені Василя Сліпака у фойє Львівської національної філармонії імені Мирослава Скорика відкрився виставковий проєкт під назвою «АЛКІД: сильна людина. До 20-річчя першої презентації опери Дмитра Бортнянського «АЛКІД» у Європі».

Ідея виставки – ознайомити львівську громадськість та гостей міста про перший у світі запис на диск опери «Алکید» Дмитра Бортнянського, за ініціативи Василя Сліпака та французького диригента Жана-П'єра Лоре.

Окремими штрихами було проведено аналогію між образом Алкіда та життєвим шляхом оперного співака світового рівня, який відомий своїми високими здобутками в музиці та перевтіленням у «Міфа» – українського патріота, який добровільно відправився на війну.

Ще одна виставка «Козаки і дівчата Василя Сліпака» відбулася в грудні 2023 року. Артпроєкт організований в межах IV конкурсу молодих вокалістів імені Василя Сліпака. Створена у співпраці з благодійним фондом Козицького в рамках проєкту «Ми і світ» та представлена до огляду глядачів в фойє Львівської національної філармонії імені Мирослава Скорика, де власне проходив конкурс.

Проєкт мав на меті показати глядачеві, чим горів та дихав автор, «різного» Сліпака і висвітлити його особистість з кількох граней: як художника, так і музиканта та кулінара, який любив готувати під твори світових класиків. На виставці відвідувачі могли побачити першу сопілку, на якій ще в «Дударіку» дитиною грав автор. Також дорогі для нього предмети побуту, зокрема, посуд, яким користувався співак під час перебування у Франції.

Наймасштабнішим проєктом стала виставка «Недоспівана пісня» до 50-річчя від дня народження Василя Сліпака. Виставку відкрили 18 грудня 2024 року в експозиційних залах Львівського історичного музею.

Відвідувачі мали нагоду побачити лише частину колекції Василя Сліпака, близько 70 пам'яток: концертний одяг і аксесуари, особисті речі

співака, предмети військової амуніції, нотні альбоми, театральні буклети, афіші, нагороди, ділове й приватне листування, особисті документи, світлини тощо.

Яскравим акцентом стали роботи українських художників. Так Олег Шупляк – художник з Бережанщини передав на експонування дві роботи, виконані в техніці цифрової графіки. А саме: картина «Журба» (за Василем Сліпаком) 2016 року, на основі ескізу якої випущена марка «Вічна пам'ять» 29 серпня 2023 року, в День пам'яті загиблих захисників України. Марка визнана «Найкращою поштовою маркою України за 2023 рік». Інша робота має назву «Міф» (портрет співака у військовому однострої зі зброєю в руках) виконана у 2020 р.

На виставці була представлена робота і львівського художника Івана Притули. Він винайшов свій стиль у художньому мистецтві «Притулізм». Саме у цій техніці він виконав портрет Василя Сліпака у 2023 році. Картина є глибоко символічною, передаючи не лише талант і відвагу Василя, але й його незламний дух, який надихає багатьох і сьогодні.

Відкриттям для кураторки проекту стала художня робота київської художниці Олени Гладкової, яка допомагає ЗСУ ще з 2014 року (волонтер, як і Василь). Портрет має назву «Міф». Полотно для мене має великий і глибокий емоційний ефект. Художниця написала його в день трагічної загибелі Василя Сліпака. Це перший посмертний портрет оперного співака.

З плином часу особистість Василя Сліпака стає цікавою не лише для українців, а й далеко за межами Батьківщини. Зростає інтерес до «феномену його таланту та жертовності» серед людей, які не були знайомими з співаком. До огляду відвідувачів було представлено 5 малюнків французької художниці Дельфіни Пресле. Мисткиня ними проілюструвала 18 історій серії «Військовий тенор». Історії писала французька журналістка Еліза Мінью для швейцарського інтернет-журналу HEIDI. NEWS. Своїм дослідженням авторка сподівається, що світова спільнота трохи більше дізнається про Василя Сліпака, а також про Україну та причини цієї нескінченної війни.

Окремий розділ проекту відтворював вшанування пам'яті Василя Сліпака. Тут вартує звернути увагу на нагороди, які присвоювалися співаку, на жаль посмертно. Відвідувачі виставки мали нагоду побачити найвищі нагороди нашої держави: звання Героя України, орден «Золота Зірка» та орден «За мужність I ступеня.» Додатковим матеріалом для розкриття теми стали пам'ятки передані на експонування Олегом Созанським – українським бандуристом, заслуженим артистом України, директором конкурсу молодих вокалістів імені Василя Сліпака. Це – нагороди переможців конкурсу, буклети, запрошення. Інформаційним доповненням до теми стали буклети та афіші марафонів пам'яті Василя Сліпака "W LIWE", організаторами виступала Львівська національна філармонія імені Мирослава Скорика.

28 листопада 2025 р. відкрито виставку «Василь Сліпак. Портрет Героя і Митця», яка стала важливою складовою 5-ї едиції Міжнародного конкурсу молодих вокалістів імені Василя Сліпака.

Виставковий проєкт організований у співпраці Львівської національної філармонії імені Мирослава Скорика з Фундацією Василя Сліпака та Львівським історичним музеєм. Відвідувачі та поціновувачі музичного мистецтва мали нагоду побачити оригінальні пам'ятки, пов'язані з музичною творчістю оперного співака. Це – концертний костюм Василя, ноти та сценічний циліндр, який був невід'ємним атрибутом його сценічних образів.

Окрему частину виставки склали роботи українських художників – Петра Сипняка, Наталії Бугайової-Гуменюк, Віктора Жмака, а також Тетяни Токаревої.

Паралельно в дзеркальній залі Львівського національного університету імені Івана Франка відбулося відкриття I Міжнародної науково-практичної конференції пам'яті Василя Сліпака «Постать митця в культурно-мистецьких процесах творення національного міфу України».

Мистецькі проєкти вшановували українського добровольця, воїна доброї волі, що став символом самопожертви та звитяги. Вони про тих, хто беріг і продовжує оберігати нашу незалежність та державність. Вони вражали продуманою логікою презентації пам'яток, яка не втомлює відвідувача, а спонукає звертати увагу на найдрібніші деталі, ставити питання і шукати відповіді не лише у стінах Музею.

Церковняк-Городецька О., к.філ.н.

Антонюк В.

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут

ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасна російсько-Українська війна стала лакмусовим простором для прояву сковородинського кордоцентризму потягу до першоджерел. Виринає з підсвідомості фольклорний спадок воєнного й повоєнного періоду у формі дум, козацьких, стрілецьких, повстанських пісень, замовлянь, заклинань, родинних переказів тощо.

На початку ХХІ ст., у часи Євромайдану, гібридної та повномасштабної російсько-Української війни, що триває від 2014 р., спостерігаємо постійне звернення сучасних виконавців до народнопоетичних текстів, оновлення їх змісту й форми, посилення фольклорного струменя в авторських піснях. Українські добровольці, які з 2014 р. й до сьогодні захищають країну у війні з росією, йдуть слідами своїх предків. Так само, як і сотню років тому, ці люди в момент загрози залишили свої цивільні професії та інші справи й зі зброєю в руках стали на захист України. Особливу увагу слід звернути на такий пісенний пласт, як «фольклор опору», термін, запропонований фольклористкою Яриною Закальською.

Українську мілітарну поезію створили такі відомі діячі, як Роман Купчинський, Богдан Лепкий, Михайло Гайворонський, Левко Лепкий, Дмитро Січинський. Вони писали вірші та музику, які стали не просто патріотичними гімнами, а справжнім відображенням духу епохи.

Хочемо зупинитись детальніше на історії пісні, «Ой у лузі калина» (слова Степана Чернецького, музика Гайворонського) стала однією з найвідоміших стрілецьких пісень, яка зберегла свою актуальність до сьогодні.

Після того, як лідер українського гурту «Бумбокс» Андрій Хливиюк заспівав акапельно народну пісню «Ой, у лузі червона калина» посеред Києва, який бомбили російські війська, вона набула нової популярності. Її переспівують в соціальних мережах дорослі та діти, вмикають за кермом автівок, виконують воїни ЗСУ, звичайні українці ставлять на рингтони смартфонів. Та мало хто знає, що «Ой, у лузі червона калина» - це українська стрілецька пісня, яка була створена понад століття тому.

За однією з версій, перший варіант пісні написав 1912 чи 1914 р. поет, директор та режисер Українського театру «Руська бесіда» Степан Чарнецький. Текст «Ой, у лузі червона калина» був спеціально створений для постановки п'єси «Сонце Руїни» Василя Пачовського. В ній розповідалася історія одного з найтрагічніших для українців періодів – друга половина XVII століття.

Він знаменувався розпадом української державності, багатьма кровопролитними війнами та мав назву «Руїна». А «Сонцем Руїни» називали гетьмана Петра Дорошенка (1627 - 1698 рр.). За словами істориків, у фіналі п'єси повинна була звучати пісня «Чи я в лузі не калина була». Але згодом режисер вирішив використати більш оптимістичну пісню «Розлилися круті бережки».

Проте Степан Чарнецький продовжував працювати над піснею, поки 1914 р. в місті Стрий їй не почув чотар Українських Січових Стрільців (УСС), комендант сотні УСС, галицький військовий Григорій Трух. Новий варіант «Ой, у лузі червона калина» був створений після того, як Трух додав до нього кілька куплетів. Пісня одразу стала дуже популярною. Навіть найвідоміший львівський військово-історичний часопис того часу отримав назву «Літопис Червоної Калини».

На цьому історія написання пісні не закінчується. Наприкінці 1980 р. «Ой, у лузі червона калина» отримала ще один куплет. Його додали українські дисиденти композитор та диригент Леопольд Яценко і правозахисниця, учасниця руху шістдесятників, мемуаристка, публіцистка, журналістка та редакторка «Вісника репресій в Україні» Надія Світлична.

До речі, саме Леопольд Яценко разом із понад 130 відважними людьми 1967 р. підписав лист протесту до ЦК КПРС через політичні переслідування української інтелігенції. Його одразу звільнили з роботи та піддали репресіям, але Яценко не зламався. 1969 р., навесні, він та ще кілька однодумців заснували Співоче поле. Там відроджували щедрівки, колядки, українські народні та обрядові пісні. Саме на Співочому полі хор «Гомін» вперше виконав сучасний варіант пісні «Ой, у лузі червона калина».

Особливої уваги заслуговує цикл стрілецьких пісень: «Повіяв вітер степовий», «Гей там на горі Січ іде», «Йде Січове військо», «Гей ви, стрільці січові», «Гей видно село». Ці твори не лише передають емоційний стан бійців, а й формують спільну історичну пам'ять, де ключовим героєм є український вояк - захисник рідної землі.

Таким чином, українська пісенна традиція постає важливим чинником національної самосвідомості, що в умовах російсько-Української війни набуває особливого значення.

Церковняк-Городецька О., к.філ.н.

Ворона Д.

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут

ОБРАЗ ДОБРОВОЛЬЦЯ У ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ВИШЕБАБИ

Сучасна українська література активно реагує на суспільно-політичні події, що відбуваються у державі. Повномасштабна війна росії проти України стала переломним моментом не лише для історії країни, але й для розвитку культури та мистецтва. У цей період з'являється значна кількість літературних творів, у яких автори намагаються осмислити реальність війни, передати особисті переживання та сформувані нові художні образи, пов'язані з боротьбою за свободу.

У 2022 р. Павло Вишебаба видав дебютну збірку віршів «Тільки не пиши мені про війну», яка за рік двічі перевидавалася. Перший тираж збірки у 15 тисяч екземплярів був розпроданий за 15 днів у грудні 2022 р. Друге доповнене видання збірки вийшло друком у лютому 2023 р. Упродовж 14 тижнів книга Павла Вишебаби входила до ТОП-20 найпопулярніших у найбільшій мережі книгарень України «Книгарня «Є»», серед яких 4 тижні посідала перше місце. Твори Павла Вишебаби опубліковані у збірках «Про що він мовчить», «Війна 2022. Щоденники, есеї, поезія», «Незламний / For Invincible», «Поміж сирен. Нові вірші війни», «Соняховий Лев / The Sunflower Lion», «Книга Love 3.0 Любов, що перемагає» та інших. У 2023 р. в Польщі вийшла двомовна збірка віршів Павла Вишебаби «Моє покоління / Моје pokolenie».

Одним із таких образів є образ добровольця у поезії «Якщо Бог і є, він носить форму мого покоління...» – людини, яка свідомо обирає шлях захисника Батьківщини. Автор поєднує роль поета і військового, що надає його поезії особливої щирості та правдивості. У його віршах війна не є абстрактною темою, а постає як реальність, наповнена людськими долями, переживаннями та моральними дилемами. Завдяки цьому образ добровольця у творчості поета набуває багатогранності та психологічної глибини. Однією з ключових особливостей образу добровольця у поезії Павла Вишебаби є

його людяність. Автор не створює ідеалізованого героя, позбавленого слабкостей або сумнівів. Навпаки, у його текстах доброволець постає живою людиною, яка переживає страх, втому, сум за домом і близькими. Такий підхід дозволяє показати війну зсередини, через особисті відчуття та емоції. Поет наголошує, що навіть у найважчих умовах людина здатна зберігати співчуття, доброту і віру в майбутнє. У поезії «Моє покоління...» рішення піти на війну постає не як випадковість чи вимушений крок, а як свідомий вибір людини, яка відчуває відповідальність за долю своєї країни.

Окрему увагу у творчості Павла Вишебаби привертає поєднання теми війни з гуманістичними ідеалами. Поет не сприймає війну як романтизоване явище або шлях до героїчної слави. Навпаки, у його текстах війна постає як трагедія, яка руйнує людські життя і змінює долі. Проте навіть у цій трагічній реальності автор знаходить місце для надії та віри. Образ добровольця у його поезії стає символом боротьби не лише за територію чи політичні інтереси, а насамперед за людські цінності – свободу, гідність і право на життя. У багатьох поетичних текстах простежується тема внутрішньої трансформації людини на війні.

Доброволець проходить складний шлях переосмислення власного життя, цінностей і пріоритетів. Війна змінює людину, змушує її інакше дивитися на світ, оцінювати прості речі, які раніше здавалися звичайними. Саме через ці зміни формується новий тип героя – людини, яка усвідомлює цінність життя і відповідальність перед іншими.

Не менш важливою є тема пам'яті, яка часто з'являється у творчості поета. Вишебаба прагне зберегти у своїх текстах історію людей, які стали на захист України, через поезію він увічніює пам'ять про тих, хто загинув на війні, і водночас нагадує читачам про ціну свободи. У цьому контексті образ добровольця набуває символічного значення: він уособлює не лише конкретну людину, а й ціле покоління українців, які стали на захист своєї держави.

Емоційна насиченість поезії Павла Вишебаби робить його тексти особливо близькими для сучасного читача. У його віршах поєднуються біль, тривога, надія і віра. Поет не приховує складності війни, але водночас підкреслює силу людського духу. Саме ця щирість і відвертість дозволяють створити правдивий образ добровольця – людини, яка не боїться труднощів і готова боротися за майбутнє своєї країни.

Таким чином, творчість Павла Вишебаби займає важливе місце у сучасному літературному процесі України. Його поезія демонструє, як художнє слово може стати засобом осмислення історичних подій і формування нових культурних символів. Образ добровольця у його творчості є багатограним і глибоким: він поєднує в собі риси воїна, громадянина і мислячої особистості. Через поетичне слово автор передає досвід війни, зберігає пам'ять про героїв і утверджує цінності, на яких ґрунтується сучасне українське суспільство.

Шелюх О., к.філ.н., доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

АРТУР ДРОНЬ – ВОЇН-ДОБРОВОЛЕЦЬ ЗІ СТИЛОСОМ У РУЦІ

Артур Дронь – поет, прозаїк, який із початком повномасштабного вторгнення добровільно став до лав Збройних Сил України, усвідомлюючи, що найбільше користі від нього буде в армії. Він обрав 125 бригаду Сил територіальної оборони (тепер – 125 окрема важка механізована бригада). Зі слів самого письменника, його шлях до армії зайняв усього кілька днів – з 25 лютого до 2 березня 2022 р. Спочатку він був солдатом на посаді стрільця до весни 2023 р., потім став старшим солдатом на посаді старшого стрільця, а наприкінці 2023 р. очолив відділення у званні молодшого сержанта.

За традицією, кожен військовий має право обрати собі друге ім'я – позивний, щоб приховати своє справжнє і для швидшої комунікації. Артур Дронь обрав собі ім'я Давида, який написав Книгу Псалмів. Вибір не випадковий, бо Псалми йому дуже подобались і найулюбленіший із них 19-й. Звертався до них і на початку війни. Згодом у своїй збірці «Тут були ми» він розмістить вірші «Перше до коринтян», «Молитва», де кожен рядок розповідає не лише про війну, а й про людей, «які люблять більше, ніж бояться, які були і залишаються».

Бойовий шлях Артура Дроня почався з Донеччини, виїжджав із завданнями в Закарпаття, на Львівщину, Волинь, знову Донеччина, Харківщина й Запоріжжя. У жовтні 2024 р. отримав важке поранення, проходив тривале лікування і зрештою демобілізувався.

Тепер свій фронт доброволець-письменник тримає не з автоматом у руках, а зі стилосом. Ще під час лікування в госпіталі та реабілітації Артур Дронь почав працювати над своєю першою книжкою прози. Чому обрав саме прозу, відійшовши від поезії, він пояснив в інтерв'ю інтернет-виданню «Суспільне. Культура»: «Є певні речі, ситуації та досвіди, які я хочу проговорити, і для цього краще підходить прозовий спосіб висловлення. У поезії я намагаюся писати якомога чіткіше й лаконічніше, а от в есеях вже можуть бути багатослівнішим, порушити більше тем, поділитися спогадами. Також форма есею дозволяє лінійну оповідь, більш сюжетну, ніж у віршах». Тому 2025 р. у Видавництві Старого Лева вийшло «свідчення солдата» – ошатна збірка малої прози Артура Дроня «Хемінгвей нічого не знає».

У збірці органічно переплелись спогади, есеї, біографічні вставки, репортажні записи й філософські рефлексії, що свідчить про можливості малої прози трансформуватись у складнішу літературну форму, відповідаючи на виклики суспільно-політичних умов сучасності.

У своїй книзі Артур Дронь пише від себе про ті події й відчуття, які сам пережив на війні як воїн. Тут ми бачимо, що власний досвід, дуже часто гостро травматичний, здобутий під танковими обстрілами, під час поранення, транспортування загиблих з поля бою, під час реабілітації після поранення, не викликає сумнівів і є авторитетним свідченням. В оповідях трапляються прямі описи, спогади, рефлексії, цитати, сновидіння, паралелі й порівняння, аналітика. Примітним і знаковим є прийом кільцевого обрамлення, який Артур Дронь яскраво використав, починаючи й завершуючи книгу. Так він двічі пише про ротного медика зі Львова, ніби наголошує в такий спосіб на важливості для себе і, мабуть, не тільки для себе постаті медика з позивним «Док», який самовіддано рятував життя бійців на передовій, витягуючи їх на собі з поля бою. Крім цього, також двічі автор пише про своє поранення. Оце «двічі» виступає як спосіб повернення до травми, щоб пережити її, осмисливши здобутий досвід. В епіграфі автор пояснює: «Ти розказуєш одну і ту саму історію в деталях знов і знов, постійно згадуєш щось, додаєш. Воно стрьомно, але так мозок опрацьовує спогади. Переносиш їх з травматичної пам'яті в біографічну. Тоді вони менше мучать». Такі свідчення потрібні і для проживання травми й для закріплення в пам'яті, аби цей досвід був нагадуванням про те, чого не варто пробачати й до чого не варто допускати в майбутньому.

В одному з есеїв Артур Дронь каже, що про «нашу війну найкраще розуміємо й розкажемо ми самі, а не Хемінгвей чи Ремарк, бо це зовсім інший тип війни, відмінний від війн їхнього часу. Російсько-Українська війна – це війна не за територію, не за поділ світу, а на винищення одного народу іншим. Це якась війна, яка їм і не снилася, в якій вони не перебували, і про яку вони не вміють говорити».

Стилет і слово в руках Дроня стає могутньою зброєю в боротьбі за п'ять, тому що література, виконуючи функцію пам'ятання, допомагає зберігати пам'ять про війну. Адже, як зауважує автор: «Пам'ятати про усе це – жахливо. Гірше – тільки забути про це». А поезія й мала проза Артура Дроня як фіксований у друкованому слові досвід, власне, не дасть про це забути й, можливо, стане свідченням, доказом у суді над злочинцями.

Якубовський І., кандидат архітектури
1-й корпус Національної гвардії України «Азов»

СЛОВО ЯК ЗБРОЯ: ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ІНТЕЛЕКТУАЛА-ДОБРОВОЛЬЦЯ

В історії нашої держави довгий час панував нав'язаний ззовні стереотип, згідно з яким інтелігент – це людина слабка, виключно кабінетна та відірвана від реальності. Проте сьогоденні реалії демонструють появу

нового типу особистості: українського інтелектуала, який поєднує вміння верифікувати джерела та писати наукові монографії з професійним навичками зачистки ворожих позицій. Це явище можна визначити як інтелектуалізацію війська, що знаменує перехід від армії радянського зразка до армії вільного суспільства.

Цей процес не є випадковістю, а виступає закономірною реакцією національної еліти на екзистенційну загрозу. Для науковця чи митця захист держави сьогодні – це не «відбування повинності», а раціональний акт захисту того простору, де можлива його професійна діяльність. Інтелектуал усвідомлює: у разі падіння держави зникнуть і кафедра, і бібліотека. Це відродження античного ідеалу, де право на інтелектуальну працю нерозривно пов'язане з обов'язком захищати поліс.

Присутність у Силах оборони України, зокрема в таких підрозділах як «Азов», визначних науковців повертає армії статус елітарного інституту. Інтелектуал приносить у військово культуру дискусії, аналітичний підхід до завдань та етику відповідальності. Оскільки сучасна війна – це змагання у швидкості обробки інформації, науковий метод (спостереження, гіпотеза, перевірка) ідеально накладається на військові цикли прийняття рішень. Люди з академічним бекграундом ефективніше будують системи управління, перетворюючи кількісну перевагу ворога на нашу якісну перевагу.

Важливим аспектом є формування «ідеологічного імунітету». Інтелектуал-доброволець здатен пояснити побратимам тяглість нашої боротьби – від козацтва до сьогодення, що робить мотивацію бійців непохитною. Це перетворює підрозділ на спільноту, об'єднану не лише наказом, а й розумінням спільної історичної місії.

Феномен інтелектуала в «Азові» є прямим відродженням української мілітарної традиції. Ми є спадкоємцями козацької старшини Гетьманщини – випускників Острозької та Києво-Могилянської академій, для яких знання латини поєднувалося з мистецтвом володіння зброєю. Наша боротьба сьогодні ідентична чину Легіону Українських Січових Стрільців, де «Пресова квартира» створювала культурні сенси безпосередньо в окопах. Сучасна Хорунжа служба Азову апелює до античного ідеалу воїна-філософа та досвіду виховників УПА. В умовах протистояння з нащадками СРСР ми повертаємося до моделі вільного громадянина-гопліта. Слово історика та постріл снайпера сьогодні б'ють в одну ціль – остаточну деколонізацію України.

Для людей науки війна – це битва сенсів. Нам протистоїть ворог, який намагається реанімувати труп СРСР. Наша місія – не просто фізично зупинити окупанта, а остаточно демонтувати совєцьку ментальну матрицю. Академічна доброчесність та критичне мислення, принесені в армію, стають етичним фундаментом бойових дій.

Сержантський корпус «Азову» будується не на совєцькій моделі муштри, а на засадах відповідального лідерства. Тут історична пам'ять стає інструкцією до дії. Хорунжа служба в свою чергу виступає антидотом проти

застарілої деструктивної моделі політруків. Якщо в СРСР робота з особовим складом базувалася на примусовій індоктринації, то тут фокус лежить на пробудженні національної гідності. Кожен боєць усвідомлює себе спадкоємцем воїнів Святослава Хороброго та повстанців Холодного Яру.

У лавах 1-го корпусу «Азов» сьогодні служать люди, які є гордістю національної культури та науки. Серед них зокрема письменник Павло Дерев'янка (друг Даєр), кандидати та доктори наук Владислав Дутчак (друг Доцент), Іван Патриляк (друг Пайташ), Костянтин Колесников (друг Легат) та Роман Пономаренко (друг Райтер). Їхня присутність доводить, що фундаментальні знання конвертуються в бойову ефективність. Окремим прикладом є мистецький десант, представлений поетом Артемом Лоїком та актором Даніилом Мірешкіним, які стали мостом між культурою та армією.

Отже, добровольці-інтелектуали воюють за те, щоб українське слово більше ніколи не було «розстріляним». Наша освіта – це броня, а наше слово – це зброя, що гарантує перемогу та побудову держави з потужним інтелектуальним фундаментом.

Наукове видання

ДОБРОВОЛЬЦІ НА ЗАХИСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

V Всеукраїнська наукова конференція
13 березня 2026 р.

Збірник тез доповідей

****Відповідальність за зміст та достовірність інформації, поданої
у збірнику тез доповідей, несуть автори.***

Здано до випуску (ПДФ)
Формат 61x86/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк.22,00
Замовлення №

Видавець та виготовлювач – Національна академія
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
79026, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32
тел.: (032) 258-44-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3939 від 14.12.2010 р.

**Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
79026, Україна
м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32**